უმთავრესი მიზეზები

საქართველოს მიმართ რომის ყურადღებისა

წიგნსაცავი

ტფილისი
სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა
1898

Дозволено цензурою Тифлисъ, 15 Января 1898 г.

უმთავრესი მიზეზები

საქართველოს მიმართ

რომის ყურადღებისა

I.

უმთავრესი მიზეზები საქართველოსადმი რომის ყურადღებისა ნეტა რა იყოკო? ვკითხავთ მრავალთა და იკითხვენ კიდევაც, ვიდრე ეს კითხვა არ გაირკვევა. ძველადაც და დღესაც ეს საგანი მრავალთათვის იყო საკითხ საგნათ გამხდარი და მით უფრო ქართველ კათოლიკეთათვის. საჭიროა გამოირკვეს კითხვები ამის შესახებ, თუ საქართველოს რომმა რათ მიაქცია უპირატესი ყურადღება, რა იყო ამის უმთავრესს შტოთ, რამ გამოიწვია ევროპის დაშორებულ მამათა მკაცრი ყურადღება?—რას აღიარებენ ამის საგნათ, სარწმუნოებრივ მხარეებს, პოლიტიკურს თუ კაცობრივს. უმეტესი ნაწილი ჩვენის ძველის თუ ახლის მოაზრებისა პირდაპირ სარწმუნოებრივ მხარეებს და ანგარიშებს აწერდნენ, გვაუწყებდნენ ასე: რომმა იმიტომ დაუწყო საქართველოს ქრისტიანულის სიბრალულით მზერაო, რადგანაც მათ ქართველების გაკათოლიკება სურდათო... ეს მოსაზრება ცალ მხროვანი უნდა იყოს, უმთავრეს კითხვის საგნათ და საფუძვლათ ჩვენ მიგვაჩნია კაცობრივი-ძმობა და სიყვარული.

ევროპიის კათოლიკეთ მამათა მძური ყურადღება ძველათვე ალორძინდა, თითქმის იმ დროიდგან, რა დროსაც ამ ლტოლვილებამ თვით საქართველოში-კი აწყო კრძოლმა და გაქარწყლება, ამ კრძომილების უმთავრეს მიზეზებათ მო-

ნგოლების გავლენა უნდა ვაღიაროთ, რადგანაც მათმა ანგარიშებით სავსე მოქმედებამ მოინარუქა ეს სენი ქართველთ შორის. ქართველებში გაამედიდურა მაღალი წოდება, მას მიანიჭა ძალა ურჩობის, გამგეობისა, სამეფოს მორიდებისაგნ გადრეკის, უშიშრობა და სხვანი, რაც საქართველოს დასაღუპს მოსავალს უფრო აჩქარებდა. ქართველთა შორის მყარდებოდა დარღვევის ხანა, განდგომის, მტრობის, ქვეყნის და ტომის დავიწყების, თითქმის სრულიად გადაგვარების და განლტოლვის. აი ასეთ უნუგეშობის დროდგან იწყება ევროპის მამათა მიერ ღაღადება საქართველოს შესახებ, მათ ღაღადებას გარდა ხშირათაც უმგზავრიათ საქართველოში და ხშირათ ევროპაში საქართველოს რუკაც გამოუციათ. საქართველოს რუკის გამოცემის და ევროპაში გამოფენის უპირველესობა ამათ ეკუთვნისთ. ერთის წარჩინებულის ქართველის ნ. გამრეკელის სიტყვით, ევროპის ერთა ტერმინი „ლექსიკონი“ ქართულის სიტყვა „ლექსიკონიდგან“ გადაკეთდა და გავრცელდა საქართველოში მყოფთ ლათინთა მსწავლულთ მოგზაურთ მოძღვრებისაგანო. ამ მოძღვრებმა ქართული სტამბა პირველად რომში დააფუძნეს XVII საუკ. დამდეგს და იქვე მათ პირველად დასტამბეს ქართულ-იტალიური ლექსიკონიო.

კათოლიკის ბერებს ხშირათ შეუდგენიათ საქართველოს ცნობები. ესენი ბევრს ცდილან, რომ საქართველო ევროპას გაეცნა. ევროპაში საქართველოს რუკა პირველად გამოიცა 1520 წელს, რუკა შედგენილია კათოლიკის ბერებისაგან, არშინის ზომა ექმნება, რუკაზე მთელი საქართველოს კუთხეები არის მოთავსებული. დასავლეთ საქართველო ცხადათ სჩანს, რადგანაც მაშინ სამცხე განმდგარი არ იყო. საქართველოს ერის საბინადრო კუთხეები—თუმცა შტოებია დაყოფილი, მაგრამ საერთო ტომის ერთს საბინადრო შეერთებულს გეგმას წარმოადგენს. რუკა იმ დროის კვალათ, ტლანქის ხელოვნებით არის ნახატ-ნაბეჭდი. ცხადათ აღნიშნულია შავი ზღვის ნა-

პირები, კასპის, კახეთი—ალბანია, ქართლი—იბერია—სამეგრელო—კოლხიდა, გურია და სხვები. ეს რუკა დღეს იშვიათია. მეორე რუკა დაიბეჭდა 1580 წლებში, რომში, ისევ კათოლიკის ბერებისაგან. ეს რუკაც ცხადათ და დაწვრილებულად აჩენს საქართველოს, მის მოსამზღვრე სახელმწიფოებს, ზღვებს გზებს და ქალაქებს. ამ რუკებს გარდა შემდეგ დროებში სხვა და სხვა ევროპის მსწავლულთ მოგზაურებსაც შეუდგენიათ და დაუბეჭდიათ ახალი რუკები, მაგრამ შემდეგ დროის გამოცემაებზე ჩვენ ბევრი არა ვიცით-რა. ზემო ხსენებულ რუკების გამოცემას ჩვენ დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ, იგი საყურადღებოა, არ შეიძლება, რომ ვატიკანში ამ რუკებს გარდა სხვებიც არ აღმოსჩნდეს, ეს საქმეები უნდა გასდეს ჩვენის ქვეყნის ევროპაში გაცნობის და გავრცელების საგნათ, ამას უმტკოთ ასაბუთებს 1520 წ. ევროპაში გამოცემული საქართველოს რუკა.

ამ რუკების გამოცემის დროსვე, კათოლიკე მამები აუწყებდნენ ევროპას, რომ საქართველო ქრისტიანობას ეცლება ხელიდგანაო. დღეს თუ ხვალ მთელს ქვეყანას თურქები დაიპყრობენ და ქრისტიან ქართველებსაც გაათათრებენო. ამის საფუძველს მამებთ შორის ის უფრო ჰბადავდა, რადგანაც ამ დროს მუსლმანთა მეოხებით სომხეთი დანაცრებულს ოვერფელს წარმოადგენდა, ვიზანტიის იმპერიაც მოისპო, მათ მიჰყვა მრავალი სამეფოები სლავიანთა. აბა ვის არ წარმოუდგებოდა საქართველოს დაცემა და განადგურება, როცა ძლიერი ვიზანტიის იმპერიაც-კი თვალთ წინ ედგათ ახლად დამხობილი. კათოლიკის მამათა მოსაზრება მაინც უმნიშვნელოთ არ დარჩა. განვლო დრომ, საქართველოს მოადგა დაგეშილი ოსმალი, ხშირათ მათ სპარსნიც ემხრობოდნენ,—გაიმართა ომები და უკანასკნელ, ბევრის ბრძოლის შემდეგ დასავლეთ საქართველო ძალადობით შეიერთა ოსმალმა, ხალხი გაათათრა, იმ კუთხეს, სადაც ძველათ ჰყვაოდა ქრისტეს სწავლა, განვიითა-

რება და განათლებაც, იქ დაიკარგა ქართული ენა, გამოეცალა ქართველობას ქართველობა ხელიდგან.

აი ამ დროს-კი აღსრულდა კათოლიკეთ ჭკვიან და შორს მხედველთ მოძღვართ მოსაზრება. მართალია დასავლეთ საქართველო ქართველის ერით დაკარგა საქართველომ, ცხადია ისიც, რომ ოსმალმა საქართველოს ადგილები წაართვა გურია და ტაშის-კარამდის, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ვიზანტიის იმპერიის დამამხობელმა, სომხეთის ნაცრად მქცეველმა, სერბიის, ბოლგარიის და სხვა ასეთ ტომთა დამრბევმა ოსმალეთმა-კი ქართველობას, საქართველოს-კი საერთოთ ვერა დააკლო რა. ბევრის ტანჯვით, წამებით და სისხლის ღვრით ამგზავრებდა ქართველი თავის დღეს, იგი მოისპო თითქმის ბრძოლაში ქვეყნისთვის. მაგრამ ქვეყანა-კი სრულიად არავის დაუთმეს,—მეფობა არ მოსპეს, შეინახეს თვით მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგამდე. ეს არ დასავიწყებელია და ქებით მოსაგონარი! დაემხო ძველი ვიზანტიის იმპერია, სომხეთი, სერბია, ბოლგარია, თვით არაბისტანი, აისორნი და მრავალნიც სხვები—და ყველა ამათ დამამხობელს ოსმალს გაუმკლავდა მხოლოდ ქართველი! ქართველმა თავის მეფობა შეინახა დიდის გმირობით, სახელოვნებით და სამარადისოდ სახელოვანის მოგონებით. თუმცა საქართველოც ხშირად ჩავარდნილა უკიდურეს განწირულებაში, მაგრამ ყოველს განწირულების წუთშიაც-კი, ქართველი კაცის ხსოვნაში არ მოსპობილა მკაცრი მოწინააღმდეგობა მტრისა და თავ-გადადებით ბრძოლა მომავალის თავისუფალის საიმედოს ცხოვრებისათვის.

ქართველთა უბედურმა გარემოებამ და მდგომარეობამ სიმონ მეფე ოსმალთა ხელში ტყვეთ—პატიმრათ ჩააგდო. ამ მეფის ტყვეობის დროს საქართველო დიდს განსაცდელს მიეცა. ამ გაჭირების დროს ოსმალებს სიმონ მეფე სტამბოლის ერთს საპატიმროში ჰყვანდათ დაპატიმრებული და თამამად აუწყებდნენ ტყვე მეფეს, რომ მას მაჰმადიანობა მიეღო და მასთანვე ოსმალეთის ქვეშევრდომობა ეღიარებინა. ამას

გარდა, საქართველოზე შეწერილი ხარკის გადასდაც ეკისრნა, შემდეგ ამის გადასდაც დაეწყოთ საყოველთაოთ. ყველა ამაების აღსრულების შემდეგ მეფეს განთავისუფლება ელოდა, ვითომც საქართველოსაც შვება, მაგრამ ეს იყო ოსმალეთის გველური კბენა და მელური ცოცვა.

მეფემ ოსმალთ უარი განუცხადა: მე ვერაფერს მივიღებ, საქართველო საქართველოთ უნდა დაშთეს, მასთან ხელი არავის აქვს, რადგანაც თვით იგიც არავის აწუხებს, არსებობს თავის კერძ და ყველა მეზობლებთან სიყვარულის და პურმარილის მეტი სხვა არა აქვს რა გულში ჩანერგილი.. მეფე ყოველთვის ბრძნულათ და ბრძნულის კილოთი აძლევდა პასუხებს, რაც ოსმალთა ბრძანებლებს დიდათ აკვირვებდა ტყვე პატიმარ ქართველ მეფის გამბედაობა. ოსმალეთის წინაშე სიმონ მეფე საქართველოსადმი დიდს სიყვარულს იჩენდა, დიდს პატრონობას, შეძლების და გვარათ კამათობასაც სწევდა. ოსმალეთმა გადასწყვიტა ამ დროს საქართველოს მთლათ დამორჩილება, საქართველოს მეფობის სამუდამოთ მოშლაც. სიმონი-კი თამამათ აუწყებდა ოსმალთ, რომ ქართველ ხალხის სრულიად დაცემას ოსმალეთი ვერა დროს ვერ მოასერხებსო. —საქართველოს თუ გაუჭირდება, იგი ევროპას ჩაბარდება მოხათ და ოსმალის ხელით-კი არ მოიშლებაო.

მთელმა კონსტანტინეპოლის ქრისტიანებმა კარგათ იცოდნენ, რომ სტამბოლის ერთს მიაკარს საპატიმროში დაპატიმრებული იყო საქართველოს მეფე სიმონი. რამდენიც ეს პატიმარი მეფე მხნეთ იქცეოდა საპატიმროში ოსმალთა წინაშე, იმდენი კონსტანტინეპოლის ქრისტიანთ შორის მასზე დიდი სულოვნებაც იბადებოდა. ყველა ქრისტიანი ნატვრით იხსენიებდა სიმონის სახელს და მხნეობას. ამ მდგომარეობაში მყოფ მეფესთან დაახლოვება გაბედეს მხოლოდ კონსტანტინეპოლში მცხოვრებთ რომის მოგზაურ მქადაგებელ მამებმა. ესენი თამამათ მივიდნენ მეფესთან, გამოეცხადნენ, გაიცნეს, მეფეზე დიდი გავლენა მოახდინეს, მათ შორის მეგობრული

კავშირი დამყარდა. ამ მოძღვართ გარდა მეფესთან მისვლა და რომის კითხვა ვერც ბერძნებმა მოახერხეს, სომხებმა, ქართველებმა და სხვებმა, ვინც-კი მაშინ იქ სცხოვრებდნენ.

სიმონ მეფემ ლათინთ მოძღვრებს დიდი ჭკუა, ცოდნა და პატიოსნება შენიშნა. დამეგობრების შემდეგ მეფესა და მოძღვართ შორის საუბარი მოხდა საქართველოს მდგომარეობის შესახებ, მეფემ მოძღვართ აუწყა ქართველთ გაჭირვება, თავის პატიმრობის ვითარება. მოძღვართა მეფის მუდარებას დიდის სიბრალულით შეხვდეს. მეფეს აუწყეს, რომ რომის ტახტს მიმართე, დახმარება სთხოვე და ნიშნათ პატივისცემის და მორჩილებისა შემდეგში რომის ტახტის დაკავშირებაც აღიარეო. მეფეს ძალი მიეცა, იმედი, სასოება, ქვეყნის შველის და განთავისუფლების.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, სიმონ მეფემ, პატრების რჩევით, ჩაგონებით და შრომით მიმართა რომის პაპს პავლე მესამეს. პაპის თხოვნა და მუდარება სტამბოლში მყოფ იეზუიტებმა წაიღეს. რომელთაც ქრისტიან მეფის დიდი სიბრალული ჰქონდათ. სიმონ მეფემ პაპს პავლე ესამეს აუწყა საქართველოს მეტათ გაჭირვებული მდგომარეობა. მუსულმანებისაგან ულმერთოთ თავს დაცემა, ხალხის ხოცვა, ცემა, დარბევა, ეკლესიების ქცევა, ნგრევა და ბევრიც სხვა, რაც საქართველოს და ქართველ ერს სატირელს მდგომარეობაში ათავსებდა. ბევრის გოდების, ცრემლის და ბედშავი საქართველოს მუდარებას და შველის თხოვნას მეფე ასე ათავებდა:

„წმიდის რომის ტახტის წინაშე დავემხები, წმიდის პაპის წმინდას მუხლს და ფერხთ ვეამბორები“.

მე და ჩემი ქვეყნის გაჭირვებული მდგომარეობა ცამდის მისწვდება. მე ქრისტიანი ვარ, ქრისტიანი ერის მეფე, დღეს ტყვეთ გახლავართ, ერი და ქვეყანა ჩემი იღუპება, ოსმალნი აიკლებენ, ძალით დაიმორჩილებენ, უკანასკნელ გაათათრებენ კიდეც, ამის მოწინააღმდეგე და მოკამათე არავინ გაჩნდება იქ, საქართველოს ისეთი საზღვრები აქვს. თუ თქვენი წმი-

დათა წმინდა უნეტარესობა ისურვებს და მფარველობას გამოწევს, რომ მე ამ ტყვეობისაგან თავი ვიხსნა და მით ჩემი ქვეყანაც და ერიც არ დაიღუპოს, არ მოისპოს, ყველა ეს მოხერხდება ქართველი ერის სასარგებლოთ, უბედურებისაგან თავს ვიხსნით, ჩემი ქრისტიანი ერი არ დაიღუპება, ჩვენ გვეშველება რამე. თუკი თქვენი უნეტარესობა ისურვებს, თუ ღმერთმა მაღირსა და შველა მომეცა, მერე მე დიდათ ვეცდები თქვენს ძმურს მორჩილებაზე, ერთგულებაზე და უკანასკნელ თუ საჭირო იქმნება თქვენს წმიდა საყდარსაც შეუერთდები, მერე ჩემის ცდით, შრომით და მაგალითით შემოგიკავშირდებათ მთელი ჩემი ერიც, მთელი ქართველობა თქვენის წმინდათა სიწმინდის მორჩილი გახდება. თუ ეს არ მოხდება, მაშინ საქართველოს დღეს თუ ხვალ გათათრება მოელის, ჩვენ-კი ამის საწინააღმდეგო ძალა არ შეგვწევს, და მომხმარე ჩვენ არ გვყავს, თვით ჩვენი მერჯულე ბერძნებიც დიდს გაჭირვებაში არიან ჩავარდნილნი, იმათ ჩვენი შველა-კი არა და თავიანთ თავის პატრონობაც აღარ შეუძლიანთ, ისე აწუხებენ და ათათრებენ ოსმალნი.

ასეთ მიწერ-მოწერათა ცნობები ვატიკანის წიგნთ საცავში მრავალი უნდა იყოს. ერთი წიგნი ძველათვეა ამის შესახებ დაწერილი და დაბეჭდილი რომში, რომელ წიგნიც დაუწერია და დაუბეჭდია იმავ დროს, პატრი ფრათომასო ვარმილიტიანელის ორდენის მამას. ამ პატრს დელავალეც მოიხსენებს, — დელავალე ფრა-თომასოს ცნობების მეოხებით სიმონ მეფეს რომის ტახტის ერთგულათ აღიარებს. კათოლიკის ბერებმა საქართველოს დიდი ყურადღება მიაქციეს, ამათ ძრიელ ბევრი სამწუხარო და საზრალო ცნობები განავრცეს ევროპის ქრისტიანთ წრეებთ შორის, — საქართველოს გაჭირვებულს მდგომარეობას ასაბუთებდნენ თვით იმ სამწუხარო გარემოებითაც, რომ დღეს ამ უბედური ერის მეფე დაპატიმრებული ჰყავსთ ოსმალოთაო. მეფე თუ ასე ჰყავთ დაპყრობილი, თვით ერს რაღა დღეში ამყოფებენო. ასეთის ძმურს,

გაცობრივს მუდარებას გამგელებულმა ოსმალებმაც მიაქციეს ყურადღება, სიმონ მეფეს მეტათ ცუდის თვალით შეხედეს, განიძრახეს მის მოსპობა, ამით ფიქრობდნენ ნატვრის აღსრულებას, მალე მოახერხეს და პატიმარი სიმონ მეფე მოწამლეს, მეფე საპატიმროში მოკვდა მოწამლით. ამ გარემოებამ და ქრისტიან მეფის უკანონოთ და შეუბრალებლათ მოწამლვამ და სიკვდილმა უფრო აღაგზნეს ლათინთ პატრები, ამათში დიდი თანაგრძნობა აღფრთოვანდა და ამ აღფრთოვანებამ უფრო მკაცრათ და უხვათ იწყო ევროპის ერის წინაშე ქართველთ შესახებ საუბარი და წერა.

სტამბოლში, კათოლიკეთ მოძღვართ მონასტერი, ძმობა და ბინა ძველათვე არსებობდა, სტამბოლში მყოფნი პატრები და სხვა და სხვა ორდენის მამანი საქართველოსაც ჯეროვან ყურადღებას აპყრობდნენ. ევროპის და აზიის ქრისტიანთ მოძღვართ შუა გულათ კონსტანტინეპოლი ითვლებოდა და იქ მყოფნი კათოლიკეთ მამანი. ეს მამანი დიდის დასხლოვებით, სიბეჯითის მისვლა-მოსვლით უმზერდნენ საქართველოს, ქართველთ ვითარება მათ კარგათ შეიგნეს და გაიცნეს. ჩვენი მოსაზრებანი რომ მართალია, ამიტომ აქ მოვიყვანთ შემდეგს, რომელიც ცხად ჰყოფს კონსტანტინეპოლის კათოლიკის ძმობის წესდების სინამდვილეს და სილულათ საქმის ჭვრეტას. აი რას სწერს დელავალე:

ერთი კონსტანტინეპოლის იეზუიტთაგანი, პატრი, რომელიც წასულიყო სამეგრელოში ქრისტიანობის მდგომარეობის გასაცნობათ, დაბრუნდა იქიდგან 1615 წელს, როცა მე კონსტანტინეპოლში ვიყავი, დაბრუნების შემდეგ მან იცოცხლა სამი თუ ოთხი დღე, რადგანაც ჩავიდა თუ არა კონსტანტინეპოლში, მას შეხვდა მძიმე ჭირი და რამდენიმე დღის შემდეგ გარდაიცვალა. მან მოკლედ მიამბო ზემო ხსენებულ ქვეყნის ამბები. პატრს თურმე დიდს პატივს სცემდა იმ ქვეყნის მთავარი, მეალერსებოდაო, მხოლოდ საუბედუროთ ენის უცოდინრობის გამო მე არა მესმოდარაო.—ამის მეტი იმ

პატრის მოგზაურობისაგან მაშინ იმ ადგილებში არ შეიძლებოდა შეტყობა, ჯერ იმიტომ, რომ ის პატრი, როგორც ვსთქვი მოკვდა და გარდა ამის მისი ნაწერებიც ზღვაში დაიღუპნენ ღელვის დროს. მაგრამ მე მინდა ვაიმედო თავი, კონსტანტინეპოლის იეზუიტებს,—რომელნიც მის მეზობლად არიან ამ ქვეყანასთან, რომ ათ დღეში და უფრო ადრეც, თუ კარგი ტაროსი იქმნება, შეუძლიანთ იქ ჩავიდნენ ზღვით, თუ არ მიუტოვებიათ ეს მისია, არამედ იქნება გაგზავნეს იქ სხვები და ან მზათ არიან მაინც შემდგომისთვის გაგზავნონ იქ სხვები.

ოსმალეთში და ოსმალეთის საქართველოში კათოლიკის ბერები ძრიელ ხშირად და მრავლათაც მოდიოდნენ, ზღვით და ხმელეთითაც ამათ ძრიელ ემარჯვებოდათ აქეთ შემოსვლა. 300 წლის განმავლობაში ძრიელ ხშირათ შემოსულან აქ ეს მქადაგებელი მამები, ხსენებულს ადგილებიდგან საქართველოს სამთვლობელოშიაც ხშირათ გადმოსულან ხოლმე, ოსმალეთის საქართველოს და ქართველობის შესახებ ამათ ერთობ ხშირათაც უწერიათ წერილები და რომში უგზავნიათ მოხსენებათ, მაგრამ საუბედუროთ ამათ ნაწერებმა ჩვენს დრომდის იშვიათობით მოაღწიეს, უმეტესი ნაწილი მათის ნაწერების მგზავრობის დროს გზაში მტრისაგან უქმდებოდა, ან კიდევ ზღვის ღელვის დროს მასალებს გარდა თვით მოძღვარნიც იღუპებოდნენ. ამის მაგალითს წარმოადგენს ზემოხსენებული ცნობა, ამასვე ასაბუთებს საბა ორბელიანის „მგზავრობა“ და ამასვე აჭეშმარიტებს 1781 წ. მეფე ერეკლესაგან ევროპაში გაგზავნილი ცნობილი პატრი დალუპვის ცნობა, რომელიც მეფის თხოვნით და ქაღალდებით შავ ზღვას ჩაუნთქავს. არა მგონია, რომ ამ ბერის შესახებ იმ დროის „Mision“ კატოლიკში არაფერი იქმნეს დაბეჭდილი.

ოსმალეთში მცხოვრებ კათოლიკის ბერებმა რომის ტახტის წინაშე საქართველო საკმარისის სამწუხაროს სურათებით დახატეს, საქართველო ცხადლივ გადაშალეს და მის

ყოველი ვითარება დაწვრილებით აღნუსხეს. ამ აღნუსხვას ჯეროვანი შედეგიც მოჰყვა, უფრო კარგიც მოჰყვებოდა, მაგრამ სიშორემ დაუშალა ხელი, ჩვენის ქვეყნის მდგომარეობამ და გარემოებამ შეაბრკოლა საქართველოს წარმატების წინ სვლა აღორძინება და ევროპასთან დაახლოვება.

სპარსეთში, ლათინთ მოძღვარნი სცხოვრებდნენ სხვა და სხვა ქალაქებში, მოძღვართა რიცხვი შესდგებოდა სხვა-და-სხვა ორდენის მამებისაგან, ამათ იქ ჰქონდათ დაკეთებულები მონასტრები, სკოლები, საავათმყოფოები და მოგზაურთა თავშესაფარი სახლები. ეს გვამნი დიდს მფარველობას უწევდნენ სპარსეთის ხელში ყოფილთ ტანჯულთ ქრისტიანთ, ნამეტურ ასორებს, რომელნიც უფრო დევნაში იყვნენ შთაცვივნულნი. ასორებს ხშირათ ათათრებდნენ კიდეც. რაც დღეს ასორებში კათოლიკის სარწმუნოების მაღიარებელნი არიან, სულ ამ კეთილ მხნე მოძღვართაგან არიან თათრობისაგან გადარჩენილნი, დაფარულნი და კათოლიკობასთან შეერთებულნი, მთელი ასორის გვარი წინეთ სიმონ მოციქულის სწავლის თანახმად აღიარებდა ქრისტიანობას, დღეს მათი გვარი ხუთის სარწმუნოებისაგან შესდგება: კათოლიკის, პროტესტანტის, გრიგორიანის, მარშიმონის, მართლ-მადიდებლის და მუსულმანის—შეის. იმ დროს არც სომხები იყვნენ საკეთილო დღეში, თუმცა, როგორც ადრიდგანვე ერთობის დამკარგველთ, უფრო მეტი ნდობა ჰქონდა სპარსების წინაშე მოპოვებული. მოძღვარნი ჰპატრონობდნენ ნამეტურ მოგზაურ ქრისტიანებს. ამისთვის მათ ულუფა რომიდგან ეძლეოდათ და თვითაც იძენდნენ ხელსაქმით და ექიმობით ფულს.

მოძღვართ ისე ოსტატურათ ეჭირათ თავიანთი საქმეები, რომ ამათ პატივს სცემდნენ ფანატიკი სპარსნიც, სასულიერო წოდებაც და თვით უმაღლესი სამეფო პირნიც-კი. ამათ დიდი ზეგავლენა ჰქონდათ სპარსეთის ბძანებელ ლომებზედაც, ბრძანებელს ესენი ხშირათ ასწავლიდნენ, სწურთნიდნენ კიდეც და ევროპის სახელმწიფოებთა წესწყობილებასაც აცნობე-

ბდნენ, მბძანებელნი მოძღვართ რჩევას სიამოვნებით ისმენდნენ, ყველაფერს აკვირდებოდნენ. ხშირათ ბძანებელნი ამ პირებს თავიანთ საიდუმლოებასაც-კი უმხელდნენ, ასე დაწინაურებულნი და ნდობა მოპოვებულნი იყვნენ ეს მამანი. სხვათა მრავალთა შორის პატრი დელავალეს მოხსენებით, სპარსეთში ყოფილა ცნობილი ლათინთ მოძღვარი ფრა ჯოვანო თადეოსი, წმინდის ელისეის კარმელიტიანელების ფეხშიშველა ორდენის მამა, რომელიც თავის ენერგიით და ცოდნით დიდათ შესანიშნავი და თავდაჭერილი მოძღვარი ყოფილა. ეს მოძღვარი დიდხანს სცხოვრობდა სპარსეთში, ამიტომ იგი სპარსეთში პყრობილ ქართველებსაც კარგათ იცნობდა, დიდი ცნობის მოყვარეობა ჰქონდა, მათთან ხშირათაც დაიარებოდა, დიდათ ჰმეგობრობდა და ქართული ენაც შეესწავლა. ქართველთა ცხოვრების გარემოებაზე ეს მოძღვარი ისეთის ცნობის მოყვარეობით შემოსა, რომ იმავე დროს მან საქართველოს გეოგრაფიული და ისტორიული მდგომარეობაც შეისწავლა. ეს პატრი იქამდე სახელოვანი იყო, რომ იგი იცნობდა თვით ქართველთა მეფეს, ბატონიშვილებს, და თავადებს, ამათი მოქმედების და გამგეობის ძალაც კარგათ იცოდა. მთელს სპარსეთში პყრობილ ქართველები ამ მოძღვარმა გაიტაცა, იგინი მოაცილა გათათრებას, ე. ი. შეის სარწმუნოების მიკედლებას და უკანასკნელ ყველა იგინი 100 ოჯახზე მეტი, თათრობის მისალებათ განმზადებულნი ქართველნი დასტოვა ქრისტიანობაზედვე. რადგანაც ამ ქართველთ სპარსეთში თავიანთი სჯულის არც მღვდელი ჰყავდათ და არც ეკკლესია ჰქონდათ, ამიტომ იგინი შეკავშირებულ იქმნენ კათოლიკობასთან. ასეთ უპატრონო ქართველთ ცხოვრების შესახებ ამ პატრს არა ერთხელ გაუგზავნია რომში ვრცელი მოხსენება.

უნდა შეინიშნოს, რომ ამ დროს უნდა ეკუთვნოდეს სპარსეთში ანდრონიკაშვილების გაკათოლიკება, სააკაძის, მაყაშვილების, ხერხეულიძეების, ვაჩნაძის, ჯორჯაძის, ჯანდიერის და სხვების. რომელთაც ჟამთა ვითარების მეო-

ხებით და სპარსეთში სხვა-და-სხვა ენების ზეგავლენის წყალობით დაკარგეს მათ ქართული ენა, სხვა ტომის და ენის კათოლიკებს და გრიგორიანებს შეუერთდენ. დღეს ამ გვარების კათოლიკის სარწმუნოების მაღიარებლობა ჩვენთვის საოცნებოთ დაშთება, მაგრამ თუ მკაცრს მხედველობას და დაკვირვებას ვიქონიებთ და გავიცნოთ სპარსეთში მცხოვრებთ კათოლიკეთა და გრიგორიანთა რიცხვს, იქ არა ერთ ქართველ გვარის მოდგმას ვპოვებთ, რომელთაც მცირეთ თავიანთ ვინაობის ხსოვნაც ექმნებათ. სწორეთ ასეთსავე მდგომარეობაში შთავარდნენ ის ქართველ კათოლიკენი და მაჰმადიანებიც, რომელნიც ადრიდგანვე ოსმალეთის სამფლობელო საქართველოში მოემწყვდნენ საცხოვრებლათ ქართველ ებრაელთ გარდა ამათაც ადვილათ დაკარგეს დედა-ენა, ძველი ქართველ გვარის კათოლიკენი დღეს სომეხ კათოლიკეთ იწოდებიან და ქართველ მაჰმადიანები—თათრებათ—თურქებათ. ერთსაცა და მეორებსაც ისევ ქართველ ებრაელებმა აჯობეს, ამათ ქართული ენა ყველგან მტკიცეთ და შეურყევლათ შეინახეს. ქართული ენის პატრონობით და შენახვით ქართველ ებრაელნი წინ უსრობენ თვით ქართველთ ქრისტიანებსაც.

როცა თეიმურაზ პირველ მეფეს პირველი მეუღლე გარდაეცვალა, მაშინ სპარსეთის ყეინმა მეფე თეიმურაზს საძმიმრის სათქმელათ, ეს პატრი, ფრა ჯოვანო თადეოსი გამოუგზავნა. შემდეგ დროებში ეს პატრი გამხდარა მთელის სპარსეთის მისიის უფროსათაც. თეიმურაზ მეფის კარზე მოსული პატრი ქართველთა დიდის პატივით მიიღეს, შესაფერი თავაზი გაუწიეს. მთელს კახეთის ერს გაეხარდათ, რომ მღვდელს მათ ეღირსათ და სპარსეთის ყეინისაგან ქრისტიანი კაცი მოეგზავნათ. ეს უცხო მაგალითი იყო ქართველთა წინაშე, მაგრამ იგი არ იყო მაინცა და მაინც ყეინისაგან წმიდის გულით მოხერხებული, ამ თავაზში და სალამში იფარებოდა ის განსაცდელი და შავი დღეები, რაც შემდეგ ჩვენს სამშობლოს მოევლინა უსამართლო ნადირის მეოხებით. ამ ღრძო გულის

თვისებას და განსაცდელს თვით პატრიც აუწყებდა ხოლმე მეფეს. პატრს ქართველთათვის ბევრ გზის უამბნია ყეინის საიდუმლო მოსაზრება, რაც ხშირათ ქართველთათვის დიდს სახელმძღვანელოთაც დაშთენილა.

ამ პატიოსან მოძღვრის სიბრალულმა გააკვირვა ქართველნი, გაკვირდა თვით მეფეც. ევროპის საქმეებით გამოცდილმა მოძღვარმა გაიტაცა თვით კახეთის სამღვდელოებაც, ნამეტურ ალავერდის მიტროპოლიტი, რომელმაც დიდის პატივისცემით შეიტკბო პატრი, მიტროპოლიტმა რომისადმი დიდი გულწრფელობა და ერთგულება აღმოიჩინა. ამ თანაგრძნობას და პატივისცემას ჩვენს ისტორიულს ცნობებს გარდა პატრი დელავალეც ასახელებს. აბატი იქამდის პატივისცემით შემოსეს, ისე კადნიერ ჰყვეს და უაღრესობით სავსე უპირატესობა მიანიჭეს, რომ მეფემა და მიტროპოლიტმა აბატს სთხოვეს და დაავალეს, რომ მას ალავერდის ეკლესიაში, მიტროპოლიტთან ერთად უნდა ეწირა, უმაღლესის სამღვდელოების თანამწირველობით და მეფის თანადასწრებით. პატრმა მეფის და მიტროპოლიტის თხოვნა აღასრულა, ერთ დღესასწაულს დღეს მიტროპოლიტმა სწირა ალავერდის ეკლესიაში, უმაღლესის სამღვდელოებით, მიტროპოლიტის მარჯვნივ ნეკრესელი იდგა და მარცხნივ აბატი. მიტროპოლიტმა მსოფლიო პატრიარქის და საქართველოს ქათალიკოზის მოხსენების დროს მოიხსენა რომის პაპიც. წირვა დიდის ღალაბით შესრულდა, მხოლოდ ავათმყოფობის გამო თეიმურაზ მეფე კი ვერ დაესწრა. წირვის შემდეგ აბატს სადილი მიართვეს. აბატი გაკვირდა ქართველთ ასეთ პურმარილზე, პატივისცემაზე და სიყვარულზე, მის გვამში დიდი თანაგრძნობა აღიგზნა, დიდი სიბრალული ქართველთა, გაკვირვებული იყო ქართველთ პურმარილზე და სიყვარულზე, საოცარი იყო მისთვის უფრო ის გარემოება, რომ მას ნება მისცეს და თან დაავალეს მართლ-მადიდებელთ ეკლესიაში წირვის შესრულება.

აბატმა მიმოვლო მთელი საქართველო, გაიცნა საქართ-

კელოს სოფლები, დაბები და ქალაქები, გაიცნა ხალხი, მეურნეობა, ვაჭრობა, სარწმუნოება, სამღვდელოება, ეკკლესიები, მონასტრები და ძველი ნაშთები. რამდენიმე ხნის შემდეგ აბატი მეფეს გამოეთხოვა და სპარსეთში დაბრუნდა იმ პირობით, რომ ის რამდენიმე ხნის შემდეგ საქართველოში ისევ მობრუნდებოდა, რადგანაც მეფე თეიმურაზმა მათს მისიის ძმობას თელავში და გორში კათოლიკის ეკკლესიების აღსაგებათ ადგილი დაჰპირდა და მასთანვე ფულიც. აბატი მშვიდობით ჩავიდა სპარსეთში, ყეინს მიუტანა ამბავი ქართველთა კეთილ განწყობილებისა. იქვე ნახა მან სპარსეთში ყოფილ და პყრობილ ქართველნი, რომელთაც უამბო საქართველოს ამბები. აუწყა ბევრი რამ ქართველთა შესახებ, რაც ყარიბ ქართველთათვის ცრემლით მოსაგონი გახდა და სატირალ საწუხარი. ჩვენ ამ ბედშავთა და ობლათ შთენილთ სულიერთ განწირულს მდგომარეობას ვერ ავნუსხავთ, კმარა მის გახსენება, კაცს ყრუანტელს მოჰგვრის.

სპარსეთში მისულმა აბატმა, კარგათ მცოდნემ და მცნობმა საქართველოსი, თავიანთ მისიის ძმობას ბევრი რამ აუწყა საქართველოს შესახებ. აცნობა ბევრი რამ ღირსეულებითი მხარეები, მთელმა მისიის ძმობამ გაიცნა ტანჯული საქართველო. მალე აბატმა რომში საქართველოს შესახებ ვრცელი მოხსენება გაგზავნა, რომის ტახტს ბევრი რამ აუწყა საქართველოს საყურადღებოთ. ამ ბერმა და მისმა მისიამ საქართველო ცნობილ ჰყვეს კათოლიკეთ სახელმწიფოთა წინაშე, მთელმა მისიის ძმობამ საქართველო და ქართველი ერი ყურადღების მისაპყრობ საგნათ და სადიდებლათაც-კი გახადეს, როგორც მხნე და გაუტეხავ ქრისტიან ტომის შთამომავალნი.

ჩვენის სამშობლო ქვეყნის მდგომარეობა იმ დროს მეტათ გამწვავდა, შინაურ და გარეულ მტრებთა მეოხებით შაჰაბაზის გული მეტათ აღრძოლდა, ამან განიძრახა საქართველოს მიწის პირიდამ მოსპობა, ქართლის ამოწყვეტა და კახეთის მთლათ სპარსეთში გადასახლება. მტერმა მალე იშოვ-

ნა შინათ გამცემნი. გამცემთა მათ გადუშალეს სული და გული, ბოროტებით აღვსილთა ბევრი რამ აუწყეს მტერს ქართველთა სავნოთ. ქვეყნის უბედურების ასაცდენათ რჩევა ქმნეს ქართველთა, გარდაწყვიტეს სპარსეთში მოციქულების გაგზავნა და თხოვნა მუდარებით ღრმა გულის დაწყნარების და მისი მტკიცება, რომ ჩვენ რუსეთს არ უახლოვდებითო. უბედურების მოსვლა მოახლოვდა, მალე გაგზავნილ იქმნა ახალთა საყვარელი დედოფალი ქეთევანი, თავის ორის შვილის შვილით, ლევანი და არჩილით. ეგონათ მრავალთა, რომ ქეთევან დედოფალი, როგორც ჭკვიანი, ენერგიული დედაკაცი, მცოდნე კარგათ ყეინის თვისების, ზედმიწევნით მცოდნე სპარსულის ენის და რამდენჯერმე ნამყოფი სპარსეთში, რომ იგი დააცხრობდა ღრმა გულს და საქართველოს თავიდგან აიცდენდა დიდს უბედურებას. საუბედუროთ ქართველთ თათბირი ამაოთ დაშთა. ქეთევან დედოფალი სპარსეთში დასტოვეს, საქართველოში აღარ გამოუშვეს, ცხოვრების ნება შირაზში მიეცა, სასტიკ ტყვეთ იპყრეს.

სპარსეთში ყოფნის დროს, ქეთევან დედოფალმა გაიცნა კათოლიკის ბერები, მალე ისე მოეწონა ამ ქალს სახელი, რომ მთელ სპარსეთის კათოლიკის სარწმუნოების მისიის ძმებმა შეიტყეს, რომ სპარსეთში დაკავებულია ქართველთ ქრისტიანი დედოფალი ქეთევანიო. ამ დროს სპარსეთში სცხოვრებდნენ დომინიკიანელების მამები, ფრანცისკოელების, კარმელიტიანელები და იეზუიტები. დედოფალსა და ამათ შორის მალე დამყარდა მტკიცე კავშირი, მოძღვარნი ხშირათ დაიარებოდნენ დედოფალთან და როგორც ჭკვიანს დედაკაცს ყოველთვის ამხნევებდენ, ამაგრებდნენ და დიდს იმედებსაც აძლევდნენ საქართველოს დასახმარათ. ესენი აუწყებდნენ დედოფალს ევროპის სახელმწიფოთა ვითარებას, ცხოვრების პირობებს და გარემოებას. ქეთევან დედოფალი გაიტაცა ავგუსტიანელების ბერების ცხოვრებამ. ქეთევან დედოფალი ამ ბერებს დიდის პატივისცემით უმზერდა, ხშირად საწირავებსაც

ამლევდა,—ბერებიც ასევე თავაზს უწევდნენ და რითაც-კი შეეძლოთ დედოფალს ხელ უწყობდნენ. ქეთევან დედოფალი ბუნებით ჭკვიანი ქალი ყოფილა და პატრებთაგან დიდათ განღვიმებულ და გამხნევებული, ეს ჭკვიანი დედაკაცი მკაცრათ და ჭკვიანათ ამლევდა პასუხებს ყეინს და ამ პასუხების ძლევაში მას დიდათ ეხმარებოდნენ პატრები. პატრებს მეტათ დიდი სიბრალული ჰქონდათ ქეთევან დედოფლის, ამ ქალს იგინი უმზერდნენ, როგორც დიდებულ გვამს, მასთანვე მეტათ ჭკვიანს. ქეთევან დედოფალი სპარსეთში, ყოფილთ ქართველთ ქრისტიანობისადმი დიდს გულ-გრილობას ამჩნევდა და ამიტომ ქართველებს ხშირათ ავალებდა, რომ მათ ლათინთ პატრებთან დაახლოვებული მეგობრობა ჰქონოდათ, მისვლა-მოსვლა და ნათლიობაც. ლათინთ მოძღვარნი ქეთევან დედოფლის თხოვნით ხშირათ ყოფილან ქართველთ ნათლიებათ, ხშირათ თვით მოძღვართ მოუნათლავთ ყმაწვილებიც-კი, რადგანაც იქ ქართველი მღვდელი არ ყოფილა.

ქეთევან დედოფალი დიდს ნაღვლიანობაში იყო შთავარდნილი, ამან პატიმრობის დროს „ანბანურის“ წესით გლოვის კილოთი ლექსიც სთქვა, უფრო დიდს მწუხარებას მიეცემოდა, მაგრამ ბედზედ ამას მოუკლინენ ლათინთ მოძღვარნი, რომელნიც ყოველს მწუხარებას შუა უყოფდნენ. პატრებს დიდი გავლენა ჰქონდათ ქეთევანის შვილის შვილებზედაც, რომელთა ცხოვრების საქმე და მომავალი შავის უბედურებით გათავდა, რადგანაც ეს ყმაწვილები საჭურისი ჰყო ყაენმა. ამავე დროებში საქართველოს შემოესია მძლავრი ავშანი შაჰაბაზი, იქმნება მტერს ვერა დააკლო რა, მაგრამ ქართველთ შორის გაჩნდნენ შინათ გამცემნი, ესენი მიემხრნენ მტრებს, გაუხსნეს გზა და კვალი და გაალეწინეს ქვეყანა, ამ გალეწის დროს საქართველოდან ქართველნი სპარსეთში გადაასახლეს. საზოგადო რიცხვი ამ გადასახლებულებისა 120 ათასამდის არის. სპარსეთის პოლიტიკა ასეთი იყო:—„ქართლი ამოვსწყვიტოთ, კახეთი სპარსეთში გადმოვასახლოთ“. ლუარსაბ

მეფეც ამიტომ შეიპყრეს ტყვეთ. უკანასკნელ ლუარსაბი და ქეთევანი გახდნენ ღირსნი სიკვდილით დასჯის, რადგანაც ქართველ ხალხს ეს ორი მეფე ძრიელ უყვარდათ, ამათის სახელით და სიცოცხლით სასოებდნენ ქართველნი. თუ რა საბრალო მდგომარეობა მოჰყვა ქართველთა გარდასახლებას სპარსეთში, თუ იგი რა მეხი იყო ჩვენის ტომისთვის, რა მუსვრა და უბედურება, ამას გამოაჩენს შემდეგი ადგილები, რომელიც მოგვყავს მღვთის მოსაკ ბერის დელავალეს წერილიდგანა, რომელ წერილიც მან რომში გაგზავნა მოხსენებათ პაპს ურბანუს მერვეს წინაშე.

ქეთევან დედოფალს, ამის შვილის შვილებს და ლუარსაბ მეფესაც კარგა ხანს ეკავათ ქრისტიანობა. ამათ გვერდით სცხოვრებდნენ მრავალნი ქართველნი და ესენიც თავიანთ მეფეების შესედულობით ქრისტიანობაზე მტკიცეთ იდგნენ, რადგანაც ქეთევანი გასულებს ძრიელ უყვართ და ლუარსაბი ქართველებს. ქართველთ რიცხვი სპარსეთში ასი ათაზე მეტი იყო, ქართველთაგან იქ იყო შემდგარი ცხენოსანთა ლაშქარი გუნდი, რომელთა რიცხვიც 30,000 ათას კაცისაგან შესდგებოდა, ესენი მეტათ ხელმარჯვე მებრძოლათ ირიცხებოდენ. ამათ გარდა ყველა დიდ კაცის სახლში მონებათ, მოსამსახურებათ ქართველთა კაცნი და ქალნი იყვნენ, იყვნენ ისეთნიც, რომელნიც თავისუფალ იყვნენ მონობისაგან, იგინი თავიანთის ხელსაქმით სცხოვრებდნენ, მაგრამ დიდს გაჭირებაში იყვნენ შთაცვივნული, თვით თავად-აზნაურნი და სამღვდელო პირნიც. ფიქრი არ უნდა, რომ ასეთ გაჭირებაში მყოფთ ქართველთ-კათოლიკის ბერები ხშირათ დაეხმარებოდნენ, ხშირათ გაამხნევებდნენ კიდეც, რის ცნობებიც კარგათ სჩანს ევროპის მოგზაურებთაგან. ამ გარემოებამ დიდი ძალი ქართველობა დასტოვა მტკიცეთ ქრისტიანობაზე და უკანასკნელ თათრობის მაგიერ ესენი შეუერთდნენ კათოლიკობას და გრიგორიანობას, რადგანაც სპარსეთში პყრობილთ 120 ათას ქართველს ერთი ქართული ეკკლესიაც-კი არ ჰქონდა, ამათვის არა-

ვინ ზრუნავდა. იმ დროს, სადაც-კი 100 სომეხი სცხოვრებდა, ან კათოლიკი, მათვის თავისუფლათ აგებდნენ ეკკლესიებს, იქ თავისუფლათ ასრულებდნენ თავიანთს სჯულსა და ენაზე წირვა-ლოცვას, ამ ბედნიერებას მხოლოდ ქართველნი იყვნენ მოკლებულნი, თუმც სპარსეთში თვით ქართველ უმადლეს სასულიერო პირნიც სცხოვრებდნენ, მაგრამ ქართველებმა სპარსეთში ვერსად და არას დროს ერთი ეკკლესიაც ვერ ააგეს. ქართველი ვინც-კი მიდიოდა სპარსეთში საცხოვრებლათ, ან ტყვეთ მიჰყავდათ, ის მაშინ თავის სარწმუნოებას უნდა გამოსთხოვნოდა. მას ან გათათრება მოუხდებოდა და ან კათოლიკობას და გრიგორიანობასთან დაკავშირება.

ქეთევან დედოფალი, როგორც ვსთქვით, წაყვანილი იყო თავის პატარა შვილის შვილებით ქ. შირაზში, სადაც მას საკმარისად კარგათ ეპყრობოდნენ. მას თავის სახლში ჰყავანდა მოსამსახურე ქალი და კაცი, დიდის სიმტკიცით ადგა ქრისტეს სარწმუნოებაზე, რომელსაც ასრულებდა რამდენათაც იცოდა და შეეძლო, ძვირფას საეკკლესიო ნივთებს, წიგნებს და სამოსლებს დიდის თაყვანისცემით ინახავდა. მაგრამ იმ დროს მას არ ჰყავდა არც ერთი მღვდელი წირვის აღმსრულებლად. ერთი-კი ჰყავდა წინეთ, რომელიც ვფიქრობ იყო რაღაც საეკკლესიო თანამდებობისა, მაგრამ რადგან ის იყო მრიელ კეთილი ქრისტიანე, მაჰმადიანებს ეგონათ, რომ ის იმაგრებს დედოფალსაო და რაკი მოშორდება დედოფალიც გადგება თავის სარწმუნოებასაო, ამისათვის მას შესწამეს, არ ვიცი, რაღაც დიდი დანაშაულობა და მოკლეს. ის ქართველი ბერი მოკვდა ცეცხლზე დამწვარი, ქალაქ შირაზში, თავდადებული სარწმუნოებისათვის აღსავსე დიდის მოთმინებით.

ჩვენი მატიანე ამ ბერის ვინაობას კარგათ არ გადმოგვცემს. თუმც ქეთევანის თანხლებულთ ამბავი-კი უწყებულია.

ეს გვამი იყო მოძღვარი ბერი ქეთევან დედოფლისა, რომელსაც სახელათ დავითი ერქო, იგი იყო დიდი კრძალუ-

ლების მქონი პირი, დიდი თანამოზიარე ქეთევან დედოფლის, ყველა შეწუხების დროს სევდის მქარვებელი, დიდი მოყვარე ქრისტიანობის და ქართველის. ეს მოძღვარი მართლაცა და ხშირათ ამხნევებდა ქეთევან დედოფალს, აფრთხილებდა, სარწმუნოებისთვის თვით თავის დადებასაც-კი ავიწყებდა, თორემ სპარსეთში ყოველ ქართველ ტყვენი თქვენს მაგალითს მიჰბაძვენ და მალე სულ გათათრდებიანო. ერთის მხრით ესეც იყო მის მიზეზები, რომ სპარსეთის მთავრობა ჰყრობილ ქართველთ ვერ ათათრებდნენ ადვილად. გადასახლებულთა დაკარგეს ყველაფერი, სულ დღიურ მუშებათ გადიქცნენ და სარწმუნოებას-კი მაინც არ ჰყრიდნენ გულს, რადგანაც სამშობლოში დაბრუნების იმედიც ჰქონდათ. ამ უბედურ ქართველებს დიდი მტრობა, ზიზღი და შური ჩაენერგათ სპარსების შესახებ, რადგანაც მათ ეს უბედურნი ბედშავათ მოჰკლიჯეს თავიანთ სამშობლოს და სპარსეთში გადაასახლეს. ყველა ამ ქართველთ მხნეობას მჭიდრო კავშირი აქვს დავით ბერის ქადაგებასთან და იმ სარწმუნოებრივ გარემოებასთანაც, რომ ეს ბერი ცეცხლზე იქმნა ქრისტიანობის გულისთვის დამწვარი.

მეორე მღვდელთაგანი, მწირ ბერი, თანხლებული აგრეთვე დედოფლისა, თან ჰყავდა,—ამბობს იგივე პატრი: იგი იყო ვითარცა სახლის ზედამხედველი, განაგებდა მთელს სახლის საქმეებს, უცოდინარობის თუ სხვა რამ მიზეზების გამო ეს ბერი არაოდეს არ სწირავდა.—ამ ბერის შესახებ ჩვენი მატიანეც მოგვითხრობს. ცნობებიდგან სჩანს, რომ შემდეგ დროებში ეს მეორე ბერიც სპარსელებს უწამებიათ და ისე მოუკლავთ. ამ პირს გარდა ჰყოლია კიდევ ერთი ბერი—მაგრამ წმინდათ უვიცი და საეკკლესიო საქმეებში არ მომზადებული რიგიანათ, არაფრის მცოდნე. ამათთან ერთიც ერის კაცი იყო, მაგრამ ეს პირი ამისთანაებში ვერაფრით გამოადგებოდა დედოფალს. ამათ გარდა ჰყვანდა კიდევ ერთი მწირ ბერი, სახლის მზარეულივით, უკანასკნელ ეს მწირ ბერი მოზიდულ იქმნა თათრობაზე, იგი უნდა გათათრებულიყო, მაგ-

რამ როცა მხნე ქეთევან დედოფალმა შეიტყო, არცხვინა იგი სასტიკათ, კამათობა გაუმართა და ბერის საქციელი უზდელათ და უროგოთ აღიარა. შერცხვენილი ბერი ველარ დადგა ქეთევან დედოფალთან, მალე საიდუმლოთ მოშორდა დედოფალს, სხვაგან გადავიდა, სადაც გათათრდა კიდეც. ჩვენის მატიანის მოთხრობით: იყო კიდევ ერთი ანტონ ბერი, კაცი მწიგნობარი, ეს ბერი შერჩა დედოფალს სიკვდილამდის გვერდით, მას არა დროს არ მოშორებია, ყოველთვის მის მწუხარებაში თანაზიარი ყოფილა. ამ ბერმა ქეთევან დედოფლის ტანჯვას და წამებას თავის თვალით უყურა. ეს ბერი იცნობდა ლათინთ მოძღვართ, მათთან ჰქონდა ხშირი მისვლა-მოსვლა და მათ სიყვარულიც არსებობდა მის გულში. დედოფლის სიკვდილის შემდეგ ეს ბერი შეეწება კათოლიკის ბერებს და რამდენიმე ქართველთა ოჯახებით კათოლიკის სარწმუნოება მიიღეს, და რომს შეუერთდნენ. ესენი ამით დახსნილ იქმნენ თათრობისაგანა, შემდეგ ესენი აღმოსჩნდნენ ნამდვილს და მტკიცე ქრისტიანებათ, სპარსეთში ჰყრობილ იყვნენ, თორემ იგინი საქართველოში დაბრუნდებოდნენ კიდევაც. უნდა ვსთქვათ, რომ ქეთევან დედოფლის წამებამ მართლაც დასცა და დაამულურა მთელი სპარსეთის ქართველობა და ამათ გადაუწყდათ იმედი და სასოება ქრისტიანობის შენახვაზე,—ესენი ჰფიქრობდნენ, რომ დღეს თუ არა, სპარსეთის ყეინის ბრძანებით ძალათ გაგვათათრებენო, მათ მოიმედეთ აღარავინ იყო, გარდა ლათინთ მოძღვართა, რომელთაც დიდი სიბრალული ჰქონდათ მათი. განვლო მცირე დრომ და საბრალო ქართველნი სასტიკს დევნას მიეცნენ, ამათ ეუწყათ გათათრების ცნობა. ამ დროს ესენი უკვე კათოლიკის ეკკლესიებში დაიარებოდნენ და თავს კათოლიკეთ აღიარებდნენ. ამიტომ ზოგი ქართველნი უცბათ დაუკავშირდენ კათოლიკობას,—განვლო დრომ, და შემდეგ ესენი სომეხ კათოლიკეთ იქმნენ სმობილნი. დღეს ესენი ჩვენთვის დაკარგულნი არიან. მათი რიცხვი-კი მოფენილია მთელს აზიაში. ქეთევანის შესახებ დელაკალე განაგრ-

მობს კიდევ: მე ვფიქრობ, რომ მას აქეთ, რაც ჩვენს პატრებს, კარმელიტიანელ ფეხშიშველებს და აგრეთვე ავგუსტიანელებს აქვსთ შირაზში დგომა და ეკკლესია, ისინი არ დააკლებდნენ იმას ნუგეშს და გაამხნევებდნენ ყოველნაირის სულიერის შემწეობით. მე გავიგონე აგრეთვე, რომ დედოფალს, არა ოდეს, ვიდრე ცოცხალი იყო, არ დაუკლდაა მათვის უხვი საწირავები და სხვა გვარი შემწეობაც, მე ვამბობ, ვიდრე ცოცხალი იყო მეთქი.

ქეთევანის შესახებ ჩვენც ვიცით. რომ იგი კათოლიკის ბერებს დიდს შემწეობას და საწირავებს აძლევდა. ნამეტურ საეკკლესიო ნივთებს, რასაც შემდეგ დროში უპატრონობის მოხსებით გაუქმება ელოდა. ქეთევანის ცხოვრება პირველად ანტონ ბერმა აღწერა, შემდეგ სხვებმა, ამ აღწერილგან ისარგებლა ანტონ პირველ კათალიკოზმა თავის „მარტიროლოგის“ შედგენისთვის. არ შეიძლება, რომ ამ აღწერის პირი რომშიაც არ იქმნეს გაგზავნილი. ქეთევან დედოფალი იქამდის გულ მოწყალის თვალით უმზერდა ბერებს, იქამდის მაღალი პატივისცემა და სიყვარული აღფრთოვანდა ამ ქალის გვამში, რომ იგი არ ეწამებინათ და ცოცხალი დაშთენილიყო, უკანასკნელ ის თავის ქართველებით კათოლიკობას შეუერთდებოდა, რადგანაც მის თანხლებულთ ქართველთ სპარსნი თვისკენ იზიდავდნენ, ნელ-ნელა დედოფალს აცილებდნენ მათ, რომელთაც დედოფალი ყოველთვის მაღალის ქრისტიანობით გამსჭვალული და აღფრთოვანებულიც ამხელდა.

ქეთევან დედოფლის წამებას ქართველთა მწარეთ დასტირეს და კათოლიკის ბერებმა კიდევ ბევრი ცდა და შრომა მიიღეს, მაგრამ მათი შრომა ამაოთ დაშთა, რადგანაც ქეთევან დედოფალი დაბეზღებულ იქმნა მის გვერდზედ ყოფილთ სასულიერო პირთაგან, რომელნიც დედოფალს მოსცილდნენ და თათრობაზე იქმნენ მიზიდულნი. ესენი სპარსთ აუწყებდნენ იმ გარემოებას, რომ დედოფალი გათათრების მოსურნეებს დიდათ არცხვენს, აფრთხილებს, ჭკვიანის მუქარებით ამხილებსო,

ბერს ერიდებათ მისი და მიტომ ვერ ბედვენ გათათრებასო, მანამ დედოფალი ცოცხალი იქმნება, მანამდის სპარსეთის ქართველნი მუსულმანობას ადვილათ ვერ შეუერთდებიანო. ქეთევან დედოფალი აწამეს, კათოლიკის ბერებმა ამის შესახებ რომში ვრცელი მოხსენებები გაგზავნეს. მთელი კათოლიკის სახელმწიფოები მოჰფინეს ამის ცნობებით. წამებულის დედოფლის ძვლებს უპატრონეს, დიდის ცდით მოიპოვეს და საქართველოში მოასვენეს თეიმურაზ მეფის წინაშე, რაის გამო მეფისაგან პატივი და დახმარებაც მიიღეს. ზოგნი უწყიან, რომ ვითომც ზოგი ნაწილები დედოფლის რომში წაიღესო. იგი წამებულათ შერაცხეს, მოწამეთ იცნესო. ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ დაუწერია იმავ დროს აღწერა პატრი ფრა გრეგორიო ორსინო დომნიკიანელების ორდენის მამას, რომელ აღწერაც რომში გაუგზავნია. ყველაზე მეტი-კი დედოფლის შესახებ ავგუსტიანელებს უწერიათ, რადგანაც მათ დედოფალთან ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონიათ. ქეთევან დედოფლის ნაწილები ავგუსტიანელ ბერებმა მოიპოვესო, რამდენიმე თვე კუბოში ჩასვენებული ჰყვანდათ და საიდუმლოთ ინახავდნენ, ვიდრე საქართველოში წამოასვენებდნენო.

პატრი დელავალე აი რას სწერს:—„რამდენიმე თვის წინეთ, ინდოეთიდგან დავბრუნდი სპარსეთში, მერე ქალაქ ბაზორაში ჩაველ, იქ მე შევიტყე შემდეგი ამბავი: 24 სექტემბერს, 1624 წელსა, ქეთევან დედოფალი სპარსეთის ხელმწიფის ბრძანებისამებრ, დიდის წვალებით მოუკლავსთ, ქრისტეს სჯულზე მტკიცეთ დგომისათვის, იმავე ქალაქ შირაზში, სადაც ამდენი ხანი დაკავებული იყო. არ ვიცი რა მოქმედებას თხოულობდნენ მისგან. სიკვდილს შეხვდა მხნეთ, ვითარცა უდიდებულესი მოწამე. ამ ცნობის საფუძვლათ მე ვასახელებ ღირსის პატრი ფრა გრეგორიანო ორსინო დომინიკიანელის მოხსენებას, იგი იყო სპარსეთის სამხრეთ ქალაქების მთავარ ვიკარი, და თავის მოგზაურობის დროს გადასულიყო სპარსეთში, სა-

დაც ცოტა ხნის წინეთ ეს შემთხვევა მომხდარიყო, ბაზორაში მას შევხვდი მე და პირველად მან მიამბო ეს ამბავი, გარდა ამის მან ამის შესახებ რომში მიიტანა ვრცელი მოხსენება.

როგორც ვიცით, ქეთევან დედოფლის შესახებ ლათინურს ენაზე ძრიელ ხშირათ უწერიათ. ძველათვეა დაშთენილი ცნობები ამის შესახებ, რომ ვატიკანი სავსეა საქართველოს და ქეთევან დედოფლის ცნობებითო. ეს ცხადი ჭეშმარიტება არის. საქართველოს შესახებ რაც ლათინურს ენაზე XVII საუკუნეში დაწერილა, იმდენი მას შემდეგ თვით დღევანდლამდე აღარავერი დაწერილა. ჩვენას სამშობლო ქვეყნის ბედშავ მდგომარეობის შესახებ მოგზაურს მოჰყავს შემდეგი ადგილები, ეს აქ უნდა მოვიყვანო, როგორც დამამტკიცებელი საგანი მის, თუ რა გარემოებაში უნდა ყოფილიყოს საქართველო იმ დროს მოთავსებული და ან ევროპიელთა ქრისტეს მოსავთ მამათ როგორ უნდა ემზირნათ საქართველოსთვის.

ქართველთა დიდს გარდასახლებას მოჰყო საზარელი წყვეტა-ყლეტა, რამდენი სიკვდილი—გაჭირებისაგან, რა გლეჯა, რა გახრწნა, რა ძალ-დატანება, რამდენი ჩვილი ყმაწვილები თავიანთი მშობლებმა დაახრჩეს, ან წყალში ჩააგდეს სასოწარკვეთილებისაგან, რამდენი სხვა მოჰკლეს სპარსულ ჯარის კაცებმა იმიტომ რომ ისინი სასიცოცხლო არ იყვნენ, რამდენი ძალით მოჰგლიჯეს დედის ძუძუს და დააგდეს შარაზე მხეცების საჭმელათ, ან მხედრობის ცხენების და აქლემების ფეხქვეშ სასრესად, მხედრებს არა ერთხელ უვლიათ ქართველთა მიცვალებულთა ლეშებზედ, რამდენი მიცვალებულის გვამი მგელს, ძაღლს და ნადირს უხრია და უგლეჯ-უჯიჯგნია, რამდენჯერ მამა შვილს, ქმარი—ცოლს, ძმა-დას მოაშორეს და წაიყვანეს სხვა-და-სხვა შორს ქვეყნებში ისე, რომ დაშორებულებს იმედიც არ შერჩენიათ როდისმე ერთმანერთის ნახვისა, ამ სამწუხარო შემთხვევაში რამდენი ქართველი ქალი და კაცი იყიდებოდა ყველგან პირუტყვებზე უფრო იაფათ, რამდენი ამის

თაწყები სხვა მოხდა, ღირსი შებრალებისა, მაგრამ ვინ მოსთვლის ყველას თქვენის უნეტარესობის და წმიდის ფერხთა წინაშე.

მე აქ ბევრს ცნობებს არ მოვიყვან მის დასამტკიცებლათ, თუ ლათინთ ბერებს თავიანთის მოსხენებით რა გვარის მიდრეკილებით აღსავსე სიბრალული უნდა დაებადნეთ რომის ტახტის წინაშე. ამ საგნის სინამდვილეს და ჩვენის ჭაზრების ჭეშმარიტებას თვით მათგან გაკეთებული საქმეების ისტორიაც დაამტკიცებს, ამ საქმეებს ჩვენ მალე ჩამოვსთვლით და იმედი გვაქვს, რომ მახვილი გონიერი ქართველი მას ჯეროვან ყურადღებას მიაქცევს, საქმის ვითარებას დააკვირდება და მერე ისე მიუწყავს ლათინთ მოძღვართ მოქმედებას და განძრახვას თვის საწყაულს.

პატრების მოქმედებამ რამდენის ზომის სიბრალულითაც საქართველო რომის ტახტის წინაშე დასტა, იმდენივე კაცთ მოყვარეობით სავსე თანაგრძნობაც საქართველოსადმი რომში აღფრთოვანდა,—ამაზე არა ნაკლების ზომით ჰღძრავდნენ თვით ქართველთა სულსა და გულსაც საქართველოს სიბრალულის და სიყვარულისათვის. სპარსეთში ყოფილ ქართველთ მეფის ძენი და დიდებულნიც გაკვირვებულნი იყვნენ პატრების გულმხურვალეს მოქმედებისაგან,—ამათი დრტვინვა გასაკვეთათ ხდებოდა ქართველთა წინაშე, თან საკვირველათაც. ქართველ კათოლიკობაშიაც ამათ დანერგეს შეურყეველათ ქართული ენის სიყვარული, ამის საფუძვლათ და აღსადგენათ მათ ქართული წიგნების ბეჭდვის ზრუნვასაც მიეცნენ,—ქართველ კათოლიკეში ქართული ენის საქმეც კარგს ნიადაგზე დამკვიდრდებოდა, მას სხვაფერი მომავალი მიეცემოდა და ეს მომავალი აიყოლიებდა მთელ ქართველობას, მაგრამ საქმე წინაღმდეგ წავიდა, ჟამთა ვითარებამ, ცხოვრების პირობებმა ქართველ კათოლიკების რიცხვი და ძალა ჩაინთქა სომეხთ, აისორთ და სხვა კათოლიკების გავლენის მეოხებით და ოსმალ-სპარსთაგან ქართველთ გვართა მწარეს დევნით.

მე ვალიარებ, რომ სპარსეთში მყოფნი ქართველნი საყოველთაოთ პატრების მეოხებით ახელდნენ თვალს, ამათის მეოხებით ჩაენერგათ მათ გვამში პატრიოტობა. თითქმის პატრების მაგალითმა გაამხნევა ირაკლი ნაზარალი ხანი, რომელიც საიდუმლოთ ქრისტიანობდა და კათოლიკობას აღიარებდა, ამას დაახლოვებული მისვლა-მოსვლა ჰქონდა სპარსეთში მცხოვრებ კათოლიკის ორდენის ყველა ბერებთან. ასევე განაღვიძეს პატრებმა ლეონ ირანთა მსაჯული, დიდი პატრიოტი ქართველთა, რომელიც კათოლიკის სარწმუნოებაში მყოფი აღესრულდა სპარსეთში. პატრების მეოხებით თვით სასტიკ გამაჰმადიანებულ როსტომ მეფეც-კი დალბილდა. ამანაცკი ვერ მოასერხა მკაცრის წინაღმდეგობით და მტრობით საქართველოს უარ ყოფა. თვით ეს მეფე როცა საქართველოში მოვიდა და გამეფდა თფილისში, თავის სასხლში თფილისის პატრებს პირველი ადგილი მისცა, პატრები მასთან ყოველს მეჯლისში დაიარებოდნენ,—მეფის სასასხლეში მეჯლიში გაუმართეს მოგზაურს კაჭარს შარდენს, რომელსაც მეფის წინაშე მთარგმნელებათ თფილისის პატრები ახლდნენ.—შემდეგ დროებში პატრების დიდი პატივის მცემელი იყო ვახტანგ მეექვსე, სპარსეთში ამას პატრები ამხნევებდნენ და გულში მკაცრათ უნერგავდნენ საქართველოს სიყვარულს, თორემ ვახტანგ მეექვსე თავის მუსლიმანობის მიღების წუთსვე ჰაზრებითაც დაუკავშირდებოდა სპარსეთს და საქართველოს დაუძინებელ მტრათ აღმოსჩნდებოდა, მაგრამ პატრების მეოხებით ეს არ მოხდა, ვახტანგმა საფრანგეთს მიმართა საქართველოს დახმარების სათხოვრათ. ამათვე გააგზავნეს და გააბრწყინეს ბერი საბა ორბელიანი, რომელიც უკანასკნელ ევროპაშიაც წავიდა, იყო საფრანგეთში და საქართველოს სასარგებლოთ შრომობდა. სულხან საბა ორბელიანის დროს, თფილისში ხშირათ მოდიოდნენ ფრანგის პატრები, სხვათა შორის ყოფილა პატრი-მოგზაურ რიშარი, რომელსაც საქართველოში ადრეც უმგზავრია, ამ მოძღვარს კარგათ სცოდნია ქართველ სამეფოს მდგომარე-

ობა, ქრისტიანობის ქენჯნა მუსლიმთაგან და ბევრიც სხვა რამ ღირსი ცნობები ქართველთ შესახებ, მას მეტათ დიდი სიბრალულიც ჰქონია ქართველ ერის. დაახლოვებით იცნობდა იმ დროის ქართველთ ყველა დიდებულებს, მისვლა-მოსვლა ჰქონდა მეფე ვახტანგთან, სხვა ბატონიშვილებთან და მწიგნობრებთან. იცნობდა კარგათ თვით საბა ორბელიანს, ესევე ლათინთ მოძღვარი გახდა წამქეზებლათ და გამღვიძებლათ მის, რომ ქართველთ საბა ორბელიანი საფრანგეთის კოროლს ლუდოვიკთან საქართველოს დახმარების სათხოვნელათ გაგზავნეს. თვით ეს ბერი იქამდის მაღალის სათნოებით ყოფილა სავსე, რომ ვახტანგ მეფის ყველაფერს თხოვნებს ეს სწერდა ფრანგულს ენაზე, ვახტანგ მეფის წინაშე არ გარჩეულა არც ერთი კითხვა უცხო სახელმწიფოებთა დამოკიდებულების შესახებ, რომ იქ ამ პატრს მონაწილეობა არ მიეღო.

საბა ორბელიანს ევროპაშიაც თვით ეს პირი გაჰყვა, ამან აუწყა და აჩვენა გეგმა მოგზაურობისა, თვით ეს მიჰყვა საფრანგეთის კოროლის წინაშე და ქართველთა თხოვნა საბას პირით ფრანგულის ენით აუწყა კოროლს. ყოველივე კითხვის და ცნობის მთარგმნელათ იგი ირიცხებოდა, საქმიანობის შემდეგ რიშარი საქართველოში აღარ დაბრუნდა, სტამბოლში-კი მოჰყვა საბას. იგი ევროპაში თუ რომში დაშთა. ზოგნი-კი ამბობენ, რომ ვითომც იგი იმ თორმეტ მქადაგებელ ბერებს მოჰყვა წინამძღოლათ, რომლებიც რომიდგან საბა ორბელიანს გამააყოლეს საქართველოშიო. საბა ორბელიანის საქართველოში მოსვლის შემდეგ მამა რიშარის სახელი აღარ სჩანს. პატრების მაგალითებით გატაცებული იყო სპარსეთში ყოფილი მეფე ერეკლე მეორე, ერეკლე მეფემ იცოდა მათი ღირსება, მიტომ იგი საქართველოში მათ დიდს პატივსაც ანიჭებდა. ასევე გაწურთნეს ვახუშტი და ნათლათ განასპეტაკეს ანტონ საქართველოს ქათალიკოზი. ამათ გარდა კიდევ ბევრს სხვა უმაღლეს პირებს აღუგრძნეს საქართველოს სიყვარული, ცხადათ და ნათლათ ამცნიეს მათ მათი გვარტომობის, ქვეყნის და ქრისტიანობის

თაყვანება და პატივისცემა, რის წინააღმდეგ ხშირათ ამ პირებს პატრეების წინაშე წინაღმდეგის განცხადებაც არ შეეძლოთ, რადგანაც ამათ მის მომზადება არ ჰქონდათ. მოკლედ უნდა ვსთქვათ, რომ რამდენათაც პატრებმა საქართველო ევროპის კათოლიკეთა ერის წინაშე დახატეს დიდის შეწუხებულის მდგომარეობით, სიბრალულით და ტანჯვით, მასზე უცხოველესათ უნერგავდნენ ქართველთა მცნობელობას თვით ქართველთაცა.

საქართველოში პატრეების უმაღლეს გავლენის შესახებ აი რას სწერს პეისონელი:

„მეფე შაჰნავაზის დროს, მისიონერები სრულიად დაცულნი და დაფარულნი იყვნენ, ესენი ამ მეფის დროს სრულის თავისუფლებით სარგებლობდნენ, რადგანაც ესენი ხალხს ასწავლიდნენ ბევრ რამეს და თან ავრცელებდნენ თავიანთ ექიმობას“. ჩვენდა საუბედუროთ და ჟამთა ვითარების მეოხებით ჩვენ დრომდის ყველა მოძღვართა ცნობებმა ვერ მოაღწიეს, თორემ იქიდგან ნათლათ და აშკარათ გამოჩნდებოდა ისტორია იმ ღვაწლდებისა და ამაგისა, რაც ლათინთ მოძღვართაგან ჩვენში აღორძინებულა, დრო, გარემოება, ისტორიული ცნობები-კი ამას ოდესმე უეჭვოთ დაამტკიცებს.

მგონი კმარა, რაც ჩვენ ვისაუბრეთ, მგონი რომ ორი და სამი ცნობაც კარგათ გადაშლის მკითხველის წინაშე ჩვენის მოსაზრების სინამდვილეს და ლათინთ მოძღვართ მოქმედების ჭეშმარიტებას. არა მგონია, რომ ჩვენთაგანმა წაიკითხოს ზემოთ გადაშლილი მცირე ოდენი ცნობები, მაგრამ უაღრესის სიბრალულით აღსავსე და ის არ დარწმუნდეს ამაზე, რომ ამ უხომოს ცრემლებით დაწერილს მოხსენებებს რომის ტახტის წინაშე, ქრისტიანობით აღჭურვილს და აღფრთოვანებულს პერებზე საკმარისი დიდი გავლენა არ მოეხდინათ, ცხადია, რომ ქრისტიანობის სიყვარულით გამსჭვალულნი მამანი ქართველთ შავის დღეების მგრძნობელნი ჩვენი თანამოზიარენი არ გამხდარიყვნენ. ჩვენ ვიცით, რომ

მათ ბევრი რამის გაკეთება სდომნიათ ჩვენი ტომის სასარგებლოთ, რის გაკეთებაც მოსახერხებელი ყოფილა ის გაუკეთებიათ კიდეც, რაც ვერ შესძლებიათ და ან კიდევ მჩვეუნის სიშორეს და უცნობლობას შეუბრკოლებია და ვერ გაკეთებულა, ვერა გაუწყვიათ რა, ამაზე კიდევ გულ-ნაკლულათ დაშთენილან და ნატვრას საზღვარი არ ჰქონია, რადგანაც მათ წინაშე საქართველო ისე იყო დასატული, როგორც ობოლი ხის სუფთა ნაფოტი, რომელიც ხანდახან ზღვაში ჩავარდება და ზღვის ღელვის დროს ზვირთებში აკვანივით ირწევა და ირყევა,—ამას წარმოადგენდა სწორეთ მაჭმადიანთ შორის შუაგულ მომწყვდეული საბრალო საქართველოს საქმეები.—ჯამბობთ ჰქონდათ პატრებს საყვარული ქართველთა ქრისტიანობის მეოხებით და ამას ის ისტორიული სინამდვილეც ამტკიცებს, რომ ქართველთა შავის დღეების შესახებ, მაგალითებრ საქართველოდგან სპარსეთში 120 ათასი ქართველთ გადასახლების გამო, იმდენს ცნობებს ჩვენი მატიანე არ მოგვითხრობს, რამდენსაც ლათინთ ბერები,—ჩვენი ისტორია ამ სამწუხარო ქართველთ ემიგრაციის ისტორიას სამი სიტყვით ათავებს. ქართლი ამოსწყვიტეთ და კახეთი აჰყარეთ და სპარსეთში გადმოასახლეთ. სხვა დანარჩენი ცნობები ჩვენის მატიანისთვის მკვდარია, იგი არაფერს ადევნებს თვალ-ყურს, ქართველს არამც თუ სპარსეთში ყოფილს და პყრობილს. არამედ საქართველოში მცხოვრებლებსაც არ აქცევს ყურადღებას. ლათინთ ბერები-კი ყოველივე ამ უბედურების და გარდასახლების ამბებს რომის ტახტს დაწვრილებით მოუთხრობენ. რაც ამ ბედშავთ ქართველთა გარდასახლებულების შესახებ პატრებთაგან ცნობები დაწერილა, ყველა მათ რომ ჩვენ დრომდის მოეღწიათ, მაშინ ქართველი გაჰკვირდებოდა და არცარა ვისთვის ის გარემოება იქმნებოდა საკვირველი, თუ რომის ქრისტიანობით აღსავსე ბერებმა ქართული სტამბა რათ დაარსეს 1630 წლებში, ბევრათ უწინარეს, ვიდრე ქართველნი მოიფიქრებდნენ და საქართველოში დაარსებდნენ სტამბას. ამ სტამ-

ბის დაარსების ისტორიას ჩვენ დიდი მნიშვნელობა უნდა მივსცეთ, ჩვენს ისტორიაში მას შესამჩნევი ადგილი უნდა დათმოს, ქართველ კაცის განვითარების ისტორიის მასალებს ერთი საუკუნით წინა სწევს. ადვილი საქმე არ არის, ევროპაში ქართული სტამბის დაარსება 1630 წლებში. მგონი, რომ თვით ეს ერთად ერთი ცნობაც კმარა ჩვენის საუბრის უმთავრეს საფუძვლათ, მგონი არავის უნდა აქვნდეს მის უფლება, რომ ეს კეთილი საქმე დ̇ა ამის დაარსების ისტორია კათოლიკის ბერებს ბოროტებაში ჩამოართვან და უმთავრეს საგნათ კათოლიკის სარწმუნოების გავრცელების ისტორია აღიარონ.

თუ ეს ასე არ არის, თუ რომის ყოველივე დასმარებას საგნათ მხოლოდ ქართველთ ქრისტიანთ გაკათოლიკება ჰქონდათ სახეში, მაშინ თუნდა დაასახელონ ქართველთა ერთი მაგალითი თუ პატრებმა სად რომელი ქართველ ქრისტიანი მოჰგლიჯეს თავის ეკკლესიას და რომს შეუერთეს. ერთს მაგალითსაც ვერავინ დაასახელებს, თუმც მეჭორეების და ცილის მწამებლების ენა ყოველთვის ამაების საწინააღმდეგოთ იღწვის. პატრებისათვის ქრისტიანი ქართველები სულაც არ იყო საჭირო რომ გაეფრანგებინათ, მათვის გათათრებული ქართველებიც კმაროდა, რომელთა რიცხვი სპარსეთში 20,000-ამდის ირიცხებოდა და ოსმალეთის სამფლობელოში—600,000 ათასამდის. ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ მარტო სპარსეთში 10,000-მდე სული იქმნა ქართველთ თათრებთაგან კათოლიკობასთან შეკავშირებულნი. ვფიქრობთ, რომ ამ დროს უნდა შეეხებოდეს მიზანდარის გვარის შეერთება და ძველის ქართველთ აზნაურის გვარის აგულაშვილების. მგონი, რომ აგულაშვილები, მიზანდარი და მრავალიც სხვები შემდეგ დროებში საქართველოში დაბრუნდნენ, ეღირსათ თავის განთავისუფლება და როგორც კათოლიკის სარწმუნოების მაღიარებელნი საქართველოშიაც ისევე დაშთენ, აზნაურებს აზნაურისშვილობაც უნდა დაბრუნებოდა მეფეთაგან, საქართველოში წოდე-

ბრივი უფლება და უპირატესობა არავის ერთმევოდა, გარდა თათრობაზე გადასვლისა, ამას თვით მუსლიმანობაც მუსრავდა. ამის მაგალითს წარმოადგენს ისარლოვების გვარის ისტორია, ჩხეიძესი, საავაძის, ზუბალაშვილების, ანდრონიკაშვილების, ბაქრაძის და ბევრიც სხვების, რომელნიც ზოგნი თავადათ იწოდებოდნენ და ზოგნიც აზნაურათ. პატრებთა ნაკლულევანებათ ერთი მხოლოთ ის დაშთა, რომ ამათ ქართველ კათოლიკეთათვის საეკკლესიო ლოცვის საჭირო წიგნები ადრიდგანვე არ შეადგინეს ქართულს ენაზე, ამათ ბედნიერება სომხის გვარის კათოლიკებს მიანდეს, ერთად-ერთ ნაკლათ მხოლოდ ეს ჩაითვლება, რომელ ნაკლმაც შემდეგ დროებში ქართველ კათოლიკენი „არმიანე კათოლიკათ“ აქცია,—ამას გარეშე-კი ყველა საქმეთა აღორძინების მიზეზებათ-კი პატრები უნდა ჩაითვალონ. აი დღესაც ვატიკანის წიგნთ-საცავში დიდი ძალი მასალები აღმოაჩინა მამა მიხეილ თამარაშვილმა. ვინ გახსნა XVII საუკ. ქართული სტამბა რომში, ვინ დაიწყო წიგნების ბეჭდვა, ვინ გააცნო საქართველო ევროპის სახელმწიფოებს და ნამეტურ კათოლიკობას, ვინ აღმრა ამ ერის სიბრალული, ვინ გაავსო ვატიკანის წიგნთ-საცავი შესანიშნავის მასალებით, ვინ აცნობებდნენ ჩვენს მეფეებს და მათ შვილებს ევროპიულს ამბებს და სამეცნიერო ცნობებს. ამას თვით სომხის მეისტორიენიც სწერენ. ვინ გაავრცელა საქართველოში ჯვარა ექიმობა (ხირურგია), წამლობა, აფთიექების დახსნა და ევროპიდგან საექიმო იარაღის შემოტანა? ამაების საპასუხოთ ჩვენ არას ვიტყვით, ვისაც სმენა და ჩვენი ისტორიის ცოდნა აქვს, იმას ჩვენი მტკიცება არ მოუნდება.

ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მარტოთ სტამბის საქმე ახდენს ჩვენზე განცვიფრებას. საქართველოში 1630 წლებში სტამბის ამბავი ზღაპრათ იცოდნენ, რის წვალებით მხოლოდ 1709 წ. გახსნეს ქ. თფილისში და რომში-კი 1630 წლებში შეუდგნენ ქართული სტამბის დაარსებას, რომის ქარ-

თული სტამბის დაარსება გახდა მაგალითად თფილისში ქართული სტამბის დაარსებისთვის. მე განკვირვებით ვსვამ ასეთ ნიშანს: რომი, 1630 წლები და ქართული სტამბა! ქართველთ წინაშე ევროპიული საგრამატიკო ნიშნების შემოტანაც ამათ ეკუთვნის, რადგანაც ? — ! - „ , (და სხვა ნიშნებიც ამათ ახმარეს პირველად. ქართველთა ამ ნიშნების ხმარება თვით XVIII საუკუნის დასასრულსაც-კი არ იცოდნენ საერთოთ, იცოდნენ მხოლოთ მათ, ვისაც თელავის სემინარიაში მიეღოთ სწავლა.

ლათინთ ნოძღვართ არც ერთი ქართველ ქრისტიანობის მქონი არ გაუფრანგებიათ. ესენი კათოლიკოს სარწმუნოებას უერთებდნენ მუსლიმანობაზე გადასულ ქართველთა, რომელთა ქრისტიანობაზე მობრუნება ქართველ სამღვდელოებას არ შეეძლო, რადგანაც ქართველ სამღვდელოება XIV საუკუნიდამ უკვე სასტიკათ დაეცა. ეს საგანი მრავალის ცნობებით დამტკიცდება და ამასვე ამტკიცებს ქართველ მრავალ გამოჩენილ გვართა კათოლიკის სარწმუნოებასთან შეერთების ისტორია. იმასაც ვიტყვით, რომ სამცხეში მოხდა რამდენიმე ქრისტიან ქართველთ კათოლიკობასთან შეერთება, მაგრამ ეს იმ გარემოების მეოხებით, რომ მათ მხარეში ქართველთ სამღვდელოება ადრიდგანვე მოისპო, მათ ხალხი უმწყემსოთ დასტოვეს, უმწყემსოთ დატოვებულ ქართველთ გათათრება მოელოდათ, პატრებმა ესენი კათოლიკობას დაუახლოვეს და უკანასკნელ რომს შესძინეს. თუ ეს ასე არ არის, მაშინ დაასახელოს ვინმემ, თუ ჯავახეთში ან სამცხეში რომელ ქართველ გვარის ქართველ ქრისტიანი შეუკავშირეს რომს. არც ერთი და არც სად.

სრულს ჭეშმარიტებას წარმოადგენს და ამ მოსაზრებას ამტკიცებს თუმნიშვილების გვარის ისტორია, ზუბალაანთი, მეფისაშვილების, მჭედლიშვილების, ანდრონიკაშვილების, ჩაქუანების, სააკაძეების, ბაქრაძეების, მხეიძეების და მრავალთ სხვების.—რაც შეეხება ქართველთ კათოლიკეთა სომხათ წოდებას

და ქართული ენის და გვარტომობის დავიწყებას, ისე-კი ჭეშმარიტია, ამაზე ჩვენ უარს არ ვიტყვით, ამაზე ბევრჯერ გვისაუბრია და კიდევაც ვისაუბრებთ. ეს უბედური მომავალი სრულდებოდა ქართველ კათოლიკეთა უნებლიეთ, თვით ჩვენის დაუდევრობით და სხვათა მანქანებით, მაგრამ ის რაც აქამდის მოხდა, მოხდა, გათავდა, დაინთქა, დღეის შემდეგ-კი ასე აღარ იქმნება. რადგანაც მთელმა ქართველმა კათოლიკობამ თვალი გაახილა და იგინი მკაცრათ დავობენ თავიანთ გვარტომობის შესახებ, ისტორიულს ჭეშმარიტებას სიმართლით იფარავენ და სადაც ჯერ არს, იქ თხოვნასაც აძლევენ ამის შესახებ, რომ იგინი საქართველოში თავიანთ გვარტომობით იქმნენ ცნობილნი. ჩვენ სრული იმედი გვაქვს, რომ ისტორიული სინამდვილე თავისას გაიტანს და მომავალში ქართველ კათოლიკენი ქართველათვე იქმნებიან ცნობილნი.

II

ლათინთ მოძღვართ მტრობის გვერდით ხსენებული პირი ლუტერის სარწმუნოებასაც აღიარებს, რომელთაც განმრახვა ჰქონიათ ქართველთა ლუტერის სჯულზე მოქცევის. საქართველოში ამ სარწმუნოების წარმომადგენ პასტორებათ ყოფილან სხვათა შორის იაკობი, რომელსაც დოქტორის წოდებაც ჰქონია, პასტორი ანდრია, პასტორი გელარხი, პასტორი ანტონი, სულივეცერი და პასტორი მარტენი ტიბინგენის პროფესორი. ამათ მიუქცევიათ ლუტერის სჯულზე საათაბაგოს მთავრის ყვარყვარე ათაბაგის შვილი მზე-ჭაბუკ დიდი, მაგრამ მზე-ჭაბუკ დიდი ამ სარწმუნოებაში დიდხანს არ დარჩენილა, ამას მალე უყვია უარი და ისევ მაჰმადიანობას მიჰკედლებია, გათათრებულა. ამ ცნობებიდგან სჩანს ისიც, რომ მთავარი მუსულმანობაზე წინათვე ყოფილა მიზიდული, პასტორებს ეს პირი მუსულმანობიდგან მიუზიდნიათ ლუტერის სჯულზე. ლუტერის სარწმუნოების პასტორების

შრომა საქართველოში ამით დასრულდაო. ამის რიცხვს იგი აწერს XV საუკ. დამდეგის წლებს.

გინდ ეს ამბებიც, რომ მართალი იყოს, მაინც ვიტყვით იმასაც, რომ ლუტერის სჯულის მქონე პასტორები საქართველოში თავის დღეში ფეხსაც ვერ შემოსდგამდნენ, რომ მათ წინ სასულიერო სახელმძღვანელოთ ლათინთ მოძღვართ ცნობები არ ჰქონდათ. მათ იქნება საქართველოს ხსენებაც არ სცოდნოდათ მაგრამ იცოდნენ ლათინთ მოძღვართ ნაწერებიდგანა, რომლებიც სხვა და სხვა დროს ევროპის ქალაქებშიც იბეჭდებოდნენ. რა ცნობებიც მოვიყვანეთ, მგონი კმარა რომის ტახტის წინაშე სიბრალულის გამოსაწვევათ, მგონი საკმარისი უნდა ყოფილიყოს ქართველთა იმდენი ცრემლი და სისხლი, რაც-კი დაინთხა და რის ამბებიც ლათინთ მოძღვართაგან რომის ტახტის წინაშე ერთობ ხშირათ მიდიოდა მოსახსენებლათ. ისეთი რა ქვის გულის მქონი ქრისტე მოსილი მამანი უნდა ყოფილიყვნენ, რომ საქართველოს შესახებ სხვა და სხვა პატრებთაგან მაღალის სიბრალულით აღვსილი წერილები წაეკითხათ და მასთანვე საქართველო-კი არ შებრალებოდათ. რომის ტახტის მფარველნი, როგორც მოწყალებით სავსენი, საყოველთაოდ აცხადებდნენ მამობრივს საქციელს. ყველა ვრდომილთ და ჩაგრულთ მფარველობა ამათ ადრევე გამოჰფინეს ქართველთა წინაშე ასე:—„წმიდა მამა და უფალი ჩვენი კლემენტე პაპი მეათოთხმეტე, რადგანაც ზრუნავს მამობრივად ყოველთა მორწმუნეთა ზედა, ამიტომ რაოდენთაცა ჯერ არს ქართველთათვის სამსახურს არ ვაკლებთ მათ“.

აქ მოხსენებულს „ქართველთათვისაც სამსახურს არ ვაკლებთ“ ცხადათ მოწმობს, რომ რომის ტახტმა ქართველთ გვარი, ქართველი კათოლიკობა და ქართული ენა ადრევე იცნა. ეს რომ ასე არ იყოს, მაშინ ამ მოხსენებაში ქართველის ადგილი არ ექმნებოდა.

ქართველთა რომის ტახტის ცნობას ცხადათ ამტკიცებს

და ასაბუთებს ის გარემოებაც, რომ პირველათ და შემდეგ დროებშიაც რომშივე დაიბეჭდა ქართველთ კათოლიკეთათვის საჭირო წიგნები. რომის ტახტს ქართველ კათოლიკობა და ამათ დედა-ენათ რომ ქართული ენა არ ეცნათ, მაშინ ქართულს ენაზე ლოცვებსაც ხომ არ დაბეჭდავდნენ. რომში ქართული სტამბის დაარსების ისტორიაც ცხადათ ამტკიცებს, რომ ქართველთ გვარის კათოლიკობა რომის ტახტმა ადრევე იცნა, საქართველოში ამ გვარის კათოლიკენი ადრევე იქმნენ რომისაგან ცნობილ და შეწყარებულნი.

რომში ქართულ სტამბის დაარსების დროთ 1630 წ. უნდა ვიწამოთ და არა შემდეგ თუმც ამ სტამბის არსებობის ცნობები მხოლოდ 1643 წ. სჩანს. სტამბაში ქართული ბეჭდვის გამგეთ ყოველთვის ქართველთ გვარის და ენის მცოდნე გვამნი ჰყოლიათ. უმეტესი ცხადი საქმეა რომ პაპის „პროპაგანდოს“ ქართული ენის და სიტყვიერების პროფესორები იქმნებოდნენ. ასეთი გვამნი რომ აქ დრო და დრო ყოფილან, ეს ცხადათ სჩანს ისტორიულის ცნობებიდგანა და ერთი ამათგანი ყოფილა თვით ქართველ გვარის კათოლიკე გორელი პეტრი ტულუკაანთ დავითა, რომელსაც 1730—1770 წლებში რომში უცხოვრია, იქ ქართული ენის მთარგმნელათ ყოფილა პაპის კოლეგიაში და ქართულივე წიგნებიც უბეჭდავს. პეტრა ტულუკაანთ დავითა, როგორც თვით სწერს, გორის მკვიდრთ მცხოვრებთაგანი ყოფილა. საქართველოში სწავლის მიღების შემდეგ იგი ართვინში ყოფილა, მერე ართვინის კათოლიკების წრიდგან კონსტანტინეპოლს წაუყვანიათ, კონსტანტინეპოლის კათოლიკების სკოლაშიაც კარგა ხანს დაუყვია, მერე წასულა რომში და პაპის კოლეგიაში შესულა. კოლეგიაში დარჩენილა კარგა ხანს, სწავლა დაუმთავრებია და მერე კოლეგიაში ქართული ენის მოთარგმანეთ და ქართული წიგნების მკათხველათ დაუდგენიათ. პეტრი დავითა სწერს 1741 წ. რომ აგერ, აქ, რომში რაც ვარ, ათი წელიწადია გასულიო. მაშასადამე ამისაგან რომში წასვლის ხანა უნდა მი-

ეწერის 1731 წ. გორში მაშინ ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი საკმარისი ყოფილა უკვე. გორის ქართველ კათოლიკებს თავიანთ გვარტომობის და ქართული ენის საქმე ისე საჭიროთ სცნობიათ, რომ დავითიც-კი წასულა რომში სასწავლებლათ და ამის წინა დროს სხვებიც ყოფილან რომში წასულნი.

გორელი პატრი დავითა თავის გვარტომობას სომხათ აღიარებს. სომხათ აღიარება მას ქართულს ენაზე აქვს მხოლოდ, ლათინურს, ანუ იტალიურს ენაზე-კი, სადაც ეს თავის გვარტომობას აცხადებს,—იქ სომხობის შესახებ არას ამბობს, იქ თავის თავს ქართველათ აღიარებს. ჩვენ ამ გარემოების მეოხებით გორის მცხოვრებთ ქართველთ კათოლიკეთა რიცხვს ყურადღება მივაქციეთ და პატრი დავითას გვარის კაცნიც და მათი ცნობაც ვიკითხე, მაგრამ არამც თუ გორში, არამედ მთელს ქართველს კათოლიკობაში საკმარისი ცნობა ვერა შევკრიბე რა, რაც ვიცი, ისიც განსვენებულის ქართველ კათოლიკის „ცისკრის“ მწერლის ალექს. ჩიქუანის მდიდარის წიგნთ-საცავის ხელთნაწერი წიგნების მეოხებით.

ტულუკაშვილების გვარის წევრნი ქიზიყში მთელი სოფელი სცხოვრებს. იგინი გვარტომობით ქართველები არიან, სომხობის მათ არაფერი სცხიათ.

ეხლა ჩვენ აქ უნდა გავარკვიოთ ის შეცდომითი უნებლიე მოვლენა, თუ პატრი დავითა თავის თავს რათ უწოდებს სომეხს, რამ აიძულა ეს გვამი ასე წოდების და რა გარემოების მეოხებით. ჩვენის საუბრის შემდეგ ყველასთვის ცხადი იქმნება ამ შეცდომის მეოხებით ქართველთ კათოლიკეთ გვართა გადაყლაპვის წარმატება.

კათოლიკის სარწმუნოების აღორძინება სომხეთში ძველს დროსვე მიეწერება,—სომეხ კათოლიკეთა რიცხვი ძველათვე გამრავლდა საკმარისად, მათი რიცხვი იგოდენად იყო და მათში ბევრი ისეთი მხნე და ენერგიული პირნიც მოიპოვებოდნენ, რომელნიც კათოლიკის სარწმუნოებასთან, ერთათ

სომხური ენის დიდს საჭიროებასაც აღიარებდნენ, ნამეტურ ამ ენის მეოხებით სომხებში და კავკასიის სხვა ქრისტიან ერ-შიც კათოლიკობის გავრცელებისთვის. მხნე გვამთა მეოხებით დაიბადა ჰაზრი თვით ლათინთ ეკკლესიის წეს-რიგის წიგნე-ბის სომხურს ენაზე თარგმნის საჭიროებაც. საჭიროება მთელ სომეხ კათოლიკობამ დაინახა, ამ საჭიროებას რომის ტახტ-მაც ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია და სომეხ კათოლიკეთა ყვე-ლაფერი საეკკლესიო წიგნები შეადგინეს სომხურს ენაზე და მის დროსვე სომეხ კათოლიკეთათვის სომხურს ენაზე დაიწ-ყეს წირვა-ლოცვა, გალობა და ყველა საჭირო წიგნების წაკი-თხვა, მალე სომხურს ენაზე ლათინთ ეკკლესიის წეს-რიგის წიგნების კითხვამ და აღორძინებამ დიდი წარმატება მიიღო. მალე სომეხ კათოლიკეთა მწიგნობრობაც დაიბადა, გაჩნდნენ სომეხ კათოლიკეებში სომხური ენის მეტრფე მწიგნობარ გვამნი და რომის ტახტის დიდი პატივისმცემელნიც, ამათი ერთგულება და მორჩილება თვით პაპებმაც იცოდნენ.

განვლო დრო ჟამმა და სომეხ კათოლიკებმა დაიწყეს სკოლების დახსნა და სწავლა-განათლების მოფენა კათო-ლიკებთ შვილებთ შორის. ხშირათ ამათ სასწავლებლებში სომხის გვარის კათოლიკეთა შვილებს გარდა სწავლობდ-ნენ სხვა-და-სხვა ტომის შვილნიც, მაგალითებრ ქართველ კათოლიკეთა შვილებიც. რადგანაც კათოლიკის და სომხის კათოლიკის სარწმუნოება ორივ ერთი იყო, ორივ კათოლი-კები იყვნენ, ორივ რომის ტახტის შვილნი, მხოლოდ ერ-თი ქართველის გვარის და მეორე სომხის. სომეხ კათოლი-კეთ წარმატების საქმეებს ბევრნაირი გარემოება უწყობდა ხელს და ეს გარემოებავე იბირებდა სომხებთაკენ თვით ქართ-ველთ გვარის კათოლიკებსაცა. სომეხთ წარმატების გარემოე-ბა თვით ქართველს ისე აწებებდა სომეხ კათოლიკებთან, რომ მეორე მესამე თაობა ქართველთ კათოლიკეთა ნამდვილს სო-მეხ ცხარე კათოლიკეთ ცხადდებდა.

სომეხთა სამეფო ძველათვე დაეცა,—ერი ამ ტომის გა-

ნიბნა ოთხსავ კუთხივ, ამ ტომის მეთა აღარც ოსმალთ ჰქონდათ შიში და აღარც სპარსთ, უშიშარ ხალხს იგინი აღარც სდევნიდნენ, არც დიდს ხარჯსართმევდნენ და თუ საქმე და საჭიროება იქმნებოდა, გადასახადსა და სხვა რამე სახელმწიფო ხარჯში შეღავათს და დახმარებასაც აძლევდნენ. ყველა ეს მის მეოხებით ხდებოდა უფრო ოსმალთაგან, რადგანაც სომეხნი თვის სამშობლოდგან გასულ-განდევნილნი, ყველგან მოქალაქურს, ვაჭრულს ცხოვრებას მიეცნენ, მუსლიმის წინაშე ბრძოლას თავი გაანებეს, ყამთა ვითარებას და გარემოებას დაემორჩილნენ. მეტი გზაც არ ჰქონდათ, ერთაობა დარღვეულ ერმა, სამეფო და სამშობლო დაკარგულმა ხალხმა რაც დაკარგა ერთხელ მხოლოდ ის იყო, სამეფოს დაცემის შემდეგ დროებში მათ აღარაფერი დაუკარგავსთ რა, ყველგან შეძენას შეეჩვია და მელა-კატუნობას. ასეთმა მელა-კატუნობამ იგინი წინ წასწია ეკონომიურის მხრით, მწიგნობრობით იგინი ისე მოეწყვნენ თავიანთ მრისხანე ბარბაროს მტრებს, რომ, რომელ ბარბაროს მტერიც მათ ჩანთქმას ექადებოდა, ამის მაგიერ მათ დაუწყო მფარველობის აღმოჩენა, ეს ხალხი მალე გახდა უმაღლესად საყვარელი თავის მტრისა, ამათ მალე სრული გამგეობაც-კი მოიპოვეს მათს ხელში.

ქართველთ სამეფო და ერი-კი ამ დროს ოსმალს მედგარს ბრძოლას უწევდა, დღე და ღამე ქართველი ოსმალს მუსრს ავლებდნენ და საქართველოს ადგილებს-კი არ უთმობდნენ. ოსმალთ ჯავრი მოსდიოდათ. ყველას მოერივნენ ესენი, საბერძნეთის იმპერია დასცეს, არაბისტანი, სომხეთი, ბოლგარეთი, სერბია, რამდენი კიდევ სხვა სამეფოები და ვერა დააკლეს რა ქართველებს,—ქართველები ამიტომ სასტიკათ შეიძულეს ოსმალთა, ქართველი ისე სძულდათ მათ, როგორც მათი მოსისხლე მტერი. გნვლო ყამთა ვითარებამ, შინაურ და გარეულ მეამბოხეთა მეოხებით დასავლეთ საქართველოსკენ ოსმალებმა ფრთების გამაგრება იწყეს, ქართველ-

თა ზოგი ერთი ადგილების დაკავება ისე, რომ წართმეულ ადგილს ქართველნი ვეღარ ახერხებდნენ კვალინდებურათ ოსმალოთაგან განთავისუფლებას, თუმცა ხშირათ ბრძოლასაც იწყებდნენ ხოლმე. ხშირათ მომხდარა, რომ ასეთ შემთხვევების მეოხებით ოსმალოთა დამონებულ ქართველთათვის თავები უჭრიათ, ვისაც თავის მოჭრის ეშინოდა, ის მაშინათვე მთელის ოჯახობით მუსლიმანობას უერთდებოდა.

სადაც კი ოსმალნი საქართველოს ადგილებს იღებდნენ, ხალხს იმორჩილებდნენ, იქ მყოფ ქართველებს იმავე წუთში უწყებდნენ დევნას, ჟლეტა-წყვეტას და გათათრებას. თვის ქვეშევრდომ ოსმალნი „ქართველის" წოდებას ქართველთ სასტიკათ უკრძალავდნენ. ოსმალთა განკარგულებით ქართველის დარჩენა არამც თუ მათ ხელში არ შეიძლებოდა, არამედ თვით თავისუფალს იმ ადგილებში, რომელნიც საქართველოს სამეფოს ეკუთვნოდნენ. ერთის სიტყვით, ოსმალეთის მოსისხარ მტერს ქართველთა შვილებს ყველგან დევნა და მუსრი მოელოდათ, სადაც უნდა ყოფილიყო ქართველი, იქ მას ოსმალოთაგან გათათრება, ან მწარე სიკვდილი ელოდა. ნელ-ნელა გარემოება ისე მოეწყო, რომ ნახევარ საქართველო ოსმალმა დაიჭირა, ფეხის გამაგრების შემდეგ დამონებულ ქართველთ შორის სიტყვა ქართველი სამუდამოთ უნდა ამოეგდოთ ძირიანათ. ამ დროს-კი სრულის თავისუფლებით სარგებლობდნენ სომეხ გრიგორიანები და სომეხ კათოლიკენი. ქრისტიანთ მოძღვართ ქადაგებით ოსმალთა წინაშე ქართველთ ზოგნი თავიანთ ვინაობას სომხებათ აღიარებდნენ და ზოგნი სომეხ კათოლიკებათ. მალე სიტყვა „ჯაი" გახდა ქართველთა ზიარებათ, ქართველთა მსხნელად ოსმალოს ხელში,—ამ გარემოებას ზედ დაედო სომხით მოძღვართ მხნე მოქმედება და სულ მცირე დროის განმავლობაში ქართველთათვის დედა საეკლესიო ენათ სომხური ენა გახადეს და ქართველნიც „ჯაებათ" გადაიქცნენ ოსმალთა დევნის მეოხების გამო. აი ამ დროდგან და ამ გარემოების მეოხებით ნელ-ნელა ქართველ კათო-

ლიკებში გამოირკვა უნებლიე ჰაზრი, რომ ვითომც ისინი სომეხ კათოლიკენი იყვნენ. ასე მოუვიდათ მრავალთ ქართველთა და ასევე დამართვია პატრს დავითას.—დღეს-კი ამ უნებლიე შეცდომას თავისი გააქვს და ქართველ კათოლიკენი სომეხ კათოლიკებათ იწოდებიან, ნამდვილ ქართველთ გვარის კათოლიკეთა ეკკლესიებში სომხურ ენაზე უწირავენ ხალხს, საჭირო ენათ სომხურს ენას უხდიან—ერთის სიტყვით დრო და გარემოება ჩანთქავს ქართველობაში ქართულ ენას თუ მას წამალი არა მოევლინა-რა.

ქართველთ კათოლიკობა რომს ადრევე უცვნია, 1741 წლებში, ამის შესახებ რომში კრებაც ყოფილა, პაპს ქართველ კათოლიკობის გვაროვნობის ცნობის შესახებ კონდაკიც გამოუცია. სჩანს, რომ მოქართულე ქართველ კათოლიკენი ძველათვე ყოფილან საქართველოში, ამათ დიდი სურვილიც ჰქონიათ ქართველათ წოდების, ქართულ ენაზე წირვალოცვის ქონვის.

ქართველ გვარის კათოლიკების გადაგვარების საქმეს და გასომხებას ერთის მხრით შემდეგი დიდი გარემოებაც უწყობდა ხელს. სომხეთ კათოლიკობაში ადრევე აღორძინდა მწიგნობრობის და სკოლების დაარსების სიყვარული, ამას რომიც უწყობდა ხელს, კათოლიკეთ მამანი მიეკედლენ რომს, ამათ მალე ვენეციის კუნძულზე სადგომი მონასტერი გააკეთეს, მალე ამ მონასტერს მიეკედლა მხითარი, ამან დააფუძნა სომეხ კათოლიკეთა დიდი ძმობა—კონგრეგაცია—იყო დიდი შეძლების პატრონი—აღაგო მონასტერი, შეკრიბა ძმები, დაარსა სასწავლებელი, სამკითხველო და სტამბა. ეს მონასტერი გახდა სომხეთა გვარის სანთლათ. მალე სასწავლებელი უმაღლეს წერტილამდის აიყვანეს. ამ სასწავლებელში სწავლობდნენ კათოლიკეთა ძენი, განურჩევლად გვარტომობის და ენის. ამ სასწავლებელში მთავარ ენათ სომხური ენა იყო მიღებული. სომეხ კათოლიკეთა შვილებს აქ დიდის მამულის მოყვარეობით სდიდნენ. უაღრესად უნერგავდნენ სომხეთის სიყვარულს, ძველის სომხურის მწიგნობრობის, ისტორიის, კულ-

ტურის და ახლის მდგომარეობის და მწერლობის. მამათა მხნეობა უნაყოფო არ იყო, ამათ გამოსწურთნეს მთელი გუნდი სომეხთ მსწავლულ პატრიოტ-მოძღვრებისა, ამ გამოწურთნულებმა აღადგინეს ძველი და ახალი სომხური მწერლობა—თვით სომხეთიც-კი *).

დღეს, მხითარისტები სომხის გვარის უდიდებულეს მფარველათ ითვლებიან ევროპაში, ვენეციის კუნძულზე, ლაზარეს მონასტერში, მთელი კონგრეგაცია მუშაკობს სომხეთის სასარგებლოთ, ბეჭდავენ აუარებელ წიგნებს სომხურს ენაზე და მით ამდიდრებენ სომეხთა გვარს, ამ ძმობას ვრცელი ისტორია აქვს, ჩვენ აქ ამაზე არ ვილაპარაკებთ, რადგანაც ეს შორს წავა. ამათვე მიიზიდეს ადრიდგანვე ქართველთ კათოლიკეთ ძენი სასწავლებლათ, აქ სწავლობდნენ ქართველთ შვილები სომხურს ენას ზედ მიწევნით, მწიგნობრობას, ისტორიას და სხვა-და-სხვა საგნებს, უკანასკნელ ესენი როგორც კათოლიკის ეკკლესიის შვილნი, სომეხ კათოლიკეთა სკოლაში სომხურათ აღსდილნი, მომავალშიაც სომხური ენით მლოცველნი, მწირველნი და მოლაპარაკენი, ეძლეოდნენ სომხის გვარის სიყვარულს, ეძლეოდნენ სომხობას, თავს ყველგან სომხათ აღიარებდნენ და ერთის მხრით ქართველობას გარდა თვით საქართველოც საოცნებო არსებათ მიაჩნდათ. მხითარისტებო ძმებთაგან ქართველ გვარის კათოლიკებთა დაახლოვებას ისიც უწყობდა ხელს, რადგანაც ქართველ კათოლიკებში ისეთის წარმატებით ვერ წავიდა ის საქმეები, რაც სომეხ კათოლიკებში აღორძინდა. ამის დაბრკოლების მიზეზათ იხატება ის გარემოება, რომ ქართველთ თავიანთ სამეფოს და პირად-უფლებათა გამო ოსმალებთან დღე და ღამე ბრძოლა ჰქონდათ და სომხები-კი ყველა ასეთ რამეებისაგან თავისუფალნი იყვნენ და შეძენას ეძლჳოდნენ. ამათი მხნეობა ისე გაიშალა, მხითარისტებმა მთელს ევროპაში ისე წადგეს ფეხი წინა, რომ დღეს მათის მეოხებით სომხეთი და სომხების ერი ცნობილ

*) ინჭიჭიანი—ახალი სომხეთი, ვენეტიკი 1806 წ.

ქრათ ითვლება მთელს ევროპაში. ესენი ხმა-მაღლა დაკობენ სომხეთის შესახებ. სიყვარული და ოცნება უსაზღვროთ უღელავსთ, თვით საქართველოსაც სომხეთათ აღიარებენ, საქვეყნო სახეს გლობუს აკეთებენ და იქ მთელი საქართველოც სომხეთად არის აღიარებული. სხვა-და-სხვა ისტორიულს წიგნებში ხომ თამამათ ასახელებენ, რომ საქართველო სომხეთი არისო! ბევრნი ასეთის მოსაუბრეს პირებისა თვით ქართველნიც არიან, ქართველ გვარისანი, მაგრამ დროის მეოხებით და მხითარისტების წყალობით სრულიად გადაგვარებულნი-გასომხებულნი.

მხითარისტებში ყოველთვის ყოფილან ქართველ გვარის კათოლიკენი , ზოგნი მათში საკმარისად მდიდრებიც ყოფილან. სხვათა შორის ჩვენ ვიცით შემდეგი: წარსულის საუკუნის დამლევს, სცხოვრებდა ქართველთ კათოლიკეთა ცნობილი მოძღვარი სტეფანე მეფისაშვილი, ამ მეფისაშვილის გარდაცვალების შემდეგ ქონება დაშთა მის ძმა ბალდასარას! ბალდასარა შევიდა ვენეციის მხითარისტების ძმობაში და თან ფულათ შეიტანა 45,000 მანათი. ამ მღვდელს საკვირველად გრძელი წვერი ჰქონია, თან მაღალი ტანის ყოფილა. წვერი სულ შეკრული ჰქონია და უბეში სდებია თურმე, როცა ახალციხეში ახალ-ახალი ფაშები მოვიდოდნენ, მაშინ წაიყვანდნენ ამას ფაშის წინაშე, ეს გახსნიდა წვერს და ჩაუშვებდა ფეხებამდის დავარცხნილს და ისე ეჩვენებოდა მათ, დიდის საამოვნებით უყურებდნენ ფაშები, მერე დაასაჩუქრებდნენ და ისე გაისტუმრებდნენ შინ. ამ მოძღვარს ექიმობაც სცოდნია, ხშირათ ფაშის ექიმათაც ყოფილა. ამასვე შეუდგენია ქართული „კარაბადინი“ რომელ წიგნის მკურნალობაც ზოგი ჯავახურის ქართველ დედა-კაცების ზეპირ ექიმობიდგან უწერია და ზოგიც სხვა-და-სხვა ექიმობის მცოდნე პატრების წიგნებიდგან. ამ ექიმ მოძღვრის ხელთ ნაწერი ქართულ რეცეპტებმა ჩვენს დრომდისაც მოაღწიეს ახალციხისკენ. სხვაც ბევრი რამ სანაქებო საქმეები სცოდნია ამ კაცს. ეს მოძღვარი გარდაიცვალა

მხითარისტებთა ძმობის სენაკში და ამ ქართველ კაცის ქონება 50,000 მანათზე მეტი დაშთათ სომეხთ მხითარისტებს. აქ ჩვენ ეს ერთი მაგალითი მოვიყვანეთ, თორემ ქართველთაგან ასეთი შეწირულებანი სომეხთ სასარგებლოთ ძრიელ ხშირათ მომხდარა, ერთი ქართველ შემწირველის, რომელმაც 6,000 მ. შესწირა, მის ვინაობის ცნობაც-კი არ სჩანს. თუმც ის-კი ვიცით, რომ იგი თფილისელი ქართველი იყო.

მივაქცევთ ყურადღებას აქ ერთ კითხვას და იმედი გვაქვს რომ ამის დასკვნას თვით ჩვენი მკითხველი წარმოიდგენს, თუ რა შედეგი უნდა მოჰყოლოდეს ასეთს მაგალითებს, ესეთი ცნობები უეჭვოთ დაამტკიცებენ ჩვენს მსჯელობას: მაგალითებრ ძველის-ძველს ქართველთა შთამომავალთა გვარის მეფეისაშვილის ერთს სასულიერო პირს სახელათ ბაღდასარა ერქვა.

ქართველი და ბაღდასარა?

მეფისაშვილებზე მე არას ვიტყვი, მოვიყვან თვით პატივცემულის მეფისაშვილის სიტყვას თავიანთი გვარტომობის შესახებ: ეს პირი სწერს, რომ მეფისაშვილები ნამდვილი ქართველის შთამომავალნი არიან და არა სომხისო, როგორც ეს ჰგონიათ ზოგიერთებსო. მეფისაშვილები ოსმალთა მეოხებით ძველათ მუსლიმანობას შეერთებიან, მაგრამ მხნე რომის კაპუცინების მეოხებით იგინი მუსლიმანობას განშორებიან და კათოლიკობას დაკავშირებიან, დღეს ქრისტიანები არიან—ქართველ გვარისანი, საქართველოს შვილები. მაგრამ მრავალნი ამათ ქართველობაზე ეჭვობენ და ამბობენ, რომ სომხები არიანო, თვით სომეხ კათოლიკენიც უარს ჰყოფენ ამათ ქართველობას და თამამათ ბძანებენ, რომ თუ მეფისოვები ქართველები არიან, მაშ მათ ძველებს ბაღდასარა, ოჰანეზა და ასეთი სახელები რათა რქმევიათო. იგინი სომხები არიანო. მათის ფიქრით ეს ცხადი საქმეა, რადგანაც მოძღვარ ბაღდასარას ტერ-ბაღდასარ ერქვა—ანუ როგორც გვარამაძეს ტერ-ოჰანეზი—კათოლიკე ხიდირბეგისშვილის გვარის ერთ მოძღვარ-

თაგანს ასატურა—მერე ტერ-ასატურა და დღეს გვარათაც ტერ-ასატუროვებათ იწოდებიან. მგონი ამ მაგალითების შემდეგ აღარავისთვის უნდა იყოს საეჭვო ის, თუ პატრი დავითა თავის თავს სომხათ რათ აღიარებს. აი უფრო ახალი მაგალითი, თვით ქართველ გვარის მეტრფიალე ქართველს პეტრე ხარისჭირაშვილს კათოლიკენი ტერ-პეტროზ ხარისჩარიანცს უწოდებდნენ. ჩვენ აქ კიდევ მოვიყვანთ რამეს, რომ მით დამტკიცდეს უნებლიეთ წარმოთქმა პატრი დავითასაგან თავის შეცდომის, თორემ ამას სომხთ ისტორიკოსმაც ისევე სომეხი უწოდა.

მხითარისტების მოსვლით ქართველთა შვილებმა იწყეს განათლება, გონებით გააზატება, ამ სასწავლებელში ქართველთა ძენი ყოველთვის ყოფილან. დღესაც არიან იქ რამდენიმენი და სამნი არიან ბერი კალატოზისშვილი, სათვარაშვილი და მერაბაშვილი. მკითხველი მიხვდება: რომ სამივ ეს გვარი უნდა იყოს ძველი ძირეული ქართული გვარები, მაგრამ დღეს ამ გვარების წარმომადგენნი ბერნი მხითარისტები სრულიად სომხობენ, ქართველობას მათ ოცნებათ მიაჩნიათ. მერაბაშვილებით სავსეა რაჭა, ქართლი, სამცხეშიაც იყვნენ და ძველათ არტაანისაკენ, დასავლეთ საქართველოს მერაბაშვილები დღეს მერაბიანცათ იწოდებიან. სათვაროვიც ხომ VI საუკუნის ძველი ქართველი გვარია, მაგრამ დღეს მხითარისტს სათვაროვს თავის გვარტომობის მომდინარეობის აღარა ახსოვს-რა, ამას კანი გადაბრუნებული აქვს, გული და სული გამოცვლილი, ორივე ესე მხითარისტები ღამურას ტყავებში არიან გახვეულნი. კარგი იქმნება რომ სათვარიანცმა გაიხსენოს სამცხის სათვარის ტაძარი, მისი ისტორია,—სათვარელთა გვარი და გაბრიელ კათოლიკოზ სათვარელი VI საუკ. იქმნება ყველა ამაებმა რამე აღძრას მის გვამში, რადგანაც ასეთის კან-გამოცვლილის მოძღვრის მიმატებით არცა რა ბევრი სომხებს მიემატებათ, ეს მათვისაც არ უნდა იქმნეს კარგი.

მესამე დღევანდელი ბერი—მხითარისტ გალატოზიანცის

ძველი გვარი არის უცინარაძე. ესენი სამცხეს, ახალციხეს სცხოვრობდნენ, ოსმალთა მფარველობის დროს, ერთ უცინარაძეთაგანს გვარათ კალატოზი დაერქვა, რადგანაც ხელობითაც კალატოზი ყოფილა—დღეს-კი გალატოზიანცაა. ესლა ამ გვარის წევრნი ოზურგეთში სცხოვრობენ და გურულებათ ირიცხებიან. ეს გურული მხითარისტებს ისე გამოუწურთნავთ, ისე გადუბირებიათ, რომ მის გამში სულ აღმოუკვეთიათ ქართველობის ოცნებები, ყოფილა ისეთი დღეები, როცა ვენეტიის მხითარისტი ოზურგეთში თავის მშობლებს ასე სწერდა:—„ეცადეთ, რომ დღეის შემდეგ, სახლში სულ სომხურათ ილაპარაკოთ, რადგანაც ჩვენ სომხები ვართ, ჰაი კათოლიკები, ჩვენი დედა-ენა სომხური ენა არის, ჩვენი სჯულის ენაც სომხური ენა არის, ჩვენც სომხეთიდგან ვართ მოსულნი, აბა თქვენ იცით, თუ ამის სასარგებლოთ იშრომებთ და სახლში და კარში სომხობას დაიწყობთ“. გურული ქართველ მშობლები ძრიელ შესწუხდნენ ამაზე, მაგრამ რას იზავდნენ, შვილის სიტყვა შეასმინეს, ბევრი ეცადეს, მაგრამ სომხურ ენაზე ლაპარაკს-კი ვერ მიეჩვივნენ. ამ ბერმა მხითარისტებში სახელი მოიპოვა. რადგანაც ამ ბერმა ქართული წერა-კითხვაც იცის და მცირედ ქართული წიგნებიც უკითხავს, ამის მეოხებით მხითარისტებს შეუტყვიათ, რომ ქართულს ენაზე არსებობს წიგნი „კავშარი“ ფილოსოფოსის პროკლე დიადოხოსისა, თარგმნილი ძველათ ბერძნულის ენიდგან და ახლად სომხურის ენიდგან ნამსაჯულევის იონე ორბელიანისაგან იმ დროის სომეხთა და ლათინთ მოძღვართ დახმარებით.

ბერი დიონოსე თფილისში მიტომ დაენიშნათ და გამოეგზავნათ მხითარისტებს, რომ ამ ბერს უნდა გაეშინჯა ეს ხსენებული ხელთნაწერი წიგნი და მის ბიბლიოგრაფია უნდა დაეწერა სომხურს ენაზე. ბერმა გაიცნა ხელთნაწერი, თფილისში ყოფნის დროს. მე კარგათ გავიცანი ეს ბერი და შევატყე თამამათ, რომ მასში ქართველობის ყოველივე ამო-

ლადრული და გაწუწნილი იყო. მას ესიამოვნებოდა ქართველთ გაცნობა, მაგრამ არა იმ ჰაზრით მგონი, რომ შემდეგ ამათვის ერგო რამე, არამედ ქართველთ გაცნობის მეოხებით რამე გარეგნული ცნობები მაინც შეედგინა და მერე იგი სომხურს მწერლობაში გადაეტანა. ეს ქართველი უცინარაძე—გალასტოზიანცი ბერი ნამდვილი სომხის გვარის პატრიოტია, ნამდვილი სომეხთ მოძღვარი, სომხურის სულის და გულის მქონი. თვით ძველი გვარი უცინარაძეც ოცნებათ მიაჩნიათ. ცხადი საქმეა, რომ ეს ბერები ამ რამდენიმე წლის შემდეგ ქართულ ენას სამუდამოთაც დაჰკარგავენ, ქართული მწერლობა, ისტორია და ერთობრივი ძალაც უბრალო რამეთ მიაჩნიათ. ამ ბერს თფილისში ლაპარაკი მოსვლოდა ქართველ გვარის კათოლიკეთა მოძღვარს მჭედლიშვილთან და ამ მოძღვარს აი რა ეთქვა:—გეუწყებოდეს შვილო დიონოსე, რომ ჩვენ ქართველები ვართ, ქართველის გვარისანი, ჩვენი ქვეყანაც საქართველოა, ჩვენი ენაც ქართულია და მწიგნობრობაც ქართული უნდა იყოს. არა შვილო, ეს არავის არგებს ასე, უარს ნურავინ ამბობს თავის გვარზე და ნურც თქვენ იტყვით, ნუ დასტოვებთ, ნუ დაივიწყებთ ქართველობას, კარგი არ არის, ამიტომ არაფერი გამოვა, გარდა მრევლის აშფოთებისა".

მოძღვარი მჭედლიშვილი ძველი დროის მოძღვარი იყო და სომეხთ კათოლიკეთ ტიბიკონზე იდგა, იგი მტკიცე „ჰაი კათოლიკე" უნდა ყოფილიყო, მაგრამ არა, იგი ქართველი კაცი იყო და მიტომაც ქართველობდა, თუმცა სომეხნი-კი ტერ-პეტროზს უხმობდნენ. ამ მოძღვრის შენიშვნა მე სანაქებოთ დამიშთა დიონოსე ბერის წინაშე, რადგანაც მხითარისტებს უმაღლეს სასწავლებელში დღეს ქარაველთა შვილებს თვით თათრულს, ჩინურს და ვინ იცის რა ენებს და მწიგნობრობას არ ასწავლიან და ქართულზე-კი ხამსაც არ აღებინებენ. განა ეს შეეფერება ჩვენ მეჭორნასულე კულტუროსან მოძმე სომეხთ კათოლიკებს.

უნდა ითქვას, რომ ქართველ გვარის მოყვარე მოძღვარნი ძველის დროდგანვე ყოფილან აქა-იქ თითო-ოროლა. მათ კარგათ სცოდნიათ თავიანთი ქართველობა, მაგრამ საქმით-კი ვერა უკეთებიათ რა, რადგანაც სომეხთაგან დამონებული ყოფილან, ესენიც თურმე თავიანთ თავებს პეტრის გორელის დავითასავებ სომხებათ აღიარებდნენ. ასეთ გარემოებაში ყოფილან შთაცვივნულნი მღვდელი გრიგოლ ბაღინაანთი, სტეფანე ხუციშვილი, მღვდელი ნავროზაშვილი, მღვდელი იესაშვილი, მეფისაშვილი, ხოჯივანაშვილი, თუმანიშვილი და სხვები. ბევრნი ყოფილან ისეთი გულ-შემატკივარ მოძღვარნიც, რომ ამათ ხშირათ უსაუბრიათ ხოლმე ქართველთ ერთ-მეფობისათვის და ქართლ-კახეთის და იმერეთის დაკავშირებაზე. ერთი ასეთ მოძღვართაგანი ყოფილა ივანე ხოჯივანაათი, რომელიც გარდაცვლილა 1809 წლებში. ამ მოძღვარს უცხოვრია წარსულს საუკუნეში, ახალციხეს, ხან ქუთაისს, ხან სხვა-და-სხვა სოფლებს, მას შეუდგენია ერთი ქართული ხელთნაწერის რვეული, ე. ი. დღიური, რომელშიაც აწერილია ამბები 1763—1808 წლებამდის, ამ დღიურს მისიონარული ხასიათი ჰქონია მიცემული, თუმცა შიგ ძლიერ ბევრი ცნობები ყოფილა მოთავსებული საქართველოს შესახებ, მეფეების, ერის, ნამეტურ იმერეთის მეფის და სამეფოს მდგომარეობისათვის.

მოგვითხრობენ, რომ მეტათ საინტერესო დღიურიაო. ამის რამდენიმე ფურცელი ჰქონია პატივცემულს ვინმე მესხს, უმეტესი ნაწილი ფურცლებისა ადრევე დაკარგულა. მთელი დღიური-კი ამ მოძღვრის გვარის კაცთა ხელშია დაშთენილი, ბევრი რამაც-კი აქა-იქ გაპნეულა. ამ მოძღვარზე არა ნაკლების სიყვარულით ყოფილა აღვსილი ქართველ კათოლიკეთა მოძღვარი ანტონ ხუციანცი—ხუციშვილი, ხიზაბავრელი, ორივ ახალციხეში გასდილან, მერე მხითარისტებში ყოფილან და შემდგომ მის რომის „პროპაგონდოში“ სწავლის დამთავრების შემდგომ სამშობლო ქვეყანაში დაბრუნებულან. ანტონ ხუციანცს (!) ხიზაბავრაში 50 წელს უმღვდლია, გარდაცვლილა

1859 წ. მოხუცი. ეს პირი ყოფილა მომსწრე ძველის ქართველ გვარის კათოლიკეთა მოძღვრების, რომელთაგანაც მას ძრიელ ბევრი ძველი ამბებიც შეუკრებია. ეს მოძღვარი მეტად მხნე ყოფილა, 300 ხელთნაწერი ქართული წიგნი დაუწერია, ზოგი ხელთნაწერი „დაბადების“ ტანის ყოფილა. გარდა ამის თვით ძველის დაბეჭდილის „დაბადებიდგან“ გადუწერია მხედრულად. ასეთ დიდ შრომის მოყვარეობის გარდა იგი ყოფილა შესანიშნავი მოქანდაკე, ჩუქურთმის მჭრელი, შესანიშნავს ყვავილიანს ქართულს ასოებს ხატავდა და სჭრიდა, ბეჭდავდა კიდეც. ფერადის წამლებითაც კარგათ იცოდა თურმე მხატვრობა. ყველა ამაებთან იგი ყოფილა მქადაგებელი მოძღვარიც, თავის დროს, ამას, ხიზაბავრელების დახმარებით, ძრიელ ბევრი ქართველთ ტყვეები დაუხსნია ლეკებისა და ოსმალებისაგან და ქართლში დაუბრუნებია, ამისაგან დახსნილ ქართველთ ტყვეთა რიცხვი ერთობ დიდია. ასეთისავე თვისებების პირათ სჩანს ქართველთ კათოლიკეთა მოძღვარი ანტონ თუმანიანი, თანამედროვე პირი შაჰყულიანისა, ერთად გაზდილნი „პროპაგანდოში“ ერთადვე დაბრუნებულნი საქართველოში 1795 წელს. ამ მოძღვარსაც მშვენივრად სცოდნია ქართული წერა და მასთანვე ძრიელ ბევრიც უწერია ქართულს ენაზე სხვა-და-სხვა ისტორიული წიგნები, ბევრი რამ საქართველოს საისტორიო მასალებიც დაშთენია, მაგრამ ყველა ესენი მის სიკვდილის შემდეგ აქა-იქ უღვთოთ გაპნეულან. მის ნათესავებთ შორის: თფილისს, გორს, ქუთაისს, ახალციხეს და ბათუმს. ეს მოძღვარიც მკაფიოთ ქართველობდა, სამშობლო ენაზე წერას მისდევდა.

მხნე პ. ხარისჭირაშვილის მარჯვენა მკლავი იყო მოძღვარი ივანე მამულაშვილი. მხითარისტი. ქართველობის დიდი მეტრფე. ვენეციაში დაბეჭდილი წიგნების თარგმანნი ამისაგან არის დაწერილი. ამაებს გარდა სხვაც ბევრი მასალები დაშთენია ქართველთ გვარის სასარგებლოთ. ამის გულის ძგერა, მაღალის უსამზღვროებით აღფრთოვანებული ნატვრა ყოველ-

თვის ქართველ კათოლიკეთა ქართველ გვარით დარჩენას ჰღა-ღადებდა. ეს მრავალ გზის შებმია ქართველ კათოლიკებს და უღეწია ჭეშმარიტების სასარგებლოთ. თვით თავის გვარიდ-გან იწყებს დავას და კამათს. როგორ, მამულაშვილი და სო-მეხიო?—ეს შეუძლებელიაო! ამ გვარის წევრნი მთლათ ქართ-ველ გვარს ეკუთვნიანო. გავიდა ხანი, მსწავლულ მოძღვრის ქადაგებამ უნაყოფოთ არ ჩაიარა, მის ქადაგებას ბევრი პატივის მცემელი გამოუჩნდათ, მან აიყოლია მთელი გვარეულობა კათო-ლიკებისა და უკანასკნელ ხანებშიაც-კი, ერთი ქართლელი, მამუ-ლაშვილი, სულით და გულით შეემსჭვალა ქართველობას. ამას აქ ალაგი არა აქვს, მაგრამ აღსანიშნავათ მის, რომ რაც კე-თილია და ჭეშმარიტი, ის არა დროს არ უნდა დაიკარგო-სო. მხოლოდ ამის საბუთად და ჩვენს საიმედოთ ვასახე-ლებთ ამ ფაქტს, თორემ ასეთ საქმეების გამო მე ინდიფერენ-ტიული შეხედულება მაქვს.

ყველა ამ მოძღვრებს დიდათ სურდათ, რომ ქართულს ენაზე ბეჭდვაც დაეწყოთ, ამისთვის რასაკვირველია ახალციხე-ში ქართული სტამბის გახსნა იყო საჭირო, მაგრამ მხნე მო-ძღვარნი ვერ მოესწრნენ ამას, ჰაზრი ვერ განუხორციელდათ, ახალციხეში ქართული სტამბის საქმე ვერ მოხერხდა,—მხნე მუშაკნი განვიდნენ ამ სოფლით, უმადურობით ყოფილნი გარ-დაიცვალნენ, ქართული მწიგნობრობის ვრდომილებამ მათ სა-სოება წაართო, მათ მოადგილეთ მომავალში პეტრე ხარის-ჭირაშვილი გამოვიდა, რომელმაც განახორციელა ხსენებულ მა-მებთა ნატვრა და ამან ქართული წიგნების ბეჭდვაც დაიწყო. ახალციხის მაგიერ ვენეტიკს, კონსტანტინოპოლს და ფრან-ციას. დღეს-კი ამათ წარმომადგენლობა მქრალდება, აქა-იქ მიბჟუტკვით თითო-ოროლა ქართველთ კათოლიკეთ მოძღვარ-ნი-ღა სჩანან. დანარჩენი სულ სომხათ იწოდებიან. უნდა ვსთქვათ, რომ ყველა ჩვენ მიერ ქართველთ მოძღვარნი სო-მეხთ კათოლიკეთა ტიპიკონზე იდგნენ, ყველას სახელი და გვარებიც სომხურათ ჰქონდათ გადაკეთებულნი—ტერ და იან-

ცები—უხვი იყო მათში. კეთილი მოძღვარნი თითქმის მიბირე-ბულნი და ცთუნებულნი იყვნენ. ჯერ დღეს, ამ მეცხრამეტე საუკუნეში, რომ ქართველთ ღვიძლთ შვილებით შორის სომხობა ანუ „ჯაი კათოლიკობა“ ასეთის უნებლიეს ცთუნებით იყო მითვისებულ-გავრცელებული, აბა XVIII საუკუნეში ვიღასთვის უნდა ყოფილიყო ის საეჭვო, რომ დავით პატრს თავის თავი სომხათ არ ეღიარებინა. ეს იყო ძველადაცა და დღესაც ქართველთ კათოლიკეთა მოძღვართ შეცდომა, რომ თვით მოქართულე მოძღვარნიც-კი თავიანთ ვინაობას სომეხ კათოლიკეთ აღიარებდნენ.

ბევრნაირს გარემოებას გარდა, ქართველებში სომხეთა გვარის სიყვარული—პირდაპირ ქრისტიანობის სწავლა-მოძღვრების მეოხებითაც მიდიოდა წინ, მეომარ და მხნე ქართველს სულ არ ჰქონდა საარწმუნოებრივო მხარეების ცთუნება გრიგორიანთა წინაშე, ქართველთ ჰრაზმავდნენ მტრები მხოლოდ კათოლიკების სამტროთ, სომხეთადმი სიყვარულს-კი ისე აზვიადებდნენ, რომ ქართველთ მათ დაუთმეს თელეთის ეკლესია თავის მამულებით, ბეთლემის ღვთისმშობელი, დღეს ფეთხაინით წოდებული, აღშენებული V საუკ. ქართველთ დაჩი ხოსროვიანისაგან. ნიკოლოზის ეკლესია, დღეს სურფნიშნათ წოდებული, მეიდნის წმინდა გიორგის ეკლესია და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვები საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეებში. სომეხთა ქრისტიანულის სიყვარულით აღვსილნი იყვნენ თვით მეფენიც, ესენი მათ აძლევდნენ თავადის შვილობას, აზნაურისშვილობას და მრავალთ ქართველთ ნებასაც-კი აძლევდნენ, რომ იგინი გრიგორიანობას დაკავშირებოდნენ, ხოლო ყველა ამაებს რა მომავალი მოსდევდა და რა სარგებლობის მოიტანათ დაშთებოდა მომავალში ქართველის გვარის წინაშე, ამას-კი ყურადღებას არავინ აქცევდა. ამის გაგება და შეტყობა მათვის შეუმცნევლათ შთებოდა, ეს მხოლოდ უკანასკნელს ხანებში იქმნა შენიშნული, გამოჩნდა კარგათ, რომ ქართველთ ქრისტიანულმა სიყვარულის აზვავებამ ქართველთა

გვარის წევრთ ნელ-ნელა უწყო აქეთ-იქით მიკედლება, ქართველთაგან განთვისება და ჩანთქმა არამც თუ გულ-უბრყვილო მდაბიოთა, არამედ ისეთ მხნე მოძღვართაც, როგორიც იყო პატრი დავითა.

სჩანს პატრ დავითს სმენა ჰქონია თავის გვარტომობის და იმ შეცდომის, რომ იგინი სომხათ იწოდებოდნენ,—ამის საფუძვლათ მე ვხმარობ მის მოხსენებას, რომლითაც კარგათ სჩანს მის მიერ ლათინურს ენაზე დაწერილს წინასიტყვაობაში, სადაც ეს მოძღვარი თავის თავის სომხობის შესახებ არას სწერს. ეტყობა, რომ იგი ამ გარემოებას მხოლოდ სარწმუნოებრივის გავლენის მეოხებით ემორჩილებოდა. რაკი ქართველთა გვარის წევრთ სომხათ ხმობა ადრევე შესულა ხმარებაში, ამიტომ მასაც არ მიუქცევია ყურადღება და ამ გარემოებას ისიც დახმარებია, რომ იგი სომხურათ ყოფილა უფრო გაზდილ-განათლებული.

რომში სწავლის მიღების დროსვე იგრძნა დავითამ საქართველოს ქართველთ კათოლიკეთ ენის და გვარ-ტომობის ვითარება, ამან ამ გვარის ენის სასარგებლოთ დაინახა ქართულს ენაზე წიგნების დასტამბვა. ეს გვამი მალე შეუდგა ქართულ ენაზედ ლოცვების თარგმნას, რამდენიმე ხნის შემდეგ მან უკვე მოამზადა ქართულს ენაზე კრებული „საქრისტიანო მოძღვრება“. წიგნის თარგმნის ამბავი პაპს კლიმენტის ეუწყა, რომელმაც სიამოვნებით მიიღო. პატრს დავითს დახმარება მისცეს და მალე რომის ძველი ქართული სტამბა განახლდა, რამდენიმე ხნის შემდეგ წიგნის ბეჭდვასაც შეუდგნენ და 1733 წ. უკვე გამოიცა რომში კრებული საქრისტიანო მოძღვრება. წიგნის ფურცელზე, ლოცვებში, მოიხსენება, როგორც მფარველი ქართული ენის, კარდინალი, სტეფანე, ბორჯიანთი, აი როგორ:

„მოცემულ არს ქალაქსა რომისასა, ზემოხსენებულის წმიდის კრებისა „ფროფაგანდო ფიდეს“ პალატისაგან, დღესა 5 აპრილს, წლისა უფლისა 1772 წ. სტეფა-

ნე ბორჯაანთი, ხსენებული კრებისა მწიგნობარი, რომელი არს ჟამსა ამის ქართულად თარგმნობისა, წმიდისა რომის ეკკლესიისა კარდინალი".

სტეფანე ბორჯაანი ჩვენს ისტორიულს და რომის სამღვდელოების ცნობებით XVII საუკ. სჩანს, როგორც საქართველოში ყოფილა მოძღვარი და რომის ქართული სტამბის დაარსების მეშრომ მოღვაწე, აგრეთვე „პროპაგანდოში" ქართული ენის კათედრის დაარსების მოსურნე და ერთ დროს ქართული ენის პროფესორათაც ყოფილი. ვფიქრობთ, რომ ეს პირები სხვა-და-სხვა პირები უნდა იყვნენ. რომში დაბეჭდილი წიგნები სტამბოლის გზით საქართველოში გამოუგზავნიათ და მოუფენიათ ართვინს, ახალციხეს, გორს, ქუთაისს, თფილის და ზოგიერთ სხვა ადგილებში, სადაც მაშინ ქართველ კათოლიკებს ქართული ენა ჯერეთ დავიწყებული არ ჰქონიათ. წიგნებს მუქთათაც არიგებდნენ ხალხში განურჩევლად სარწმუნოების. ქართველნი იტყოდნენ ხოლმე, რომ წიგნების ბეჭდვაც პატრების მოგონილიაო, რას არ მოიგონებენ ფრანგის პატრებიო, ესენი რომ ვახტანგ მეფის მეგობრებათ არ ყოფილიყვნენ, მაშინ ვერც ვახტანგი გახსნიდა სტამბასაო, მაგრამ ეს სულ ფრანგის პატრების ბრალიაო.

კონსტანტინეპოლის კათოლიკეთა ძმობის წევრთ დიდი ამაგი მიუძღვისთ ქართველებზე, ესენი ჰპატრონობდნენ და ქომაგობდნენ ქართველთ, ამათის წახალისებითვე მიდიოდნენ ქართველნი რომში სასწავლებლათ, წამსვლელი და მომსვლელი ყოველთვის ამათან ისადგურებდნენ. ქართული მწიგნობრობის საქმესაც ესენი უწყობდნენ ხელს. კათოლიკის ეს ძმობა ასეთს საქმეებს გარდა, კონსტანტინეპოლში ბეჯითად ადევნებდნენ თვალს ქართველთ ტყვეებს და ესენი ხშირათ ათავისუფლებდნენ მათ. მათის მეოხებით იმ დროს კონსტანტინეპოლში 1500 კომლზე მეტი ქართველ კათოლიკენი ყოფილან, რომელზედაც ძმობას დიდი მზრუნველობა ჰქონდა მიქცეული, ქართულს წიგნებს მათში უფრო ეძლეოდა ბინა,

იქ უფრო ვრცელდებოდა, რადგანაც უცხოობაში მყოფნი ქარ-
თველნი უფრო მისდევდნენ სამწიგნობრო საქმეებს, თუმც
მათის ასეთის მიმდევრობას დიდი ხნის ბოლო არ ექმნა, შემ-
დეგში იგი შეიკვეცა და მთელმა რიცხვმა დაკარგა დავის ენა
და გვარტომობა, დღეს კონსტანტინეპოლში ქართველთ კა-
თოლიკეთ რიცხვი სრულიად გამქრალია. ეს რიცხვი არავინ
იუცხოვოს, რადგანაც მაშინ საქართველოდგან ქართველთა
შვილები ტყვებით გაჰყავდათ ოსმალეთში და იქ ამათ ერთობ
კაი ფასათაც ჰყიდნენ. ეს ხომ ისტორიულადაც დამტკიცებუ-
ლია. ამოდოლ გაყვანილთ ქართველთ რიცხვი ხომ სულ არ
ეთვისებოდნენ მუსლიმანობას, მრავალნი თათრობაზე გადა-
სულნი მერე ქრისტიანობას უკავშირდებოდნენ, იქ-კი — უფრო
სადაც მეტს მფარველობას ხედავდნენ. ესეთი უბედური მდგო-
მარეობა ქართველთა არავისთვის იყო დაფარული და მით უფ-
რო ლათინთ პატრებისთვის და ნამეტნავ პატრის დავითისა
და ასეთ ქართველთ მოძღვართათვის. ახალციხის, ართვინის
და სხვა კუთხეების ქართველთ კათოლიკეთა მოძღვარნი იმავ
თავითვე დიდის მამულის მოყვარეობით სწნდებოდნენ, გარე-
მოებას რომ მათი ცხოვრების და მიმართულების საქმეები არ
დაესცვალა, დღეს აქ მცხოვრებთ კათოლიკენი გაცილებით ჩვენ-
ზე წინ იდგებოდნენ მამულის და ქართველობის სიყვარულით,
მაგრამ უბედურმა მოვლენამ და სომეხთა ძალამ აქ ქართველთ
მოძრაობის და აღორძინების წარმატება შემუსრა, დააფერფლა,
ჩაყლაპა ყველაფერი, გაანადგურა მთელი მხრის ქართველობა.
აქ ქართველთა კვალის ოდესმე ცხოვრების ცნობანიც-კი საე-
ჭვოთ გახადა თვათ პატრის დავითასთვის და ზოგიერთ ისეთ
სომეხ კათოლიკეთა მეთათვისაც, რომელნიც სომხურს ენაზე
მწერლობენ კიდეც და რომელნიც ქართველ კათოლიკეთა შთა-
მომავალნი არიან, მაგრამ დღეს სრულიად გადაბირებულნი.

ეს სამწუხარო მოვლენა ჩვენ დრომდის კარგათ ემჩნევათ
ართვინის გადაგვარებულთ ქართველთ კათოლიკებს, რომელ-
თაც დღეს ქართველობის აღარაფერი სწამთ, იგინი სრულიად

სომხები არიან. ცნობა არის, რომ ოსმალოს სამფლობელოს ადგილებში მცხოვრებთ ქართველთ კათოლიკეების დაკარგვის და გადაბირების შემდეგ პირველად გაგვარების მხვედრი ართვინის კათოლიკებს მეესვათ გარსო, მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისს, აქ სომხობის ტრიფობა უკვე წინ წასული ყოფილა. ვიცით, რომ საქართველოს უპირველეს ძალათ და ქართველთ გაგვარების ფუძეთ ართვინი იქმნა მიღებული. თვით პეტრი დავითაც კარგა ხანს ყოფილა ართვინში, ჯერეთ საქართველოდგან რომში გასვლის დროს და მერეც, როცა უკვე ბერათ ყოფილა და საქართველოში დაბრუნებულა, ამას ართვინში უცხოვრია და შემდეგ საით წავიდა, რომში დაბრუნდა, თუ საქართველოში ამის ცნობები არ სჩანს, სჩანს მხოლოდ ის, რომ ამ ბერს დიდი ყურადღება ჰქონია მიპყრობილი ოსების სარწმუნოებრივ რწმუნებებზე და ცხადი საქმეა, რომ ეს გვამი ამ ერის შესახებ რომში მოხსენებებსაც წარადგენდა, მრავალს წერილებსაც დასწერა ამათ შესახებ.

პეტრი დავითას გადაგვარებას უნდა დაუკავშირდეს ისტრია მთელის ქართველთ კათოლიკების გადაგვარებისა. უამისობა არ შეიძლება. როგორც სჩანს, პეტრი დავითას საქართველოში ყოფნის დროს ახალციხეს უნდა ესწავლოს, კათოლიკების სკოლაში, მერე ართვინს გადასულა, რადგანაც ართვინში უფრო წარმატების გზაზე მდგარა კათოლიკობა, აქ უფრო მეტი ეკკლესიებიც ყოფილა, ხალხი და ფართო სასწავლებელიც, სადაც ქართველ მეთ სომხურის ენით ამზადებდნენ, სომხურს ტიბიკონზე აყენებდნენ, ასე რომ უმთავრეს შტოთ ქართველთა გადაგვარების ჩვენ ეს ქალაქი და სასწავლებელი უნდა მივიღოთ, რაც იქმნა და რაც მოხდა სულ ამ პატარა ძველ ქალაქ ართვანის მცხოვრებთ ქართველთაგან მოხდა. პირველად პეტრი დავითას აქ ჩაუნერგეს სომხობის სიყვარული და „ხოსტოვანიმ არაჯი ასტუწო", რომელსაც ეს თავის თარგმანში ხმარობს და სწერს, რა დროსაც წირვის დროს, მღვდელი ამ სიტყვებს იტყვის სომხურათ, მაშინათ-

კე მლოცველმა თავი და ტანი უნდა მოიდრიკოსო. კეთილი. ჩვენ ამ საგანს ყურადღებოთ არ დავსტოვებთ, აქ ამაზე საკმარისად ვრცლად უნდა ვისაუბროთ და გამოვარკვიოთ მიზეზი პეტრი დავითას ასეთის მიბირებისა, ეს გამორკვევა ნათლათ დალეწავს და შემუსრავს იმ ოცნებას, რომ ვითომც კათოლიკები სომხის შთამომავალნი არიან, ვითომც ძველათ ქართველ კათოლიკებს სომხურს ენაზე ჰქონდათ წირვა-ლოცვა შედგენილი და რასაც უეჭვოთ ამტკიცებს პეტრი დავითას ცნობა. კათოლიკები თუ სომხები არ იყვნენო, მაშ რათ ჰქონდათ მათ წირვა-ლოცვა სომხურს ენაზე გამართულიო.

პეტრი დავითას მოწმობით ეს ასე სჩანს ცხადათ, რომ იმ დროის ქართველთ კათოლიკებს სომხურათ ჰქონიათ წირვა-ლოცვა შედგენილი. თვით კათოლიკენიც სომხის გვარათ უნდა ვიგულისხმოთ. ეს კეთილი, კარგი და პატიოსანი, თუ მართლა ეს ასე გახლდათ, ნეტა ვიღა აწუხებდა იმავე პეტრს დავითას, რომ სომხურ ენაზე ლოცვის წეს-რიგთა ახსნას ქართულად სწერდა და ბეჭდავდა რომში ჰქება ტომს. ამას მგონი ადვილათ ვერ შესძლებდა, ცოტა ფული არ მოუნდებოდა შრომას გარდა და მეორე, სომხის გვარის კათოლიკეთათვის ქართულს ენაზე წიგნსაც არ დაბეჭდავდა. სომხის შთამომავალთ ვითომც გაქართველებულთ კათოლიკეთათვის თავებს იკლავდნენ, რომ ესენი რათ გაქართველებულანო. დღე და ღამე მათ სომხურ ენას აყვარებდნენ, ასწავლიდნენ და აკითხებდნენ და ასეთის ტომისთვის ქართულს წიგნს დაბეჭდავდნენ, ეს ლოღიკის წინაღმდეგია. ამას სომხის გვარის მოყვარე მოძღვარი სომეხთა ძეთათვის არ იზავდა, არაფერს დაბეჭდავდა ქართულს ენაზე, რადგანაც ასეთი მამები მკაცრათ სჯობდნენ ქართველობის ყოველს ჰაზროვნებას თვით ნამდვილ ქართველთ გვარის კათოლიკებში. ასეთმა მეცადინეობამ ჩანთქა ქართველ კათოლიკენი და სრულიად მოსცილა ქართველთა ტომის ნათესაობას.

თვით პეტრი დავითა იყო ქართველი გვარის, იმ დრო-

ის კათოლიკებიც ქართველები იყვნენ, ესენი სომხის ტიპიკონზე იდგნენ, ყველაფერი მათვის სომხურს ენაზე სრულდებოდა. მრევლმა სომხური ენა სჯულის ენათ იწამა, მაგრამ მრავალნი მაინც თავიანთ თავებს ქართველებათ იცნავდნენ, ქართველ გვარის და ენის ერათ. ერის ასეთმა მოქმედებამ მისცა საფუძველი პატრს დავითას ქართულს ენაზე საჭირო წიგნის დაბეჭდვა და მის მეოხებით დედა-ენაზე კითხვა საეკკლესიო ლოცვების. უამისობა არც შეიძლებოდა, რადგანაც იმ დროის ქართველთ კათოლიკეთ შორის ქართულ ენას შესამჩნევათ აზვირთებული ადგილი ეკავა, იქ თუ მოხდა შემთხვევა და ქართული ენა მოისპო, ეს იმ გარემოების მეოხებით, რომ კათოლიკობა ართვინისკენ თვით ქართველთ მეფეეთა მფლობელობის დროსაც ყოფილა მოფენილი. იქ ყოფილან ქართველ გვარის კათოლიკენი, რომელთა წინაპართა ისტორია ძველ დროს უნდა ეკუთვნოდეს.

„ართვინში, სომხის კათოლიკების ხელში ნამყოფ კორძულის ეკკლესიაში დღესაც ინახება 1501 წ. შედგენილი გუჯარი, რომელიც ქართველ კათოლიკებს შეუწირავსთ კორძულის ეკკლესიის გარშემო ადგილ-მამული. სხვათა შორის გუჯარში მოხსენებულია, რომ ის შედგენილია რომის სიქსტო პაპის დროს“.

ამ ცნობის მომცემი, ბ. ლევან მჭედლიშვილი, ქართველი კათოლიკი, წერილს დასძენს ასე:

„ამ გუჯრის მეოხებით ვრწმუნდებით ნათლად, რომ ართვინში 1500 წლებში ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი ისევე უნდა ყოფილიყო გამრავლებული, როგორც ახალციხეში, რადგანაც მამულების შესაწირავს გუჯრებსაც-კი ქართულად სწერდნენ და არა სომხურად“.

ამას რაღა ეჭვი უნდა, რადგანაც იმ დროს და იმაზე წინათაც და შემდეგაც ქართულს ენაზე მოსაუბრე სომეხნი დასავლეთ საქართველოში სრულებით არავინ სცხოვრებდა, ნამეტურ ართვინისკენ, აქ მაშინ რა ხელი ჰქონდათ სომეხთ, მთე-

ლი მხარე ქართველის ტომით იყო დასახლებული და სავსე. სომხებმა ქართულს ენაზე მხოლოდ მეთექვსმეტე საუკუნეში ამოიღეს ენა და ისიც ქართლსა და კახეთში. იმ დროს რომ კათოლიკეები იყვნენ და ესენი თუ მართლა სომხების სიტყვით სომხის გვარს ეკუთვნოდნენ, ანა სომხის გვარის შთამომავალნი და ქართული ენის არ მცოდნენი რაფერ დასწერდნენ ქართულს ენაზე საეკლესიო გუჯრებს. ეს არა დროს არ მოხდებოდა სომეხთაგან. გინდ საჭიროც რომ ყოფილიყოს ქართულად დაწერა, მაშინაც არ დასწერდნენ: მეორე თვით ერიც არ იზავდა ამას, რადგანაც ერს თავის თავი ქართველათ მიაჩნდა, ერი კარგა ხანს მაგრობდა ქართველობით და ამ სიმაგრეს პატრი დავითასაგან დაბეჭდილი ქართული წიგნის ისტორიაც ამტკიცებს და შემდეგი ცნობაც, რომელმაც ჩვენ დრომდის უცვლელებლათ მოაღწია.

„ბატონს პატრი: უფროსს: და უმთავრეს. მამას. საღმრთო სიბრძნით სავსეს. და საღმრთო მოქალაქობით აღზრდილსა.

ქ. ცოდვანი: ერნი ვალის: ზოგად კათოლიკებათა: ქართველთა გვარისანი უმწყემსოდ დაცვივნულნი მცხოვარნი: პირველად: ღვთისაგან. რჩეულსა. და მერმე. წმიდის კრებისაგან აღმორჩეულსა: აღმოსავლეთის კათოლიკე ეკკლესიისა: შვილებზედ: ზედამხედველად: დადგინებულსა: ჩვენ ცოდვილნი და რ... ღირსად წოდებულნი კათოლიკე სარწმუნოებისა... ქედ დადრეკით და დავრდომით კელპყრობილნი საღმთოსა მის ფერხთა ანბორებას მიუძღვნით ახლა. ამას გეხვეწებით:. დავცენჯებით რომ: ჩვენ: რიგის: მღდერი: ღმერთს გამოუგზავნია: ჩვენთვის: და ეგ: ჩვენი:. კათოლიკე: მამებმ: აყენებენ ახლა: ამ. წყალობას: ვითხოვთ თქვენის. რომ ჩვენ. საბრალო: სულებს: მოუაროს: ჩვენს: ქართველ რიგზედა: არა თუ: იმ: შეჩვენებულს: ფოციოს: რიგზედა: მაგრამ. იმ წმინდა მამის: იოანეს. ოქროს: პირის: რიგზედა: ახლა: თუ

იკითხოთ ჩვენი ნამყენობა: ლათინთ: ნამყენი: და ნამყოფნი: დამოწაფებულნი. დამონადირებულნი ვართ. არა თუ სომეხ გვარისაგან: და. ესეც უწოდეთ: ბატონო: დიაღ ბევრი. სულებს შეგვძინავს ღმერთი.

ამ წიგნის მოწამეა ქ. პირველად ტერ სიმონი, ქ. მისი ძმის: წული ეფრემა. ქ. ალექსანდრე. ქ. ელიზბარი. ქ. ყარაგოზი. ქ. დავითი, ქ. ამოსტოლი. ქ. მესროფი. ქ. ასლანი. ქ. ჯოჯოი. ქ. სუნბულა. ქ. პეტრე. ქ. ისაი. ქ. პავლე. ქ. ოქროი. ქ. შიოი. ქ. ცაცო. ქ. თათ...

მოხეული აქვს ბოლო.

პატრი უფროს მიერთვას,—ბეჭდვის ადგილი.

ამ ცნობიდგან აშკარათ სჩანს, რომ ერი ითხოვს ქართველ მღვდელს, რადგანაც ჩვენ ქართველ გვარის რომის კათოლიკენი ვართ და არა სომხისო. მუხლ დადგმით გევედრებით, რომ ჩვენი ამოდოლი სულები შეიბრალოთ, მოგვხედოთ, ჩვენი რიგის მღვდელი მოგვეცეს და მით დახსნილ ვიქმნეთ წაწყმედისაგანაო. გონი რომ აქ ეჭვი აღარ უნდა გვქონდეს ქართველთ კათოლიკობის გვაროვნობის სინამდვილეზე, ცხადი საქმეა, რომ თუ ქართველი ერი გრძნობდა ასე თავის გვარტომობის ვითარებას, რომ ამათზე უკეთესათ პატრ დავითას არ ეგრძნა თავის გვარტომობის ვითარება, მასზე ფიქრიც არ ჰქონოდეს, ეს რომ ასე არ იქმნებოდა, ამას ცხადათ ამტკიცებს მისგან ნაშრომნი ქართულს ენაზე და ქართულად დასტამბული ლოცვის წიგნი, რა ლოცვებიც ადრე თურმე ქართველთ კათოლიკეთ შორის სომხურის ენით იკითხებოდა. ამ საქმეს პატრმა დავითამ მიაქცია ყურადღება და კათოლიკეთათვის ლოცვება ქართულს ენაზე დასწერა, ქართული ასოებით დაბეჭდა. მაშ ქართველ კათოლიკები თუ არ არსებობდენ, პატრს დავითას რა აწუხებდა, რომ იგი თავს იცხელებდა და სომხის გვარის კათოლიკებისთვის ქართულს ლოცვის წიგნს ბეჭდავდა, ეს ხომ მათი მოძრაობის წინაღმდეგი იქმნებოდა. ეს არ

შეიძლება, ამას ვერც ერთი სომხის გვარის მღვდელი ვერ გაბედავდა.

რაც მოხდა და გარდახდა ჩვენს ტომს, ეს მოხდა პირველი მის მეოხებით, რომ დასავლეთ საქართველოში კათოლიკობა ადრევე ალორძინებულა, მეორე იქაურნი ქართველნი ოსმალთა დევნულების გარდა დიდს უპატრონობაშიაც შთაცვივნულან. ქართველთ მდგომარეობა აქეთ ისე მოეწყო და მოემართა, რომ ქართველს თავის გვარტომობის მფარველობის ჰაზრები მთლათ ამოეწმინდა გონებიდგან. აი ერთი ასეთის დავრდომილების მაგალითი:

არტაანი (არდაგანი) ოსმალებმა აიღეს, რამდენიმე ხნის შემდეგ დამონებულ ქართველთ გათათრება დაუწყეს. ბევრის ტანჯვის შემდეგ გათათრდა მთელი ერეუშეთი. დარჩა მხოლოდ ორი სოფელი ქართველთა, რომელნიც ძრიელ მაგრა იდგნენ სჯულზე და არ თათრდებოდნენ. მთავრობას მობეზრდა ამათან ბრძოლა სჯულის გამო, ესენი ოსმალთ ჭკვიანურათ აძლევდნენ პასუხებს. თათრის მოლა-ხოჯებმაც მომავლისთვის გადასდეს ამათი გათათრება. ქართველნი თავიანთ სოფლებში ცხადათ ქრისტიანობდნენ. ამ დროს, არდაგანში ვილაც გათათრებული ქართველი მჯდარა ფაშათ. ეს ფაშა ავათ გამხდარა, შეწუხებულა, ექიმებს ვერაფერი უშველიათ. ავადმყოფთათვის უთქვამსთ, რომ ახალციხის ფაშის ხელ ქვეშ სცხოვრებენ ფრანგის პატრებიო, ერთი მათგანი ძრიელ ექიმობსო, ახალციხის ფაშას სთხოვეთ ის პატრი, მოვიდეს აქ და მოგარჩენსო. ფაშამ მაშინათვე გაუგზავნა ახალციხის ფაშას თხოვნა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ახალციხის ერთ ექიმ მსწავლულ პატრთაგანი, არდაგანში, ფაშის კარზე გაჩნდა და ფაშას წამლობა დაუწყო. პატრი კარგი ექიმი ყოფილა, ფაშა მალე მორჩენია. მორჩენის შემდეგ ფაშას უთხოვნია პატრისთვის, რომ მცირეოდენ ხანს ჩემთან დარჩითო, რომ უფრო კარგათ გავხდეო. პატრს უთქვამს:

— ფაშავ! მე აქ დადგომის დრო არ მაქვს და არც ნება ჩვენის უფროსისაგან. უნდა მოგახსენოთ, რომ მე მარტოთ აქ ექიმობისთვის როდი ვარ მოსული, მე ახალციხეში მიტომ ვსცხოვრებ, რომ იქაურს უმღვდელოთ დატოვებულს ქართველებში ქრისტიანობა გავავრცელო. ჩვენ მხოლოდ ამისთვის ვსცხოვრებთ, ამისთვის ვართ აქ მოსულნიო.

— ძრიელ კარგი, მაგ საქმეში მეც დაგეხმარებით, აი, მთელი ერუშეთის ხალხი გათათრდა, აქ ახლოს დარჩა მხოლოდ ორი სოფელი გაუთათრებელი, წადით იქ და ის ხალხი გადიყვანეთ თქვენს ქრისტიანობაზე, ამისთვის მეც მოგცემთ დახმარებას. ამას თუ არ მოახერხებთ, მაშინ დღეს თუ ხვალ მათაც გათათრება მოელისთ. ჩვენ იმათ ქართველათ არ დავსტოვებთ. თუმც მეც არ მსურს მათი გათათრება, მაგრამ ბძანება ასე გახლავსთ.

პატრი დასთანხმდა, იქ დარჩა, მალე წავიდა ხსენებულს სოფლებში და გაიცნა ქართველობა, ნახა რომ მათ შორის თათრობა უკვე შეპარულიყო და თითო-ოროლა ქართველნი მოლა-ხოჯებს უკვე მიეზიდნათ თვისკენ. პატრი მალე დაუახლოვდა ქართველთ, იგი ქართველთ მფარველათ აღმოჩნდა. ქართველთა დიდათ შეიყვარეს პატრი. პატრმა ქრისტიანობის შესახებ აუწყა.

— შვილებო, თქვენ იცით, რომ დღეს თუ ხვალ, გათათრება მოგელისთ, როგორც მთელი ერუშეთი გათათრდა, ისევე თქვენ გათათრდებით, უამისობა არ შეიძლებაო, ოსმალნი ქრისტიანობით არ დაგტოვებენ თქვენ, თქვენ შეუერთდით წმინდა რომს, წმინდა პაპის ტახტს, თავი ქრისტიან ფრანგათ აღიარეთ და ოსმალნი მაშინ აღარ გაგათათრებენ, რადგანაც ოსმალთ და რომთა პაპის შორის ამის გამო ხელშეკრულობა არის დადებული. თქვენ ამით ქრისტიანათ დაშთებით, თორემ ქრისტიანობას მთლათ დაჰკარგავთ.

ქართველთ სწორეთ იცნეს საქმის ვითარება, გათათრებას ასცდნენ, გაქრისტიანდნენ—გაფრანგდნენ. გაფრანგების

შემდეგ, ამათ ეკკლესიაში ზოგიერთი რამ წირვის წესი ქართულათ სრულდებოდა. დროის განმავლობის მეოხებით კრუშეთის ქართველებმა მთლად დაკარგეს, დაივიწყეს ქართული ენა და ოსმალურათ იწყეს ლაპარაკი, როგორც მუსულმანთ ქართველთა ისევე ქრისტიანთ ქართველთ დაავიწყდათ ქართული ენა და ამათაც ოსმალურათ იწყეს საუბარი. კათოლიკ ქრისტიანებმა კარგა ხანს შეინახეს ქრისტიანობით თავი და 1829 წ. რადგანაც რუსეთმა ახალციხე აიღო, ამიტომ ესენიც ჯავახეთში გადმოსახლდნენ, ახალქალაქის მაზრაში დასახლდნენ სოფლად და მოემწყვდნენ სომეხთ კათოლიკეთა სამღვდელოების ხელში. დღეს ამათ ეკკლესიებში წირვა-ლოცვა სომხურს ენაზე სრულდება, თუმცა იგინი ნამდვილის ქართველ ტომის შთამომავალნი არიან, ენით თათრულათ ლაპარაკობენ და სარწმუნოებით კათოლიკს ეკუთვნიან. ამათში დღეს, სომეხთ კათოლიკეთ მოძღვართაგან ყოველისფერი ლოცვა, ქადაგება და დარიგება სომხურს ენაზე სწარმოებს, მცხოვრებთა გვარსა და სახელებსაც სომხურათ არქმევენ, მაგალითად ნიკოლაშვილს—ნიკოლოსოვი, ბაღდასარა, არტემა, კირაკოზა, მიკირტუმა და კარაპეტა. ცხადათ სჩანს, რომ სომხის სამღვდელოების მეოხებით ეს ქართველნი სომხურ ენას შეითვისებენ და მცირე დროის შემდეგ ესენიც ისეთივე გადაგვარებულ ქართველებათ აღმოსჩნდებიან, როგორც ართვინის და სხვა კუთხის ქართველნი დაიღუპნენ. ამას ეჭვი არა აქვს, ქართველთა გადაღუპვის ხანა მცხოვრებთ კარზე აქვსთ მიმდგარი. თვით მცხოვრებნიც დარწმუნებიათ მოძღვართ, რომ ისინი შთამომავლობით სომხები არიან და არა ქართველები. დღეს ამ ხალხს სარწმუნოების მეოხებით გადაგვარება მოელის, მათში სომხური ენა იდგამს ფეხს. ვისი ბრალია რომ ამ საქმეს ყურადღება მიექცეს,—რასაკვირველია ქართველთ კათოლიკეთ სამღვდელოების. სამღვდელოებას დიდათ სურს შრომა და მოქმედობა თავის ენაზე, მაგრამ საუბედუროთ ამათ ეს აღკრძალული აქვსთ.

საქართველოში, ქართველთ შორის, კათოლიკეთ მოძღვართა მეოხებით ვრცელდება კატალიციზმიო, რომ ამ სენის წინაღმდეგ ვიბრძოლოთ, ამისთვის დახმარება არის საჭიროვო, მე ვითხოვო, რომ დაბეჭდილ იქმნეს მსწავლულის ანტონ კათალიკოზის „მზა მეტყველებაო". ამის შესახებ უწმინდესის სინოდიდგან მიწერ-მოწერა გაიმართა, საქართველოში გამოძიება მოხდა გაფრანგებულთა შესახებ, მაგრამ ყოველივე ტყუილი აღმოჩნდა. ანტონ კათალიკოზის „მზა მეტყველების" გამოცემა იკისრა ალექსანდრე ეპისკოპოზმა და ამის საშუალებით აღნიშნულს პირს ხელიდგან გამოეცალა საფუძველი ჭორების. დაიბეჭდა წიგნი და მთელი ამ მითქმა მოთქმის და დანოსების ისტორიაც თვით წიგნის დასაწყისშივე ჩაურთა აღნიშნულ პირის სულიერი და ზნეობრივი მხარეების გასაცნობათ.

არა მგონია, რომ პატრის დავითას შრომის მნიშვნელობის წინაშე არ მიეცეს მიზეზები იმ გარემოებასაც, რომ სულ ძველათ, ქართველ კათოლიკებში, სომხის ხუცებს, სომხური ლოცვები ქართული ანბანის მეოხებით უვრცელებიათ, მაგალითებრ სომხურ ლოცვებს, ე. ი. სომხურ სიტყვებს სწერდნენ ქართულის ანბანით და ასეთის ოსტატობით ავრცელებდნენ ქართველ კათოლიკებში სომხურს ენას, ასეთ ლოცვების ხელონაწერი მე თვით მინახავს დასავლეთ საქართველოში, სწორეთ ასეთისავე ოსტატობით, 1830 წელს, თფილისში დაბეჭდა სომხური ენით ლოცვის წიგნი, ხოლო ქართული ასოებით, საქართველოს სომეხთათვის, რომლის მსგავსმა წიგნებმა საქართველოში დაუდო საფუძველი სომხური ენის გავრცელების საქმეს.

ქართველ კათოლიკების გარტომობის ცნობები რომ ჭეშმარიტია და უტყუარი, ამას პატრი დავითის ცნობების გარდა დაამტკიცებს მრავალი ზეპირ ამბები ქართველთ მეფეების, რომელნიც დაშთენილია დასავლეთ საქართველოს ქართველთ

გასომხებულთ კათოლიკებში. მაგალითად გასომხებულ ქართველ კათოლიკები აი რას ლაპარაკობენ ხოლმე.

ხახულის ეკკლესია, იშხნის, პარხალის და თორთომის ეკკლესიების შენება თამარ მეფეს ერთ დროს დაუწყვია. კეთების დროს ფული დაჰკლებია, მერე თამარ მეფეს თავიდგან ერთი თმა გამოუღია, ეს თმა გაუყიდნიათ და ამაში ანალები ფულით დაუმთავრებიათ ხსენებული ეკკლესიები. ამ ეკკლესიების ქება-დიდებასაც მედიდურებით მოუთხრობენ მსმენელთ, თამარ მეფესაც თავიანთ მეფეთ აღიარებენ. ძლიერ მეფეთ სახამენ, ამბობენ, რომ თამარ დედოფალი ჩვენი მეფე ყოფილაო. თამარ მეფის და სხვა მეფეების ამბებს გარდა სხვა ძველებური ქართული ამბებიც უხვათ იციან. რაც კაცი მეტს დააკვირდება, მით უტყუვრათ დარწმუნდება მასზე, რომ ოდესმე ქართველთა კათოლიკეთა რიცხვი ერთობ დიდი რიცხვის უნდა ყოფილიყო, უამისოთ ვერც პატრი დავითა დაიბადებოდა, ვერც მისი ქართული მწიგნობრობა, ვერც ქართულს ენაზე გუჯრების წერა. ქართველთ კათოლიკეთა რიცხვი არამც თუ მარტოთ რიცხვით ყოფილა შესამჩნევი და ქართველობის ჭაზროვნებით აღვსილნი, არამედ ქართულს მწიგნობრობის და ისტორიის სიყვარულითაცა, მაგალითებრ: ალ. ცუქუანის ძველი წიგნთ-საცავის ერთი ძველი ქაღალდი იძლევა შემდეგ ცნობას დასავლეთ საქართველოზე, რომელიც გადუწერია ახალციხელს ქართველ კათოლიკე ნებიე-ძეს.

1620 წელს, მთლათ გათათრდა ლაზისტანი, 1640 წლებში მთლად გათათრდა კარის ქართველნი, ზოგი გაფრანგდა, 1690 წელს, ართვინში, გაათათრეს 2000 კაცი, ზოგი გაფრანგდნენ. 1700 წელს, მთლათ გათათრდა იშხნის და ხახულის ხეობა. ზოგნი გაფრანგდნენ, სტამბოლს გაიქცნენ. 1705 წ. ხახულა და პარხალი ჯამეთ გადააკეთეს. 1715 წ. გათათრდა შავშეთი, ზოგნი გაფრანგდნენ. 1730 წ. ართვინას ხიდთან მოკლულ იქმნა 2000 ქართველი, პარხალს

მოკლეს 1000 ლაზი ქრისტიანი. აჭარაში 1757 მოკლულ იქმნა 3000 ქართველი, ზოგი იმერეთში გაიქცა, ზოგი გაფრანგდა. ამავ წლებს მთლათ გათათრდა ლივანა, ზოგი არზრუმს გაიქცა, ზოგი გაფრანგდა, ერუშეთს გათათრდა 18,000 ქართველი. 1780 მარადიდს აღდგომა დღეს მოკლეს 500 ქართველი, ზეგანი მთლათ გათათრდა, 1770 წლებში, მოისპო ქვაბლიანი და ფოცხოვი შემცირდა. არდანუჯს მოისპო ქრისტიანობა, ზოგნი გაფრანგდნენ.

ჩვენ ამ ცნობების დაწვრილებით განხილვაში არ შევალთ, შეიძლება, რომ აქ მცირე ჯამით მეტ ნაკლები რამ იყოს, მაგრამ ეს არ არის დიდი რამ საქმე, ჩვენ თამამათ ვიტყვით, რომ გათათრებულთ ქართველთა და გაფრანგებულთა რიცხვი ადმატებით უნდა იყოს. ამას ეჭვი არ უნდა, რადგანაც საქართველო სამ ნაწილათ განიყოფებოდა, ერთ ნაწილს დასავლეთ და სამხრეთ საქართველო შეადგენდა, სადაც ჩვენის გამორიცხვით ორ მილიონსა და ნახევარზე მეტი ქართველი უნდა ყოფილიყოს, რადგანაც მთელი საქართველო რვა მილიონი იყო. ორივე სქესის, მამაკაცთ რიცხვი ოთხ მილიონამდე ითვლებოდა. ყველა ამით ჩვენ გვსურს დავასაბუთოთ, რომ ქართველთ კათოლიკობის გვაროვნობის ისტორიის მასალები არავისთვის იყოს საეჭვო, ქართველთა ქართველობას ნურავინ ჰყოფს უარს, რადგანაც ქართველ კათოლიკებს საკმარისი ვრცელი ისტორია აქვსთ. ამ ისტორიას ისიც ეხმარება, რომ რომის სამღვდელოებამ ქართველი კათოლიკობა ადრევე იცნა ქართველის გვარტომობით. ეს ცნობა, რომ მართალია, ამას უტყუვრათ დაამტკიცებს პატრი დავითას ცნობები, რომელიც ამას მოყვანილი აქვს თავისაგან დაბეჭდილს წიგნში. ჯერ ჩვენ აქ წიგნის სათაურს მოვიყვანთ.

„საქრისტიანო მოძღვრება განაწურთვნა შვიდთა საიდუმლოთა ზედა, გარდმოთარგმნილი იტალიანისა ენისაგან ქართველის მხედრულსა ენასა ზედა საქართვე-

5

ლოს გორელის ტულუკაანთ სომეხთ (!?) დავითასაგან. მთავრობასა კლემენტო მეთოთხმეტე რომის პაპისა, სასწავლოსა შინა უცხოეთსა, რომელსაცა ეწოდების „პროპაგონდო ფიდე" სადიდებლად დედისა ღვთისა მარიამ ქალწულისა უმანკო ჩასახვისა და სასარგებლოდ, სულთა სულიერთა ძმათა და დათა, ქორონიკონს ქრისტესით ჩღლგ. და მეორედ დაიბეჭდა ქორონიკონს ჩღჟზ. ბრძანებითა უფროსთა".

ცნობა აჩენს, რომ პატრი დავითასაგან დაბეჭდილს წიგნის უფროსის ბრძანებაც ჰქონია. უფროსად ჩვენ პაპი ან კარდინალი უნდა მივიღოთ და ცხადი საქმეა, რომ ბძანებასთან მოწყალებაც არ ყოფილიყოს. ამ წიგნის კაბადონთა რიცხვი 400 გვერდზედ მეტია. წიგნის ბოლოს მიბეჭდილია შედეგი შენიშვნა, რომელიც აჩენს, რომ ეს წიგნი 1800 წ. დაუბეჭდიათ შესწორებით, თუ ბოლო დაუმატებიათ, ამაზე ჩვენა რას ვიტყვით, მოვიყვანთ თვით ცნობას.

კეთილო აღმომკითხველო, გეუწყებოდეს პირველად, რომ რაჲც პირველის დაბეჭდილსა შინა, მეჩვენებოდა, ან თარგმნობისა, ან სიტყვის ფიქრისა ნაკლულობა, ამასა შინა შევასურულე.

მეორედ, რომ შენდობასა ზედა, მისვე რაჲობისა შესატყობლად, სწავლებისა განვავრცელე და ზოგნი შენდობანი ლათინურიდგან ქართულათ გარდმოღებით მოუმატე. მესამე, რომ თუ გინდ დიად უფროხი მეტ-ნაკლებობასა და შეცვლასა ასოებსა. ჩვენი არც ენა არც წიგნი იცოდა, მრავალი ვპოვე ამ რიგი შეცილებანი (!) რომელთ უძნელესნი ამას ქვემოდ ვასწორებ და უადვილესნი, გეხვეწები, შენ გაასწორე, მე შემინდო და ჩემთვის ილოცო, რომელ ვარ შენი პატიოსნობისა.

უმცირესი მონა გრიგოლ ბაღინაანთი, ახალ-ციხელი სომეხი (!) მღვდელი, წმიდისა პაპისა მოთარგმანე და კრებულისა „ფროფაგანდისა" სასწავლოსა შინა მასწავ-

ლებელი სომხურისა და ქართულის ენისა და სომეხთ მონასტრისა წმიდისა მარიამისა ეგვიპტელისა უფროსი, წმიდისა დედა ქალაქისა რომისა, ოცს გასულს ოქტომბრის წლის უფლისა ჩ. ყ. 1800“.

ამ ცნობაში მოხსენებულია, რომ გრიგოლ მღვდელი, ახალ-ციხელი, პაპის პროპაგანდოში ქართული და სომხური ენის მასწავლებლად ყოფილა, მასთანვე პაპის კოლეგიაში მთარგმნელათ და იმ დროის ვენეციის სომეხთ მონასტრის უფროსათაც. ერთიცა და მეორეც გვაუწყებს, რომ ამ მღვდელს ყველგან შესამჩნევი ადგილები ჰქონებია, ცხადათ სჩანს, რომ პაპის უმაღლეს სასწავლებლებში და კოლეგიაში ქართული ენის მასწავლებლნი და მთარგმნენი ყოვლთვის ყოფილან· თუ მთარგმნელნი და მასწავლებელი იყო ხოლმე, მაშ ქართველი მოსწავლენიც იქნებოდნენ, ამას ფიქრი არ უნდა. ცნობაში მოხსენებული:—„გრიგოლ მღვდელი, ახალციხელი, ბალანანთი, სომეხი“ არის საეჭვო. სომეხნი „აქ ამ მოძღვარისაგან სულ უნებლიე-ცდუნებით არის ჩართული, სწორეთ იმ აზრით, იმ ოცნებით, როგორც ჩვენ მოვიხსენეთ აქა იქ, ეს მით უფრო წაუძღვებოდა ამ მოძღვარს წინ, რადგანაც იგი სომეხრათ ყოფილა აღზრდილი, სომხური ენის მცოდნე, ამ ენის მასწავლებელი, სომეხთ მონასტრის მეუფროსე. ეჭვი აღარ უნდა, რომ იმ დროის სომეხთ კათოლიკეთაგან წინ წამოწეული დაბნეულებული ჰაზრები ქართველთ გვარტომობის შესახებ აღსავსებით იქმნებოდა დაჭეშმარიტებული გრიგოლ მღვდლის გვამში ისევე, როგორც პეტრი დავითაც იყო. გვარი ბალინაანთი. არის ქართველი გვარი, ძველი სამცხის მკვიდრნი, ბალაშვილნი, სომეხ კათოლიკეთა მეოხებით ბალინაანათ გადაკეთებული. ბალაშვილები დღესაც სცხოვრებენ ახალ-ციხის მაზრაში, კათოლიკენი, ქიზიყსა და სიღნაღშიაც მრავალი არიან ამ გვარის ქართველნი. ბალინოვი კი მოიძებნება თფილისში. გრიგოლიანის სარწმუნოების, ქართულ წიგნთა გადამწერი, ერთი ამისაგან გადა-

წერილი ძველი კარაბადიში“ ჩვენს ხელში ინახება. ეს ბაღინო-ვნიკი უნდა იყვნენ კათოლიკობიდგან სომხობაზე გადასულნი, ქართველთაგან კათოლიკობის დევნის დროს.

მე აქ აღარას ვიტყვი, მართალ-მსაჯულის მკითხველის-თვის მიმინდვია მის ახსნა, თუ რამდენათ საფუძვლიანი უნდა იყოს ბაღაშვილების და ტულკაშვილების სომხის გვარათ წოდება და ამისთვის დავა კამათიც. ცხადი საქმეა, რომ მალე მოვა ის დრო, როცა ნამდვილ ქართველ კათოლიკეთა ზუბა-ლაშვილებსაც სომხათ აღიარებენ, რადგანაც ქართველთ ამ გვარის წევრთ ძველთავე უწოდეს ზუბალიანი. ესეთი წოდება ვითომც ქართულის ენის ფორმას და გვარის გამოთქმას ეწინააღმდეგება, ვითომც იგი სომხურია და არა ქართული. ჩვენ რამდენიც უნდა ასე ვიფიქროთ და გინდ ზუბალაანი ზუ-ბალიანცათ გადავაკეთოთ, ამით ისტორიული ცნობები არ და-მახინჯდება, ამის დრო აღარ არის, რადგანაც მწიგნობრო-ბა და ბეჭდვა ხელთ გვიკავია, ეს წინეთ შეიძლებოდა რომ მომხდარიყო და მანქანებით თვით ზუბალაშვილნიც დაერ-წმუნებინათ, რომ იგინი სომხის შთამომავალნი არიან, სომ-ხეთის შვილნი და არა საქართველოსი, მაგრამ ეს დღეს ასე ვეღარ მოხდებოდა, ამის განხორციელების ოცნება დაღეწი-ლია და დღეს სომეხ კათოლიკენი ძველის სახით ვეღარავის შეაცდენენ, რადგანაც თვით ქართველ კათოლიკობასაც საკმა-რისათ ესმის და სწამს თავის გვარტომობის ისტორია. წიგნის დასაწყის შემდეგ მისდევს წინა სიტყვაობა პატრი დავითისა.

„შეწირვა უმანკო ქალწულ დედისა მღვთისა მარია-მისა მიმართ, ჵი, დედაო მღვთისაო, მარიამ ქალწულო, უმანკოდ დარჩი ადამის ცოდვისაგან, რომლისა თანამ-დები შეიქნენ ყოველნი ძენი შენნი. გარნა შენა პირველ გამოგარჩია მამამ ღმერთმა თავის ასულად, ძემა მღვთი-სამ პირველად გამოგარჩია თავის დედათ, სულმა წმიდამ ღმერთმა პირველად გაჰოგარჩია თავის ძლად, წმიდა სა-

მებამ და ერთმა ღმერთმა შეიძლო შენი უადამისცოდოდ ჩასახება. გეკადრებოდა შენ უადამისცოდოთ ჩასახება, რამეთუ ღმერთმა თავის ასულად, დედად და სძლად უწინარეს განესაზღვრა. მაშ აბა ღმერთმა ქმნა, რომ შენ უადამის ცოდვოთ ჩასახული შობილიყავ.

აწე ამ ყოვლად დიდი აზატობისა შენისათვის, გევედრები, რომ ჩემს სულიერს ძმებს და დებს კათოლიკებს მისცე გონება, ნათელი ცნება, გულის ყური და ნება ამ „საქრისტიანო მოძღვრების“ ზეპირად დასასწავლებლად, რათა შენის მეოხებით იცნონ ჭეშმარიტება, განშორდენ ყოველთა ცოდვათაგან, იზრახვიდნენ გულსა და ხორცის უმანკოებითა და შემდგომად მიეწიონ საუკუნო სასუფეველსა, რათა მუნ გიებდნენ უკუნითი უკუნისამდე ამინ.

თქვენი მდაბალი, მარადის მონა, უღირსი მღვდელი ტულუკაანთ დავით“.

ამ მიმართვაში პატრი დავითა თავის ძმებსა და დებს კათოლიკებათ აღიარებს, თან ამუდარებს მათ, რომ ეს ქართული ლოცვები დაისწავლონ. მიმართვის ბოლოს თავის სახელს და გვარს აწერს, სიტყვა „სომეხს“-კი აღარ იხსენიებს. ცხადათ სჩანს, რომ საცა-კი ეს სიტყვა „სომეხი“ მიკერებული აქვს დავითა პატრს, იგი ძალადობით არის მომხდარი. ნეტა რა ძალა ადგა პატრს დავითას, რომ თავის თავს ერთ ალაგას სომხათ აღიარებს და მეორე და მესამე ალაგას-კი ჩუმდება ამაზე.

წიგნს სხვათა შორის დართული აქვს:—„წურთვნა წამკითხველთათვის, სულიერთა ძმათა, და დათა სულთა სიყვარულისათვის, გარდმოვთრგმნე იტალიანის ენისაგან, ესე მოკლედ დარიგებული „საქრისტიანო მოძღვრება“ ქართულს მხედრულსა ენასა ზედა“ აწე ძმანო, და დანო სულიერნო, დიდის ცდითა და სიყვარულითა ეცადენით, რომ ზეპირად ისწავლოთ, ამისთვის რამეთუ ვითარცა

ყოველი ხელოსანი თავის ხელოსნობას უპასუხებს და იქმს: ასევე ქრისტიანი თავის ქრისტიანობას უნდა უპასუხებდეს, და იქმოდეს: ხოლო უკეთუ ხელოსანმა თავის ხელობა არ ამუშაოს, იმისთვის დიდი სირცხვილი იქნება: ასრევე თუ ქრისტიანმა თავის ქრისტიანობა საქმით არ ამუშაოს, არა-თუ მორ თათრისაგან უარესი იქმნებ სააქაოსა, მაგრამ უეჭველად საიქიოსაც წაწყდება. აქ ქრისტიანის ვალი ეს არის, რომ ესე ზეპირად ისწავლოთ და ამით კეთილ მოქმედებაში ინაყოფიეროთ: აწ ესრედ უწყოდეთ, რომ ეს საქრისტიანო მოძღვრება ფრიად მსოფლიურს ენასა ზედა აღვწერეთ, ამისათვსს, რამეთუ ენა ქართულის ხუცური თავად არ ვიცოდი და თუ რამ ცოტა ვიცოდი, ისიც და მხედრული ენაც დამავიწყდა. ჭეშმარიტად აგერ თითქმის ათი წელიწადი არის, რომ, ქართველის ენის და წიგნის მონატრე შევიქენ, ხოლო მისთვის ურიცხვთა ადგილთა, სიტყვანი უშვერნი ჩაურთევი და კარის წხილად ხანი ვიხმარე და სხვანიც ამისებრნი მრავალნი ღვარძლნი. არამედ ოღომც უმეცარნი და უმცირენი თვინიერ ვახშისა არა მიიქცენ უკანა, ხოლო მეცნიერთა ამხილონ მეჩემად რაჲ? და ჩემის ნაკლებობისათვის თქვენგან სიმდაბლით შენდობასა ვთხოულობ“.

არა მგონია, რომ სომხის გვარის შთამომავალს მოძღვარს ისე ჰქონოდეს ქართველთა გვარის სიყვარული, ქართული ენის ტრფიალება, რომ მას წინა-სიტყვაობაში თუნდ შემდეგი სიტყვები ეთქვას:—„ათი წელიწადი არის, რომ ქართული ენის და წიგნის მონატრე შევიქენ“ ჩვენს ჰაზრს ცხადათ ამტკიცებს ამ წიგნის ლათინური წინასიტყვაობაც, სადაც პატრი დავითა თავის სომხის გვარის შესახებ არას ამბობს. ლათინურს წინასიტყვაობაში მოიხსენება აგრეთვე ვინმე თფილისელი კათოლიკე იოანე ჟიგონანთტი. ეს სახელი ჩვენს ძველს მწერლობაში ხამია, უცნობი, ამის შესახებ არც

თვით კათოლიკებშია რამე ცნობები დაშთენილი. ერთის შეხედვით ეს გვარი უცხო გვარათ სჩანს, თითქმის იტალიურათაც-კი, მაგრამ მოხსენება აჩენს, რომ იგი თიფილისელი ყოფილა და ცხადი საქმეა, რომ იგი ქართველი იქმნებოდა, მხოლოდ ცნობილის გარემოების მეოხებით გვარი ქართულიდგან გადუკეთებია, გადუსხვაფერებიათ. იოანე ჟიგონანტი გამოსაცნობია და ამაზე გონი რომ ვერც სომეხ კათოლიკენი განაცხადებენ რამე ჰაზრებს. მაინც სომეხთ კათოლიკებს დიდი შნო ჰქონდათ გვარების გადაკეთების. დღეს ართვინში კაცი ქართველთ შორის, ისე გადაკეთებულ გვარებს ნახავს, როგორც საფარიძე—დღეს ჰუჯჰუჯიანცათ.

ჩვენის ცნობის საფუძვლად აქვე მოგვყავს ლათინური წინა-სიტყვაობაც.

IMPRIMATUR

Si videbitur Rmo Patri Mag. Sac. Pal. Apost.

F. Xav. Passari Archiep. Lariss. Yicesq.

APPROBATIO.

EGo Fr. Claudius a Regio Ord. Cappuccin. S. P. Francisci Concionator, nec non Protonotarius Apostolicus, post undecim annos Missionum in Regno Persarum, praecipue in ideria Orientali seu Georgia, Armenae & Georgicae linguarum Professor; cum ibidem non sine magno mei oblectamento, ac emolumento Animarum curae meae demandatarum frequenter prae manibus habuerim librum, cui titulus est: Dottrina Crvistiana per uso delle Missloni della Giorgia: per admodum Reverendum D. David Tlukaanti a Goride Georgianum jam

Alumnum in hoc Ven. Collegio Urb. de Propaganda Fide compositum, & ab eodem peregregie lingua Georgica expressum, ex tunc summopere optaveram typis mandatum ad non modicam tum Missionariorum, tum illarum Nationum utilitatem, cum tam illi, quam istae prorsus destituantur hujuscemodi libris idiomate Georgico exartis. Cum autem hic Romae eundem librum viderim apud Rev. D. Joannem Gigananti Tiplisensem Georgianum hujusce Sac. Cong. de Propag. Fide Alumnum: Optimum duxi eidem consulere ejusdera libri impressionem, illucque transmissionem eo majori, quo posset numero, ut totidem esset beneficio; cum fatear in dicto libro non solum procul esse quidquid minimum Sacris Dogmatibus & Catholicis moribus non consonum. sed abundare potius, quocumque mirum in modum conducere potest ad Fidem Catholicam ac Christianam pietatem. Ideoque si ita Rmo D. Sac. Palatii Magistro, & aliis quibus spectat, videbitur; non tantum necessum puto, sed & obnixe precor, ut mandent, & curent dictum librum typis mandari, mnangnam remuneranationem ab Illo obtenturi qui dixit: Euntes in mundum universum praedicate Evangelium omni Creaturae.

In quorum fidem praesentem paginam meae testationis, & obtestationis propria manu firmatam, ac sigillo, quo utor, munitam do. Romae in Conventu Capuccinorum 22 Aprilis anno Domini 1740.

Fr. Claudius a Regio Capuccinus qui supra Vc.

APPROBATIO.

E Go infrarcriptus Ven. Collegii Urb. de Pro-

paganda Fide Alumnus, fidem facio ac testor, me summa animi voluptate perlegisse librum, cui titulus: Dottrina Cristiana per uso delle Missioni della Giorgia: desumptum Rev. D. David Tlukaanti a Goride Georgianum ejusdem Ven. Collegii Aluminum: & fateor procul ab eo esse vel quid minimum Catholicae Fidei, bonisve imnoribus non consonum. Qua de re non censurâ, sed propter extremam illarum Gentium spiritualem indigentiam, quae hujuscemodi libris suo idiomate expressis prorsus sunt destitutae, in lucem exire quam justissimum arbitror.

Romae ex eodem Coll. die 19 Martii A. D. 1741:

Joannes Gigananti a Tiflis Georgianus.

რას ნიშნავს ეს წინასიტყვაობა თუ საქართველოში ქართველი კათოლიკები არ იყვნენ.

ერთს მაგალითს კიდევ მოვიყვან აქ, რომ ბეჭდვით დაშთეს ის, თუ მკვლათ ქართველობა რა უსებლიეს ცთუნებით უნდა აღმოკვეთილიყო ქართველთ კათოლიკებთ შორის. 1896 წ. მე ვიყავ თბილისის კათოლიკების სამრევლო სკოლის მასწავლებელი ქართველ კათოლიკ იაკობ ლაზარეშვილთან. იაკობ ლაზარეშვილი ჯავახელი იყო, ერთი გულმხურვალე ქართველ კათოლიკე, ენერგიული მასწავლებელი, ქართულს ენაზე პიესებსაც სწერდა. სხვათა შორის ამან დასწერა შესანიშნავი ისტორიული პიესა „მტარვალი“ რომელიც დიდის პატივისცემით იქმნა დაჯილდოვებული ქართველთაგან, როგორც კარგი და სამართლიერი ისტორიული ნაწერი. იაკობ ლაზარეშვილი ავათ იყო, ეს გარდაიცვალა 1896 წ. გაზაფხულს, ავათმყოფობის დროს, მე ხშირათ დავდიოდი მასთან, ერთხელ მასთან მოვიდნენ ჯავა-

ხელი ქართველთ კათოლიკეთ გლეხნი. საუბრის შემდეგ გლეხებს კითხვები მივეცი, ვკითხე: ვინ ხართ, სადაურები, რა გვარი?—ერთმა სთქვა რომ უცინარაძე ვარო, მეორემ—საფარაძეო, მესამემ—მერაბაძეო. ჩემის კითხვების შემდეგ ერთმა გლეხთაგანმა აი რა მიამბო:—მე მინდა შენი ჭირიმე, რომ ჩემი შვილი სოფლის მღვდლათ გავზარდო. ჩემმა შვილმა ყველაფერი კარგათ ისწავლა, მხოლოთ ერთი სჯულის ენა, სომხური ენის სწავლა აკლია, ახლა ამ დედა სჯულის ენასაც ისწავლის და მერე ღმერთი შემაძლებინებს მის მღვდელობას.

მე უთხარი:

თქვენ უჯინარაძე ხართ გვარათ, მეორე მერაბაძე, მესამე საფარაძე, თქვენ ქართველები ხართ და თქვენს სჯულის ენათ სომხურს ენას რათ სთვლით, ეს როგორ შეიძლება. მათ მოკლეთ მომიგეს პასუხა:—ჩვენი სჯულის ენა სომხური ენა გახლავსთ, და მაშ რა ენაზე უნდა ვითხოვოთ სწავლება, თუ არ სომხურს ენაზე? მე მიუგე თქვენ ხომ ქართველები ხართ, თქვენც თქვენს ენაზე ითხოვეთ სწავლა და მღვდლები. მათ მომიგეს: ეს არ შეიძლება, მთავრობა ნებას არ მოგვცემს. ჩვენ თუმც ქართველ გვარისანი ვართ, მაგრამ სომხის ტიბიკონზე ვსდგევართ. ეს ძველათვე დადგენილი, ამის წინააღმდეგობა სჯულის ცოდვა არის, ეკკლესიისთვის კარგი არ იქნება, ბევრის ლაპარაკის შემდეგ ამათ სთქვეს, რომ ჩვენ ძველებს-კი ამაზე სჯა და ცდაც ჰქონიათო, რომ მათ ქართული ენის მცოდნე მღვდლები ჰყოლოდეთო, მაგრამ ეს ვერ მომხდარა, ნატვრა არ შესრულებიათ, დღევანდლამდე ქართველთ კათოლიკეთა საქმეებს სომხის ხუცები განაგებენო.

პატრი დავითას შრომა მარტოთ „საქრისტიანო მოძღვრების“ თარგმნით არ გათავებულა, ამას სხვა-და-სხვა წიგნებიც უთარგმნია, წერილებიც უწერია, რომელთა დაბეჭდვაც სდომნია, მაგრამ გარემოებას არ მიუცია ნება,—მის სიკვდილის შემდეგ ნაწერები მთლათ დაფანტულან და დაკარგულან.

გადარჩა მხოლოდ რამდენიმე წერილი და ერთი ვრცელი თარგმანი „მიბაძვა ქრისტესი“ თარგმანი ქუთაისს, პატრი დავითასაგან, ვრცელი ტომია, თვით დავითას ხელით არის ნაწერი, სხვილი ქართულის ასოებით „საქრისტიანო მოძღვრების“ ენით არის ნათარგმნი, რასაკვირველია უფრო ძველის ქართულის ენის წესით არის ნაწერი. ხელთ ნაწერი სხვა ნაწერებთან ერთათ მე მოვიძიე ალ. ჩიქუანის წიგნთ-საცავში, დღეს ეს ხელთნაწერი „წერა-კითხვის სამართველოს ეკუთვნის“.

თუმცა პატრი დავითას მიერ ნაშრომს არ ეღირსა დაბეჭდვა და იგი ერთის მხრით ჩვენი დროის ერისთვის არც გამოდგებოდა, რადგანაც თარგმანი რთული წესით არის, მაგრამ მაინც ეს საქმე უყურადღებოთ არ დაშთა ქართველ კათოლიკეთა სხვათა მოძღვართათვის. ჩვენს დროს, „ქრისტეს მიბაძვა“ თომა კემფელისა, ლათინურის ენიდგან ქართულს ენაზე სთარგმნა გორში, კათოლიკების ეკკლესიაში ყოფილმა ქართველთ კათოლიკეთა მოძღვარმა ანსელმო მღებრიშვილმა, ახალის ქართულის ენით და ეს თარგმანი ამავე პატივცემულმა მოძღვარმა დაბეჭდა ქ. გორში, რაც მრავალთათვის გახდა საკვირველათ, რადგანაც ქ. გორში ქართული წიგნის დაბეჭდვის პირველი მაგალითი იყო და ისიც ქართველთ კათოლიკის მამულისშვილის მოძღვრისაგან. ამ საქმით პატრმა უფრო სამაგალითო საქმე ქმნა. კათოლიკის მოძღვარმა აჩვენა ქართლის ხალხს მაგალითი, რომ გორშიაც შეიძლება ქართული წიგნები დაიბეჭდოს და თავის დროს გაზეთიც-კი გამოიცეს. პატივი და დიდება ასეთს მხნე მოძღვრის მოქმედებას და მამულის შვილობას მიძინებულ გორელების წინაშე.

პატრი დავითა საქართველოში მოსული სცხოვრებდა ქუთაისს, იყო იმერთა მეფის და ბატონიშვილების საყვარელი პირი და მასთანვე მრჩეველიც, დამრიგებელი, მწიგნობარი და ექიმიცა. ამ დროს, ახალციხის ქართველ კათოლიკებში საკმარისად აღორძინდა საქართველოს ერთობის სიყვარული, ევრო-

ჰიდგან მოსულ ქართველ კათოლიკებს ძრიელ ეთანაღრებოდათ გული საქართველოს დარღვეულ მდგომარეობაზე, — ქართველთა ერთობისათვის მეტათ დიდ ხმას აძლევდნენ მეფეებს ახალციხის კათოლიკენი, ამათ დიდათ სუროდათ, რომ ახალციხე ქართლს, ან იმერეთს დაკავშირებოდა, მაგრამ ეს ვერ მოხერდა. ახალციხის ქართველთ ბრძენ კათოლიკენი ხშირად დაიარებოდნენ ქუთაისს, ამათ თვით მეფესთანაც ჰქონდათ ხშირი მისვლა-მოსვლა. პატრი დავითას და ასეთ პირების მეოხებით იმერეთში გამოითქვა ნატვრა და ჰაზრი ქართლ-კახეთ-იმერეთის დაკავშირებისა. ამ ჰაზრს კურთხევით შესდეს თფილისში იონე ორბელიანმა, ნამსაჯულევმა, კათოლიკის ბერების გავლენის ქვეშ ყოფილმა და სოლომონ ლეონიძემ, კაცმა მაღალ გონების მექონმა, ესეც ხომ პატრი ნიკოლას და მავროს მარჯვენა მხარი იყო.

ქართლ-კახეთ-იმერეთის დაკავშირებას პატრებთ შორის დავითას გარდა მავრო პატრიც ამუდარებდა მეფეს და მის საშუალებით ახალციხის დახსნას ოსმალთაგან, ამ სამღაღადებლო ნატვრას დიდს ხმას აძლევდნენ ახალციხის ქართველ კათოლიკენი და თვით „ასპინძის ომიც“ ამათის თაოსნობით იქმნა დაწყობილი, კეთილ პატრს დავითას და მავროს ქადაგების მეოხებით იმერთა დიდებულთ შორის შესდგა წრე სხვადასხვა გვამთა, რომელნიც წარეგზავნენ მეფე ერეკლეს და სთხოვდნენ ურთიერთ შორის დაკავშირებას. ქართველთაც ჰქმნან ერთობა შინაური და გარე ერთობა მათვის აღარ იქნება საჭირო, ქართველთ თავიანთ პატრონობა ადვილად შეუძლიანთ. მხოლოდ ერთობა ჰქონდეთ შინაურიო. ყველა ქართველი მედიდურებდა ამით და თან ასაბუთებდა, როგორც პატრების რჩევაც და ნათქვამი.

მალე იმერთა მეფის დესპანნი თფილის მოვიდნენ მეფის კარზე, ერთობის სათხოვნელათ. ეს ამბავი ახალციხის ქართველ კათოლიკებსაც ეუწყათ, მათ ძრიელ გაეხარდათ, განიძრახეს მეფესთან მოციქულების გამოგზავნა და პატრების

პირით იმერთ თხოვნას შეწყნარება, ერთ-მეფობის დაარსება, თორემ იმერთან ჯავახეთიც მთლათ დაიღუპებაო. კათოლიკეთ მოციქულების გამოგზავნა აღარ დასცალდათ. თფილისში საქმე ერთმეფობის დაკავშირების შესახებ ასე უკუღმართათ დაბოლავდა.

თფილისში, ქუთაისს და ნამეტურ დაჩაგრულთ ჯავახეთის ქართველთ კათოლიკებს დიდათ უხაროდათ კურთხეული ჰაზრი მეფეთა, მთავართა და დიდებულთა. ყველას ლოცვა ჰქონდა ამისთვის პირზე მომდგარი, ახალციხეში მცხოვრებ მეფე ერეკლეს მომხრე სურხაიძეებმა და სხვებმაც მოჰფინეს ხმა კეთილ ღაღადებისა, ხმა ქვეყნის სიყვარულისა და მომავლისა. მოაწია უკვე დრომ, მეფის სახლში იქმნა შეკრებილება, მეფისა და კრების წინაშე წარსდგნენ იმერთა დესპანნი, ქართლ-კახეთის მხრივ დაესწრნენ ყველა დიდებულნი და ამათ შორის ბრძენი სოლომონ ლეონიძე, ჭაბუა ორბელიანი, დუცალ ბარათაშვილი, პატრი ნიკოლა, პატრი ივანე, პატრი ანდრია, პატრი მავრო, ანტონ ქათალიკოზი და მრავალნიც სხვა გვამნი ქარ-თველთა.

სიტყვა აღიძრა ერთობისათვის ქართველთა. აქ იმერთა მოციქულთა მოახსენეს მეფეს ჰაზრი და ნატვრა იმერთა. დახატეს მნიშვნელობა ერთობისა: აღიარეს, დროაო: რომ შევერთდეთო, განვძლიერდეთ და აღვსდგეთ ქვეყნიურთ,—საქართველო ძლიერი იყო მაშინ, როცა მათ ერთ მეფობა ჰქონდათ, საქართველო დაეცა მას შემდეგ, როცა იგი დანაწილდა და გაიყო რამდენსამე სამთავროთ და სამეფოთ. იმერთა ერი ითხოვს მადლით ცხებულს კავშირს, მეფურს მამაშვილობას, სამეფოს წესების გამაგრებას, ქართველთა ბედნიერებას, ქრისტიანობის ხმის ღაღადებას, მეფეო, დროა ვიგრძნათ მხვედრი და ვალი ჩვენი.

სიტყვა ჯერით იქმნა წარმოთქმული. საფუძვლიანი და ჯეროვანის ჭკუით მოსაზრებული სიტყვა წარმოსთქვა იონე ორბელიანმა, რომელ სიტყვის თანამომხრენიც იყვნენ ქართ-

ველთ პატრები და ნამეტურ ახალციხელი კათოლიკენი და ხურსიძენი, რომელნიც ქართველთ მეფეებს ფარათ და ხმლათ ჰყვანდნენ ოსმალთა წინაშე, ამ გვარის წევრთ ისეთი სიყვა-რული ჰქონდათ საქართველოსი და ქართველთ მეფეების, რომ ესენი ოსმალეთიდგან მეფე ერეკლეს ყველაფერ ამბებს უზი-დავდნენ და ატყობინებდნენ. იონე ორბელიანმა აღიარა და აკურთხა დიდებული ჰაზრი იმერთა. ბრძანა:—მეფევ, საფ-ლავს ქართველთა ძვალნიც-კი შეირყევიან სიხარულით. გა-ნიხარებს ქართველთა ტანჯული გული, მკვდრეთით აღსდგე-ბიან ქართველთა წამებულნი მამულისა და ეკკლესიის შვილნი, ქართველთა ვედრება, ცრემლი და სისხლი შეწყნარებულ იქ-მნება ზედისაგან, მოხუცნი გულ-ჩათხრობილნი და დანგრეულ-ნი შთენნიც გაიხარებენ, მათ გარს შემოევლება სურო სიხა-რულისა. მიიღეთ გვირგვინი იმერთა, მეფობა იმერთა და ჰქმე-ნით ერთ მეფობა ქართველთა. აკმარეთ ქართველ დედას ცრე-მლი, მწუხარება, ტანჯვა და გულდათუთქული უბედურება. დროა მეფევ, რომ ქართლის ერმა ერთობა დაიმკვიდროს, ერთი მეფე, ერთი კათალიკოზი, ერთი სული და ერთი ხორ-ცი. ამას ითხოვენ თვით ჩვენთა მამაპაპათა ძვალნიც-კი სამა-რიდგან. იოანე ორბელიანის თანხმათვე მიუგო პატრმა ნიკო-ლამ და დაურთო ზედ შემდეგი:

— მეფევ და დიდებულნო ქართველთა! მღვთის მადლით, დანაწილებულ საქართველოს ერნი მოდიან ერთობის შეგნება-ზე. როცა საქართველოს ერი ერთობით იყო, მაშინ ამაღლდა იგი ქრისტიანობით, სწავლით და განათლებით. ჩვენ დაწვრი-ლებით ვერ მოვახსენებთ ერთობის სარგებლობას, ევროპის ერნი და სახელმწიფონიც მაშინ ამაღლდნენ და დაწინაურდ-ნენ, როცა იგინი ერთი ტომის ერნი ერთმანეთს დაუკავშირ-დნენ, როცა შეიგნეს ერთობის მნიშვნელობა და ძალა. თქვენც ესევე აღგადგინეთ ძმანო ქრისტიანო და შვილნო ჭეშმარიტე-ბისანო. თქვენის თვალით ხედავთ, თუ რა მოჰყვა თქვენს უბედურს დარღვევას, თქვენს დანაწილებას. ამიტომ მადლით

სავსე რჩევა იმერთა ერისა მიიღეთ კეთილათ, შეიწყნარეთ და მით აღადგინეთ დაცემული ტომი. დაიფარეთ ტახტი და გვირგვინი მეფეთა ჩინებულთა და კურთხეულთა ქართველთა მეფეთა. ასევე მიუგეს მრავალთა და მათ შორის ბრძენმა და შორს მხედველმა სოლომონ ლეონიძემ. სოლ. ლეონიძემ მაღალის განსჭვრეტით და შესმენილობით აუწყა მეფე ერეკლეს დაკავშირების მნიშვნელობა. ამან თავის სიტყვას ისტორიული ხასიათი მისცა და ისე დაასურათა შეერთების მნიშვნელობა.

კეთილი რჩევის და ნატვრის წინააღმდეგი აღმოსჩნდნენ მრავალნი და მათ შორის კონსტანტინე მუხრანის ბატონიც, სიძე მეფე ერეკლესი. ამან სთქვა: ჩვენ არ ძალ-გვიძს შეერთებაო. ჩვენ ჩვენი თავისთვისაც ვერ მოგვივლია და ახლა იმერეთიც მოვიხვიოთ თავზეო. ვერ ვიზამთ ერთობასაო. ერის კურთხეული თხოვნის უარ-ყოფამ დაბადა დიდებულთ შორის შფოთი, მრავალთ ჭყვედრეს სიძე მეფე ერეკლესი, მუხრანის ბატონი და ჰგმეს ბოროტება მისი. გმობა ეწყინა მეფეს და ამიტომ კრება დაიშალა. კრების დაშლამდის პატრმა სთქვა:

— მეფევ და დიდებულნო! დააკვირდით ამას: ძლიერი და ქრისტე მოსილი მეფე ჩვენი ასე აწერს ხელს: — „ფეხთა მტვერი ყაენისა, მეფე ირაკლი ქართლ-კახეთისა. იმერთა პატიოსანი და მირონ-ცხებული მეფე ასე აწერს“ ხელსა: „მონა ღვთისა, ყმა ღონთქრისა, მეფე სოლომონ იმერეთისა“. რას ნიშნავს და რას მოასწავებს ქრისტე მოსილ მეფეთაგან ასე დამდაბლება თავისა არა ქრისტიან მეფეთა წინაშე. დროა ბატონებო ამას მიხვდეთ და იგრძნათ ერთობის მნიშვნელობა.

მეფემ სდუმნა და ამისთვის დანიშნა მეორე, მესამე და მეოთხე კრებაც, კრებებზე ქართველთ პატრებმა ჭკვიანათ აღადგინეს ღაღადება ერთობისათვის, მაგრამ არა იქმნა-რა. ამ კეთილ ჭაზრს აეწინააღმდეგა დარეჯან დედოფალი, დაიყოლია მეფე ერეკლე, მიიმხრა თვისკენ მრავალნი დიდებულნი, თვინიერ პატრების და მეფეს უარი აყოფინა ერის რჩევა, წადილი და კურთხეული მუდარება, ყველა ესენი მოხდა მის მეო-

ხებით, რადგანაც ქართლ-იმერეთის დაკავშირებით დაირღვე-ოდა და გაუქმდებოდა სამეგრელოს სამთავროც, სადაც მთავ-რობდა ძმა დარეჯან დედოფლისა. ძმას ვერ გამოსწორა ტახ-ტი და ყოველივე უბედურება ამიტომ ისურვა.

საქმის ასე დაბოლოვებისათვის გული გაუტეხდათ პატ-რეს და ნამეტურ ახალციხის ქართველთ კათოლიკებს, ქართ-ველთ მართლ-მადიდებლებს და სხვათაც მრავალთა. უწყებულ იქმნა ოთხსავ კუთხავ უბედური ამბავი და ქართველთ პატრე-ბის რჩევა და კეთილი თათბირი დარჩა მხოლოდ იმერთა კა-რის წინაშე, იმერთა არ უღალატეს ამ რჩევას და უკანასკნელს ჟამამდე დაშთენ უცვალებელათ და მათს უცვალებლობას ხელს უწყობდნენ პატრი ნიკოლა, სოლომონ ლეონიძე და ყველა ის პირნი, ვინც-კი ოდესმე ხსენებულს დაკავშირებას თათ-ბირში მონაწილეობას იღებდნენ. იმერთა დიდებულთა მეოხე-ბით თუ როგორ გათავდა აღრევა შემცნებული ჭაჩრები, ეს მგონი ყოველ ჩვენგანმა უნდა იცოდეს და ამას ისიც ცხადათ აჭეშმარიტებს, რომ მათ ევროპაში გაგზავნეს დეპუტაცია პა-ტრი ნიკოლას თავსმჯდომარეობით. იმერთა მიწერ-მოწერა არც შემდეგ შეწყვეტილა, ამის მაგალითს წარმოადგენს შემდეგი.

წერილი სოლომონ მეფისა; „მათს უწმინდესობას პიო პაპს მეექვსეს, (Alla santita di pio pp VI) უწ-მიდესისა და უნეტარესისა წმიდათა მოციქულთა ყოვლი-სა ქრისტიანობისა განმანათლებელთა პეტრესა და პავ-ლესა დიდსა საყდართა და პატიოსანსა ეკლესიასა ზედა მჯდომარესა დიდსა ქალწულსა რომისა მპყრობელ გამ-გესა ყოვლისა დიდებისა ალსავსეს უფალს ბატონს. ჩვენ მაგით ჟამ მარად სამსახურისა და კარგათ ბრძანების წა-დიერ სრულიად იმერეთის მეფეს სოლომონ წმინდას მარჯვენას ხელს მოხვევნას მოვახსენებთ. ვიკითხავთ მა-გათს უწმინდესობის მშვიდობის ამბავს, ვთხოვთ უფალსა ჩვენისა იესოს ქრისტესაგან გვეუწყოს, ამას მოვახსენებთ მათს უწმინდესობას: ჩვენ და ჩვენი ქვეყანა ყოველთვის

ბრძოლით უსჯულოთაგან დიდ შევიწროებულია, რათა მოხედოთ, სხვას ამას მოგახსენებთ—ვედრებას ვყოფთ წინაშე მათსა: ორი აქიმი ასრეთი გვიწყალობოთ, ყოველის სნეულების ოსტატობით სრული იყოს თავისის წამლებით, და რიგის სტომაქის სნეულების, თრიაქის ჩამოსვლის, თუ ჩამოუსვლელობის კარგათ იცოდეს, თქვენეულად, თქვენ რომ გვკადრებოდეს. ერთი საათიც კარგი გვიბოძეთ ბატონო. აღიწერა თვესა აგვისტოსა კ. ე. ქ῀კს უჲზ. ბეჭედი სოლომონის: „მის უწმინდესობას უფალს ბატონს პიო პაპას მეექვსეს მიერთვას ეს წიგნი“.

რომ უოკელი მოსაზრება მართალია და რომა საქართველოს ადრიდგანვე მხოლოდ ქრისტიანულის სიბრალულით უმზერდა, ამას დაამტკიცებენ მეფე ერეკლეს ორი წერილი, რომელიც მიუწერია ვენეციის მთავრობისათვის 1782 წ. ეს წერილები წაიღო პატრმა მავრომ. ამ პატრმა და სხვებმა მეფე ერეკლეს დაარიგებინეს 1781 წ. პირობა და მათ ევროპას მიმართეს. ამ წერილებიდგან ცხადათ სჩანს პატრი მავროს მაღალი შემძლებლობა და თვით მეფეზე და სამეფო საქმეებზედაც ზე გავლენა. პატრი მავრო, ნიკოლა და სოლომონ მსაჯული ქართლ-კახეთ-იმერეთის დაკავშირების ისტორიაში მაღალის მიდრეკილებით სჩანან. მოვიყვანთ ახლა შემდეგს:

„განათლებულთა მაგათ დიდსა ვენეციის ქალაქსა შორის შემძლებელთა შეკრებულთა.

მრავლის ჟამითგან დაგვპირდა, რათამცა ევროპიის თვით მპყრობელთა ყ῀დ მაღალთა კეისართა, და ყ῀დ დიდებულთა კელმწიფეთა, და მეფეთა, და უგანათლებულესთა მაღალთა შეკრებულებათა ვაწყინოთ თავი და დამჰირნეცა ჩვენი მოვახსენოთ, და რათამცა ჰყონ წყალობა, მაგრამ აქამომდე მძლავრთა მტერთაგან ისმაიტელთა, და სხვათაცა წინააღდგომთაგან ვერ მივიღეთ ჟამი“.

და არა დროსა შინა ვეწიენით მოწყალესათა ღვთისათა

და მოვიღეთ ესდენი ბედნიერება, და აწ დროსა ამას გაწყინეთ და განათლებული გონება თქვენი ნუ უმე შევაწუხეთ, და გთხოვთ თქვენის განათლებულებისაგან რათა ახლა ღვთის წყალობად აღიარო, და რომელიც ამ პატრი მავროსაგან დაბარებული აქვნდეს წერილით თუ ზეპირათ უნაკლულოთ მოიხსენოთ ჩვენად და რა გვარათაც ჩვენის სათხოვრის აღსრულება მოგახსენოთ, ის აღგვისრულოთ.

ჩუენ თქუენს განათლებულებასთან საშორით არაფერი სამსახური არა მიგვიძღვის რა, მაგრამ ქრისტიანობისათვის და ერთა შეწუხებულთათვის ილვაწეთ და ივახსეთ, ღვთისა თხოვილა ჩუენი აღგვისრულეთ, და ესდენ უმრავლესთა შეწუხებულთა ქრისტიანეთა გული თქუენთვის მოიგეევით განათლებულებისა მრავალნი თქვენნიც საქმენი წარგიმართოსთ ღმერთმან ყოველსა შინა. რადგანაც აზიის ერთის კერძოდამ ევროპაში ვსახეთ შეწევნად, თქვენცა რომ წყალობა შეგიძლიანთ ჩუენდა ჩვენს ერზედ თქვენიცა საკადრისი გვგონია, რომ ჩუენი თქვენიან მოხსენებული თხოვილი აღგვისრულოთ. აღვასრულებთ თქუენს განათლებულების იმდენ თავის წყენას.

ვითხოვთ, რომ ეს მოხსენება თქუენს განათლებულს გონებას არ შესწყინდეს.

განათლებისა თქვენისა უერთგულესი მეფე ქართლ-კახეთისა და სხვათა

ერეკლე.

ქ. თფილისს.
ოქტომბერის 18 დღესა.
1782 წ.

„მათ განათლებულთა დიდსა კენეციის შეკრებულთა.

ქ: თუმცა ამ მოხსენებისათვის დიდად ვრცხობთ და ვეკრძალვით, მაგრამ რომელიც ჩვენის ქვეყნის აწუხარება და შეჭირვება სხვას არზით მოგვიხსენებია ის მაკადნიერებს: ჩვენის სათხოვრის ჰაზრი ეს არის, რომ ერთის პოლკის ჯარის ჯამაგირი გვებოძოს, რომ კაცი ჩვენ

ვიშოვოთ, და იმ ჯამაგირით ის ჯარი გავაწყოთ ევროპის რიგზე, რომ მტერი ამ ჯარის რიგს საბოლოოთ რომ სცნობს, ვერას დროს ჩვენს მტრობას ველარ გაბედავს“.

მეფე ქართლ-კახეთისა და სხვათა
ერეკლე.

ოქტომბრის 18,
1782 წელსა.

ცხადათ სჩანს, რომ თვით მეფე ჰერეკლესაც კარგათ სცოდნია, რომ ვენეციის კათოლიკენი საქართველოს ქრისტიანობის სიბრალულით უმზერდნენ და არა გაფრანგების. ამიტომაც სთხოვს თვით მეფეც დახმარებას ქრისტიანობის გულისთვისო. პატრმა მაურომ და დავითამ ეს მოისაზრეს ცხადლივ და უტყუარათ მოჰფინეს მთელს ქართველობაში, ამისთვის მათ დიდი შრომა მიუძღვით.

პატრი დავითის შრომა და მის მხნეობა იმერეთის კარის წინ მარტოთ კეთილის რჩევით არ თავდებოდა. ამათ შემოიტანეს და განავრცელეს ქართველთ კათოლიკეთა ყმობისაგან განთავისუფლება და სრული თავისუფლება. ქართველთა შორის ყმობა თვით ებრაელებზედაც-კი იყო, ყმები ჰყავანდათ თვით თფილისის მოქალაქეებსაც, ზოგნი მებატონეთაგან ვალში ნაყიდი, ზოგნი სამეფოს ნაჩუქარი. კათოლიკობაში-კი ეს სულ არ არსებობდა. საქართველოში კათოლიკს. ვისიმე ყმათაგანს ვერავინ ჰპოვებდა, ისე-კი იყო, რომ კათოლიკის სარწმუნოების მქონე ქართველთ მებატონეს-კი ჰყვანდა ქართველთაგან ყმებათ. აქ უნდა დავურთოთ, რომ ქართველი ყმობისაგან თავისუფლდებოდა იმ დღიდგან, რა დღიდგანაც იგი მუსლიმანობასაც უკავშირდებოდა, მუსლიმანობა ბატონყმობას არ სტოვებდა, იგი ამას მუსრავდა, ეს იყო სწორეთ მიზეზი მუსლიმანობის გადღესასწაულების და ქართველთ გლეხების მიზიდვის. კათოლიკეთ პატრები კიდევ რა ასეთს სჯულ გამოცვლილ ქართველებს ისევ ქრისტიანობაზე აბრუნებდნენ, აქ-კი მობრუნებული ცხადდებოდა სრულს თავისუფლათ. პატრებს რომ

ვინმე ქართველი ქრისტიანობიდგან გადაეყვანათ კათოლიკობა-ზე, მაშინ ცხადი საქმეა, რომ ქრისტიან ყმა ქართველს ვერავინ განათავისუფლებდა. კათოლიკობა ჩვენში ვერ არღვევდა ამას, ვერ მუსრავდა ბატონყმობის ჯაჭვს.

მე ვიმოწმებ ამ ამბებს იმ პირთა დასახმობათ, რომელნიც პატრებზე ჭორებს ავრცელებდნენ და ცილებს, რომ ვითომც პატრები ქრისტიან ქართველებს აფრანგებდნენო. არ შეიძლება რომ ასეთი მაგალითების შემდეგ პასუხი მოგვცენ, თუ რომელი ქართველი გააფრანგეს პატრებმა?—რომ მოეხერხებინათ პატრებს და ვინმე ქართველი მიებირათ თვისკენ, ამ პირს მის მებატონე ხომ არ მისცემდა სარწმუნოების გამოცვლის ნებას, არ ბატონყმობისაგან ხომ არ გაანთავისუფლებდა. ამიტომ დროა, რომ ასეთ ცილის წამებას ქართველთ შორის ბოლო მოეღოს, გათავდეს ისტორიული ჭორების თქსკა და ზიზღის ვრცელება. ვიტყვით და კულავაც გვითქვამს, რომ პატრები აკათოლიკებდნენ მხოლოდ ოსმალეთში დაშთენილთ უპატრონო ქართველთ, რომელთაც მალე გათათრება მოელოდათ. ასეთ უმწე ქართველთაგან ძრიელ ბევრი გააფრანგა პატრმა დავითამ ართვინში ყოფნის დროს და იგინი რომს შესძინა, ართვინს გარდა სხვა დაშორებულს ოსმალოს ქალაქებშიაც მრავალი გაუფრანგებია დავითას და მის თანამედროვე მოქართულთ პატრებს.

პატრი დავითას სახელს და შრომას გორის ქართველთ კათოლიკებზედაც დიდი ზე გავლენა ჰქონია, გორის ქართველ კათოლიკენი ამაყობდნენ და მედიდურობდნენ, რომ მათ რომში ჰყავნდათ თანამემამულე ქართველი, სასულიერო პირი, ბერი, რომელიც გორის კათოლიკეთა შვილებსაც დიდათ ამხნევებდა და ასალისებდა. ეს გამხნევება გახდა მის მალათ, რომ ქართველ კათოლიკენი საკმარისად წინ წავიდნენ თვით ქართველებზედაც.

უწყიან, რომ გორში, ქართველ კათოლიკეთა ზუბალაშვილების გვარის ალორძინება ამ დროს ეკუთვნისო, პატრი და-

ვითა გორელების წინაშე სარკეთ მდგარა. ამბობენ ზოგნი, რომ ზუბალაშვილები სამცხიდგან არიან, ესენი მეთვრამეტე საუკუნეში გადმოსულან გორში და დასახლებულან ქართველთა მეფეთა პატივისცემით და მფარველობითო. ვითომც ზუბალაშვილები მკლავითვე გაფრანგებულან დასავლეთ საქართველოში, გორში მოსულთ ჯავახელ ქართველთ კათოლიკეებს დიდი მხნეობა და ცოდნა გამოუჩენიათ ცხოვრებაში, მეფეთა წინაშე თავი უსახელებიათ სხვა-და-სხვა საქმეებით. ზოგნი უწყიან, რომ ზუბალაშვილები ჯავახის ხეობიდგან არიან, ამათ წინაპარნი ჯავახის ხეობაზე შეწუხებულნი ყოფილან მტერთა თავდასხმისაგან, ზოგი მათგანნი გორშა გადმოსახლებულან, ერთი ზუბალაშვილი გორის პატრებს გამოუწურთნავთ, — შემდგომ ამის გორის ოსმალებს დაუჭერიათ, ქართველნი შეუწუხებიათ სარკის გადასხდით და სარწმუნოების გამოცვლის ძალდატანებით. სურველი ჰქონიათ, რომ გორის ქართველნი მთლად უნდა გაეთათრებინათ, აი ამ დროს, ზუბალაშვილები თავიანთ ნებით დაკავშირებიან კათოლიკობას და მით გადაურჩენიათ თავები გათათრებისაგან. ასეთი ცნობაც არის დაშთენილი, რომ ზუბალაშვილები ახალციხეში ხურსიძისაგან იქმნენ დახსნილ და მათს ხელმძღვანელობითვე შეუერთდენ კათოლიკობასაო. ასე იყო თუ ისე, საქართველოში და ოსმალეთში კათოლიკობას თავისი წარმომადგენელნი ჰყვანდნენ. წარმომადგენთა რიცხვში უპირველესი ადგილი პატრს დავითს უნდა მიეწეროს. ეჭვი გვაქვს, რომ ამდროსვე, გორში, ძრიელ მრავალ ქართველთ დევნულნი უნდა დაკავშირებოდენ კათოლიკობას, რომელთა რიცხვი შემდეგ სასტიკათ შემცირდა.

პატრმა დავითმა გორს ჯეროვანი ყურადღება მიაქცია და 1750 წ. აქ უკვე ქართველთათვის სკოლა გაიხსნა, სკოლაში კათოლიკეებს გარდა ქართველთა და სომეხთა შვილებსაც ასწავლიდნენ და სწურთნავდენ. სკოლაში ასწავლიდნენ იმ დროის საჭირო ლოცვებს და საგნებს, მასწავლებლათ ერთ დროს პატრი დავითაც ყოფილა. პატრი დავითს კავშირი ანტონ კათა-

ლიკოზთანაც სჩანს, როგორც სჩანს დავით პატრს ქართველთ კათოლიკების და ნამეტურ გორის ქართველთა კათოლიკების წინაშე საკმარისი სამსახური და შრომა დაუძს. არ უნდა დავსტოვოთ ისიც უყურადღებოთ, რომ მეთვრამეტე საუკუნის ნახევარს, პატრებთ შორის კვალად ალორძინდა კითხვები ოსეთის გაქრისტიანების შესახებ. ამაზე რომში მიწერ-მოწერაც გაუმართავსთ. პატრს დავითასაც ჰქონია ამაზე საუბარი, წერა და თვალთ ყურის პყრა, მაგრამ გაკეთებით-კი ვერა გაუკეთებიათ რა, მიუკვლობას ხელი შეუშლია და ნამეტურ ენის უცოდინრობას. ესეთი დაბრკოლება რომ არ აღმოჩენილიყო, მაშინ უქრისტოოსებთაგან მრავალნი შეუკავშირდებოდნენ კათოლიკობას და დღეს ამის მეოხებით აღარავისთვის იქმნებოდა საეჭვოთ ქართველთ კათოლიკების გვაროვნობის ისტორია. მრავალ კათოლიკენი ველარ გადააკეთებდნენ ქართველთ გვარებს ასე: მიქელაძე — ტერ-მიქელოვ, მამინაშვილი — მამინოვ. მელიაშვილი — ტერ-მელიანცი. ხატიშვილი — ხატისიანცი. დალაქაშვილი — დალაქიანცი. ხიდირბეგიშვილი — ტერ-ასატუროვათ — და მრავალნიც ასეთნი. ქართველთ ტომის რიცხვი შესდგება მართლ-მადიდებელ ქართველთაგან, ქართველ კათოლიკენი, ქართველ ებრაელნი, ქართველ მაჰმადიანები და ქართველ სომეხნი. ქართველნი ეკუთვნიან ბერძნის ეკლესიის წესებს და ესენი დღეს თამამათაც ქართველობენ, ჩვენ გვერდით სდგანან ქართველ მუსულმანები, ესენი სატირელ მდგომარეობაში არიან ჩაყრილნი, დღეს თუ ხვალ ესენი თავიანთ ენას დაკარგავენ, რადგანაც უმეტესმა ნაწილმა დაკარგა ქართული ენა, ამათ მოსდევენ ქართველ ებრაელნი.

ქართველთ კათოლიკეთა რიცხვი თვალთ საჩინოა, ამათი დედა-ენა ქართული იყო, ოცმა ნაწილმა და უფრო მეტმა ადრევე დაკარგა ქართული ენა. ქართველ კათოლიკებისაგან ქართული ენის დაკარგვა ჩვენის უხეირობით მოხდა, ბედასლობით და გულ-გრილობით. კათოლიკეთაგან თუმც მცირე რიცხვი დარჩა ქართველათ, მაგრამ შედარება რომ იქმნეს, იგი-

ნი მაღლა სდგანან ჩვენზე, ჩვენ მათ ვერაფრით შევედრე-ბით, ქართველ კათოლიკებში იშვიათია, რომ ქალმა ან კაცმა ქართული წერა-კითხვა არ იცოდეს. ყველა მათგანს ხელში უკავია ქართული ლოცვები და კითხულობენ. ჩვენში-კი ასში ხუთმა ქალმაც არ იცის ქართული კითხვა. ამათის ერთის ნაკლს ის შეადგენდა, რომ ესენი თავიანთს თავებს აქამდის „კათო-ლიკაი" ალიარებდნენ, ანუ „ჰაი კათოლიკათ". ეს აქამდის იყო ასე და ისიც ყველგან არა, მე არა მგონია, რომ ისარ-ლოვებს, ზუბალოვებს და სხვებს ოდესმე ეთქვათ რომ, ისი-ნი ქართველები არ არიან. დღეს კათოლიკობაში ამათს ბო-ლოს მოუღო, ვინც ქართველის გვარისა არის, ის დღეს თა-მამათაც ქართველობს, მის სასარგებლოთ იგინი არავერს იშურებენ, ცდილობენ შეერთებულის ძალით, რათა დაივა-რონ მამა-პაპის ყოველივე [illegible]-ჩვეულება და წესები.

ქართველთ გვარის ღალატს, გადაყლაპვას და ჩანთქმას რომა არა დროს არ მფარველობდა, მისთვის ყველა გვარი ერთი იყო, ყველას ენა მის ენის სწორეთ და საუნჯეთ მი-აჩნდა, სანაქებოც იყო ის, რომ რომის ტახტს ყველა გვა-რის და ენის თანამორწმუნე ჰყოლოდა. საქართველოში რო-მის და პოლონელთ პატრები ხშირათ იყვნენ, მაგრამ ამათ არა დროს ქართველის — იტალიანცათ, ისპანიელათ, ან ფრანგ-ცუზათ გადაკეთება-კი არ მოუნდომნიათ, თუმცა ხშირათ ქარ-თველნი ამათ სდევნიდნენ კიდეც და საკმარისათაც სჩაგრავდ-ნენ, მაგრამ მათში-კი მოქმედების მიზანი თავის დღეში ცნო-ბილს ძმურს სიყვარულის ჰაზრებს არ გადასცილებია. იგინი მაინც თავიანთ ჰაზრებს მკაცრათ იცავდნენ, ყოველთვის კეთილს ჰაზრებს ავრცელებდნენ ერში და მის მეოხებით შეურყევლათ-ნერგავდნენ ძმურს სიყვარულს. თუმც მრავალნი მათს ასეთს მოქმედებას შურიანის თვალით უმზერდნენ და ყოველთვის იმას ავრცელებდნენ, რომ ვითომც ყველა ამაებს პატრები კა-თოლიკობის გავრცელებისთვის ითმენდნენო. ეს არ არის ნა-მდვილი. კათოლიკის ბერებს რომ ქართველთ გაფრანგება ჰქო-

ნიყოთ ჭაზრათ, მაშინ ამათ არავინ რას დაუშლიდა, ამათ ხელში ეკავათ ცოდნა ექიმობის, ზებიობის, სამღთო კითხვების და ხალხის ცხოვრების, ესენი თავიანთის ენერგიით მთელს საქართველოს 10 წლის განმავლობაში გაათვრანგებდნენ. ეს ჭაზრი პატრებთაგან თვით მეფე ერეკლეს დროს იქმნა გამოთქმული. ამათ განაცხადეს მაშინ შემდეგი: მეფე ერეკლე თუ ახალციხეს და ჯავახეთს დაიპყრობს და ქართველთ თუ საქართველოს დაუკავშირებს, მაშინ ჩვენ ვეცდებით, რომ 10 წლის განმავლობაში, მთელი ამ მხრის გათათრებული ქართველობა ისევ ქრისტიანობას დაუკავშიროთ. ამას ეჭვი არ უნდა. ასეთივე ჭაზრი ამ უკანასკნელს წლებშიაც იქმნა ზოგიერთ მოძღვართაგან ნათქვამი, რომ დასავლეთ საქართველოს ქართველთ თათრებს ჩვენ ათი წლის განმავლობაში გავაქრისტიანებთ და მერე 10 წელს დაღესტანს მოვსწყვეთ ხელსაო. მაგრამ როგორც ვსთქვით ზემოთ, რომის ტახტს ეს მიმართულება უკან მიტოვებული ჰქონდა და იგინი ქართველთ უფრო ძმურის ქრისტიანულის სიყვარულით უმზერდნენ, რაც არა ერთხელ დამტკიცებულა თვით საქმეებითაც.

რომის სამღვდელოების განძრახვა იყო მხოლოდ ოსმალეთის საქართველოში მყოფთ ქართველთ თათრებთა გაქრისტიანება, რომელთა რიცხვიც ოსმალეთში დღევანდლამდეც ერთობ დიდია. ამ საქმის ნატვრა ადრევე გამოირკვა რომის სასულიერო წოდებაში, მათს საეკკლესიო კანონდებულებათა კოდექსში უმთავრესი სახე მიიღო, ასეთივე შეხედულება ჰქონდა თვით პეტრე ხარისჭირაშვილისაც, რომლის ნატვრა და მიზანი ფრანგულს გაზეთებსაც ხშირად გამოუცხადებიათ ხოლმე, ასე: — „ნაციონალურის გრძნობების აღძვრის საშუალებით კათოლიკის სარწმუნოების გავრცელება ოსმალეთის გამაჰმადიანებულთ ქართველებში“. დღესაც ქართველ მაჰმადიანებს ისე კარგათ არავინ იცნობს, როგორც ჯავახეთის ქართველთ კათოლიკეთა მოძღვარნი. ერთი ქართველ კათოლიკეთ მოძღვარი აი რას სწერს:

„შეჩვენებულმა ბექამ დაღუპა სამცხე, ამის გათათრებამ საფუძველი დასდო და განამტკიცა ქართველთა გათათრება, ოსმალთ ხშირათ ჩვენი წმინდა ქართველ კათოლიკენიც გაუთათრებიათ და უხოცვიათ“. ეჭვი არის, რომ ვითომც 1730 წლებში, ართვინის ახლოს, ოსმალთაგან დახოცილთ ქართველთ ქრისტიანთ რიცხვის უმეტესი ნაწილი ქართველთ კათოლიკები ყოფილან, რადგანაც მაშინ ართვინის კათოლიკები ქართველობდნენ, ქართული გვაროვნობის ზნე-წესები არ ჰქონდათ დავიწყებული. მაშინ ქართველ გვარის კათოლიკებსაც ისე უმზერდენ, როგორც ქართველებს. ეს ცნობა შეიძლება მართალი იყოს, რადგანაც ართვინში ქართველთ კათოლიკეთ მზე ადრევე განათდა, აქ წინეთ ქართველ კათოლიკე ცხადათ ქართველობდა. თავის დროს აქ კათოლიკის ეპისკოპოზის კათედრაც არსებობდა, უკანასკნელ ეპისკოპოზათ იყო ზაქარიანი, ჯავახელი, ქართველი გვარის. ზაქარიაშვილი, ნათესავი ბათუმელის ქართველთ კათოლიკების მღვდლიშვილების. რუს-ოსმალთა უკანასკნელ ომის შემდეგ ეს ეპისკოპოზი თბილისში ჩამოვიდა, ქართველთ კათოლიკების ეკკლესიაში სწირა ერთ დღეს და ქადაგების დროს თავის ვინაობა ქართველათ აღიარა: „ჩვენ თუმცა დროის და გარემოების მეოხებით ქართველობა და ქართული ენა დავივიწყეთ, მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენ ქართველ გვარის კათოლიკენი ვართ, ქართველთ შთამომავალნი, ჩვენი დედა-ენა ქართული ენა არის, ჩვენი სამშობლოც საქართველოა, ჩვენ ქართველნი ვართ, აი თვით მეც ქართველი ვარ, ძველათ ჯავახელი, ზაქარიაშვილი. თუმცა ჩვენ დღეს სომეხ კათოლიკეთ ვიწოდებით და სომხურ ტიბიკონზე ვსდგევართ, მაგრამ მოდგმით ქართველები ვართ“.

ზაქარიაშვილის ასეთი განცხადება იმ დროის კერპ ქართველ გვარის კათოლიკებს დიდათ ეწყინათ. ამათ სთქვეს მრისხანებით, რომ სრფაზანმა ეს რა სთქვა, ქართველათ

რათ აღიარა თავის თავიო, თვით თუ სურდა ქართვე-ლებთან მიკედლება, ჩვენ რას გვემართლებოდა, ჩვენ ხომ ქართველნი არა ვართო. ამას ამბობდნენ ნამდვილ ქართველ გვარის კათოლიკენი, შემცდარნი, გადაბირებულნი, გზა-კვალ არეულნი! ჩვენ ამათზე ვართ უკმაყოფილონი, თორემ სომხის გვარის ნამდვილს კათოლიკებზე არას ვიტყვით. ეპისკოპოზა ზაქარიასი ართვინში დაბრუნდა. ჭაზრი დაიბადა რომ ეს პი-რი თფილისში უნდა გადმოეყვანათ, თფილისში უნდა დაარ-სებულიყო კათოლიკეთა ეპისკოპოზის კათედრა, მაგრამ ეს ვერ მოხერხდა. მგზავრობის დროს ეპისკოპოზი გზაში ავათ გახდა და უცნაურის სენით უცებ გარდაიცვალა. ამ ეპის-კოპოზმა ძრიელ ბევრი ცნობები იცოდა ოსმალეთის ქართველ კათოლიკების ცხოვრებაზე, ნამეტურ მათ გადაგვარებაზე, ასე-ვე ქართველთ მაჭმადიანებთა შესახებ. ამისაგან ნაამბობის ძვირფასის ამბებით მთელი ტომი დაიწერებოდა.

ამ პირს პატრი დავითას ამბებიც ბევრი სცოდნია, რომელ ამბებიც მას მოესმინა ახალციხის კათოლიკების ეპის-კოპოზის პავლე შაჭყალიანისაგან, რომელმაც რომში სწავლა 1795 წ. დაამთავრა და ამავ წელს სხვათა ქართველ კათოლი-კეთა შვილებთან ერთად საქართველოში დაბრუნდა. შევიტყეთ, რომ ადრე საქართველოს კათოლიკის ბერებში და ნამეტურ შაჭყულიანსაც კარგად სცოდნია ქართველთა და სომეხთ გვა-როვნობის გარჩევა, მაგრამ იგი ამ ჭეშმარიტებას თვითქოს ეურჩებოდა და სხვათა სასარგებლოთ მოქმედებდა. პატრი დავი-თას ცნობები და წიგნებიც საქართველოში შაჭყულიანს მოუ-ტანია, მერე მისგან რგებია ვინმე ალ. ჩიქუანს, ქართველ კა-თოლიკს, კარგს მელექსეს, ეს გვამი იყო ერთ დროს „ცი-სკრის“ თანამშრომელიც, 1835 წლებში კეთილშობილთ სა-სწავლებელში მასწავლებლათაც ყოფილა. ამას ბევრი გვარიანი წერილებიც დაშთა, იყო ნ. ბარათაშვილის კარგი მეგობარი, ქართული მწიგნობრობის დიდათ მოყვარე. ამ პირის სიკვდი-ლის შემდეგ გაიპნა მთლათ მისი მდიდარ წიგნთ-საცავის მკვ-

ლი და ასალი წიგნებიც და მათვე გაჰყვა და დაიკარგა ყველა ის მასალები და ცნობები, რაც-კი პატრი დავითას ცხოვრებას შეეხებოდა, დღეს ჩვენ თუ რამ ცნობები გვაქვს ესეც დიდის შრომით მოპოვებული, თორემ უმეტესი ნაწილი ამ მასალებისაც მეწვრიმლების დუქნებში დაიხა კევი, ლილა, საპნის სახვევათ. სწორედ ასეთივე ბედი სვედრის პავლე შაჰყულიანის მდიდარ წიგნთ-საცავსაც. ამ გვამს დიდი ცოდნა ჰქონდა საქართველოს და ქართველთ ისტორიის, მართალია ამას პეტრე ხარისჭარაშვილთან უსიამოვნება ჰქონია ატეხილი, მაგრამ ვინმე მეხსი ამ ეპისკოპოზს მაინც ქართველების მოსარჩლეთ აღიარებს, ქართველთა მეტრფეთ. ესევე პირი ყოფილა პ. იოსელიანის ლათინური ენის მასწავლებლათ. ამაზე თვით სწერს პ. იოსელიანი და შაჰყულიანს (ჯინაშვილი) სომხის გვარათ აღიარებს!

პ. იოსელიანი, ჩვენთა ძველთა ამბავთა მცოდნე იყო, და ეს რათ უშვებდა ასეთს შეცდომებს, ჩვენ არ უწყით—ისიც-კი უნდა ითქვას, რომ „თფილისის აღწერა“-ში ეს თფილისის კათოლიკებას ეკკლესიას სომხის გვარის კათოლიკების ეკკლესიათ აღიარებს, თუმცა ჩვენ ისიც კარგათ ვიცით, რომ ეს ეკკლესია მთლათ ქართველ კათოლიკებისაგან არის აღშენებული. ისტორიკოსს თუ ეს ეკკლესიაც სომხების საკუთრებათ მიაჩნდა, მაშ მას ქართველ კათოლიკენი სულაც არ ეწამებოდა. ისტორიკოსის ასეთ შეცდომას ჩვენში შეიძლება რომ უმნიშვნელოთ დასთეს და არავინ რა სთქვას, მაგრამ მოვა დრო და ჟამთა ვითარების მეოხებით ზოგიერთი გვამნი ასეთ შეცდომას ჭეშმარიტებით შემოსვენ. მას ავტორიტეტებრივ მნიშვნელობასაც მისცემენ, მაგრა დაიხვევენ ხელზე და ივით ქართველთა უნებლიეს შეცდომებითვე გაგვამტყუნებენ ჩვენ და მთელ ქართველ კათოლიკობას სომხათ დაამტკიცებენ, ამას ფიქრი არ უნდა თუ ჩვენ შორის ასეთი შეცდომები ხშირათ იქმნენ განმეორებულნი.

კათოლიკეთ კეთილ სულოვნობა, გლახაკთ მწეობა, ლა-

რიგით პატრონობას და მფარველობასაც დიდი, ვრცელი ის-ტორია აქვს, ქართველთ პატრების ძველებური ჯვარი ემოწმობა ქებული იყო ყველგან, მათ არა ერთი დიდებული და მცირე-ბული ავადმყოფ უძლური მოუზრუნებიათ და დაუყენებიათ ფეხზე. გვითქვამს და აქაც ვიტყვით, რომ ქართველ პატრე-ბი სრული მამები იყვნენ, ყველა დევნილთა და ჩაგრულთა კაც-თა პატივისცემა და სიბრალული პატრებს გარდა თვით ერ-შიაც დიდათ იყო აღორძინებული, მაგალითებრ: საბა ორბე-ლიანი როცა ევროპიდგან დაბრუნდა, მაშინ მას აქ დევნა და-უწყეს, მეგვარეებმა მამულები წაართვეს და ვინაღამ ჩააქვავეს. ლუკმა პურის შოვნაც გაუძნელდა. ეს მიეკედლა ერთ ქართ-ველ კათოლიკეთა დედაკაცს, თავის ნათლიდედას, რომელიც იმ დროის სოლოლაკზე იდგა, ამ დედაკაცს სახელათ ელენე ერქვა, ამ ღატაკმა კათოლიკემ მიიკედლა ეს, ფული მოუგრო-ვა, ასაზრდოვა და რუსეთში წასვლის დახმარებაც მისცა, ამას შემდეგ ქართველთ ამ დედაკაცსაც-კი დაუწყეს დევნა, რომ შენ საბა ორბელიანს დახმარება რათ მიეცი. ასეთ შეშინებულ დედაკაცისთვის ადვილათ ხდებოდა სათქმელი, რომ მე ქართ-ველი არ ვარ, სომეხი, ანუ სომხის ფრანგი ვარო. თუ-კი ისეთი გვარის წევრიც-კი, როგორიც საბა იყო, იდევნებოდა კათოლიკობის გამო, მაშ მდაბიონი რაღა დღეში და მდგომა-რეობაში იქნებოდნენ შთაცვივნულნი. საკითხია: თუ ნეტა ქარ-თველთაგან დევნილთ ქართველთ კათოლიკენი ვისი რომელ ტო-მის შვილებს უნდა დამეგობრებოდნენ, ქართველთა, რომელ-ნიც სდევნიდნენ თუ სომეხთა, ვინც დიდს მფარველობასაც უჩენდნენ,—რასაკვირველია რომ სომხებს, ეს ასე მოხდა და ქართველ კათოლიკენი არამც თუ მარტოთ მეგობრობით დაუ-ახლოვდნენ სომეხთ, არამედ სულიერათაც შეუკავშირდნენ და გვარტომობაც შეიერთეს მათი, მაშასადამე აქ აღარავისთვის უნდა იყო ის საეჭვო და საკვირველი რომ ზოგიერთ ქართველ გვარის კათოლიკე ხქამდის რათ ასხვაფერებდა თავის ვინაო-ბას.

ამიტომ დღეს ჩვენი ვალია, რომ ასეთ შეცდომაში შეყვანილს ცნობებს ყურადღება მივაქციოთ და გავარკვიოთ ჩვენი გვარტომობის ჭეშმარიტ ისტორიული ცნობები. დასასაბუთებლათ იმის, რომ პატრი დავითა ქართველი იყო, ამას დაასაბუთებს შემდეგი მაგალითიც: გურიაში სცხოვრებდნენ თავადნი თავდგერიძენი. ვინმე სტეფანე თავდგერიძე ახალციხეში წაუყვანიათ, იქ ამ სტეფანეს საშინელი ყვავილი დამართნია, ძლივს მორჩენილა, ყვავილისაგან სულ დათენთილა, ანუ დაჩენჩილა,—ამის გამო შემდეგ მას გვარათ დაჩენჩილაშვილი სწოდებია, დღეს ჩილაშვილია. იმავ დროს ახალციხის ქართველებს დიდი გაჭირება სდგმიათ კარს, ოსმალნი ქართველთ გაუთათრებლათ არ სტოვებდნენ. სტეფანე თავდგერიძეს გათათრება ელოდა, ამიტომ ეს კათოლიკობას მიეკედლა და პაპის მფარველობის ქვეშ შევიდა, ამით იხსნა თავი და ქრისტიანათ დაშთა, შემდეგ დროებში ესენი სომხის გვარის კათოლიკებათ იქმნენ ხმობილნი. მათი ძველი გვარი-კი თავდგირიძეა და ნამდვილ მკვიდრნი მცხოვრებნი არიან გურიისა და ქართველის გვარით შთამომავალნი. დღეს თავდგერიძენი სხვა გვარით სომხობენ კიდეც.

ასეთს ცნობებს მე აქ ძრიელ ბევრს მოვიყვანდი, მაგრამ რა საჭიროა, მგონი ესეც კარგა დასასაბუთებლად იმ გარემოების, რაზედაც ჩვენ ვსაუბრობთ, თუმცა ისიც-კი უნდა ითქვას, რომ ამის შესახებ ყველა ცნობები ჩვენთვის დიდათ საინტერესონი უნდა იყოს, რადგანაც იქიდგან კარგათ გამოსჩნდება ცნობები მის შესახებ თუ ქართველი როგორ ჰკარგავდა თავის გვარს და რანაირათ უკავშირდებოდა სხვას. იმედია რომ დღევანდელი და შემდეგი დროის კათოლიკობა ასეთ უნებლი შეცდომებს ჯეროვან ყურადღებას მიაქცევენ და უნებლიე გადაგვარებისაგან თავს იხსნიან მით უფრო, რადგანაც რომის ტასტს ქართველთა გვარის გადასაბირებლათ, გადასაგვარებლათ და მოსასპობლათ ერთი ჰაზრი, ერთი სხვაივეც არ გაკლებიათ. ქართველთა ყურადღების მიპყრობა გამოწვე-

ულ ჰყო წმიდა ქრისტიანულმა და კაცობრივმა ძმურმა სიყვარულმა. ვინც ამას არ ირწმუნებს, იმან ამის შესახებ დაგვიწეროს რამე წერილი და სწორის ჭეშმარიტის ცნობებით დაარღვიოს ჩვენი მოსაზრება.

კარგა ხანია მას შემდეგ, რაც ქართველთ კათოლიკების შესახებ ისტორიულს ცნობებს ვაგროვებთ, არა მცირედი ისტორიული მასალები შეიკრიბა ქართველთ კათოლიკეთა გვაროვნობის შესახებ. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ თუ ქართველთ კათოლიკეთა ახალი ახალგაზრდობა ამ საქმეს ჯეროვან ყურადღებას მიაქცევს, მაშინ ჩვენის ტომის ისტორიის სასარგებლოთ ბევრი რამ შეიკრიბება, თუ შრომა არ იქმნა მიღებული და ქართველ კათოლიკეთა ახალგაზრდებთა ცდა, უამისოთ დაიკარგება ყოველივე ის მასალებიც-კი რაც დღევანდლამდის შენახულან და ჩვენ დროს აქა-იქ გაფნეულან. ესლა ხან შევიტყე, რომ ახალციხეში აქამდის შენახული ყოფილა ძველი ბარათები, რომის პაპისაგან მოწერილი, სადაც მოხსენებულნი ყოფილან ქართველთ კათოლიკენი. ეს ძველი წერილები ადრევე უთარგმნიათ ქართულს ენაზე ახალციხის ქართველთ კათოლიკებს. ამ წერილებში პირდაპირ ყოფილა ნათქვამი, რომ საქართველოში მცხოვრებ კათოლიკენი გვარტომობით ქართველნი არიანო. დღეს ეს ცნობები გაფნეულია აქა-იქ ქართველთ კათოლიკეთ შორის. ამ რამდენიმე წლის წინეთ ასევე დაიკარგა ძველი წიგნი „მემხოლოე სულიერი“, რომელშიაც აღწერილი ყოფილა საბა ორბელიანი და მისგან რომიდგან მოყვანილ ლათინთ მოძღვართ მგზავრობის და საქართველოში ცხოვრების ცნობები. ეს წიგნი ერთ ქართველ ბერს ათონის მთაზე წაუღია. ბევრი ვეცადეთ მის გასაცნობათ, მაგრამ ვეღარა ვპოვეთრა. ქართველ კათოლიკებს თუ სურთ თავის წარსულის ცნობების დაფარვა და შენახვა ყოველივე მის, რაც მათ ყოველს ამ გვარს ისტორიულს ცნობას სიფრთხილით უნდა მოექცნენ, შეინახონ იგი, დაიფარონ დახევისაგან, მომავალის მკვლევარს მისცენ საკმარისი და ჯეროვანი მასალა, თორემ ჟამთა ვითარება ისე

გარდაქმნის ყოველივეს სახეს ჩვენის წარსულის ყოფა-ცხოვრებისას და აწინდელს ქართველთ კათოლიკეთა მდგომარეობასაც ისე გადასხვაფერებს, რომ მალე, სულ რამდენიმე ხნის შემდეგ, არამც თუ მარტოთ ქართველ კათოლიკების არსებობა იქმნეს საეჭვოთ გამხდარი, არამედ შესაძლებელ იქმნება, რომ თვით ამ ხალხის მირეულ ქართველთ გვარის მკვიდრთ ვინაობაც-კი უარი-ჰყონ და მათი გვარებიც სხვაფერ გადაკეთონ. ამიტომ ბატონებო, შრომა გვმართებს ამისთვის და არა წყნარი დუმილი და სხვათა იმედი. დროა ქართველ კათოლიკობამ შეიგნოს თავისი მოვალეობა და ყურადღება მიაქციოს ისეთ საპატიო გვამთა ცხოვრების ცნობებს, რომელნიც ამ ორი სამი საუკუნის განმავლობაში მათში სცხოვრებდნენ, რომელნიც ქართველ კათოლიკების გვარის სასარგებლოთ მოქმედებდნენ და რომელნიც ცხადათ ამშვენებენ მათის ისტორიას. ამ საპატიო გვამთა „აღსარება“ დასტოვეს ისეთ ქართველ კათოლიკეთა საგმობლათ და საწყევრათ, რომელნიც თავიანთ გვარტომობას და ენას ივიწყებენ.

ზ. ჭ.

1896